AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 15 • ARALIK 2004 • 4.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2004/12

- Kemal BEKİR'in *Kanlı Düğün*'ü (I)
- Ne ve Kim Soruları Karşısında İnsanın Halleri
- *Aşk-ı Memnu*'da Kadın Teması (III)
- Şiir Üstüne Sesli Düşünceler
- Küresel Dünya Sistemi Üzerine Notlar (I)

YILDIZ GÜNCESİ'nde

— Trajik Bir Kişilik... Martin Eden
— Denizli'den Bir Ses... Sunak
— Bir Çocuk Nasıl Kötü Yetiştirilir
— Unutma, Sen İnsansın

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım Deniz SARAÇ

Baskı İLICAK Matbaası

Dağıtım DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Eylem CAN, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ

Danışma Kurulu
•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabri BÜYÜKDUVA *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu *(Mimar Sinan Üniversitesi)* •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Çiğdem DÜRÜŞKEN *(İstanbul Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, • Prof.Dr. Sevgi İYİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ömer Naci SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir.

Adres: Küçükpazarmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul Tel./Faks. (0212) 249 80 19 E-mail: insancildergisi@hotmail.com
www.insancildergisi.com

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 48.000.000 TL.
Yurtiçi Ödemeler İçin
T.İş Bankası Pazarmakkapı-Beyoğlu-İstanbul Hesap No. 1042 0577792
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı Ödemeler İçin
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

	Kemal BEKİR'in KANLI DÜĞÜN'ü (I)	1
Hu SHİH	DÜŞ ve ŞİİR (Çeviri Şiir/ Türkçesi: Eray Canberk-Anıl Merlçelli)	13
Ömer Naci SOYKAN	NE ve KİM SORULARI KARŞISINDA İNSANIN HALLERİ	14
Uğur CAN	ŞİİR	18
Berrin TAŞ	*AŞK-I MEMNU*'DA KADIN TEMASI (III)	19
Nihat Kemal ATEŞ	BULUTSUZ SEVGİLERE (ŞİİR)	24
Güngör GENÇAY	ŞİİR ÜSTÜNE SESLİ DÜŞÜNCELER	25
Sedat UMRAN	ŞAİRİN DÜŞÜ (ŞİİR)	29
Cengiz BECERMEN	KÜRESEL DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE NOTLAR (I)	30
Serkan BAŞMAN	DÖNGÜ (Öykü)	36
	BASINDAN	40
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	41
Kaplan KOZANOĞLU	ERGUVAN (ŞİİR)	48

Kemal BEKİR'in
KANLI DÜĞÜN'ü (I)

Kemal Bekir'in *Kanlı Düğün* adlı eserini irdeleyenler: İnci AYDIN, Eylem CAN, Nalan ÇELİK, Servet ÇOLAK, Cengiz GÜNDOĞDU, Özgüç GÜVEN, Mustafa ÖZMEN, Nuray PARLAK, Ferit SARI, Hilal SOYDAN, Medet TURAN, Dilek YILMAZ

Bir İlçe

*Kanlı Düğün** Anadolu'da bir ilçede başlar. Tipik bir ilçedir burası. Ayrıca hem ilçedir, kendisidir, hem de Türkiye'dir.

Feodal yapısını, bir devrimle aşamayan Türkiye, 1970'lerde, bu yapının içinden çıkmaya, kapitalistleşmeye çalışan bir ülkedir. Kemal Bekir, bu yapıda olup bitenleri gösterir.

Ahmet, ilçenin önemli, varsıl kişisidir. Ahmet'in mağazasını yazar şöyle betimler; *"Diplere doğru daha da genişliyor, bir yanda radyolar, bir yanda çamaşır makineleri, bir yanda buzdolapları, bir yanda top top kumaşlar, öte yanda elektrikli aygıtlar, kapı diplerinde sıvı gaz tüpleri sergileniyordu. Bir köşede, paket paket şekerler, bisküviler bile vardı."*

Ahmet, Hakkı'nın teyzesinin kızıyla evlidir. Hakkı, üniversiteyi bitirmiş, bir yere atanmıştır. Bir ay izinle doğup büyüdüğü ilçesine gelmiştir. Bu bir ay içinde de evlenecektir. Ahmet, Hakkı'ya bir kız bulmuştur. Beğenmezse başka bir kız bulacaktır.

Kadının önemi yoktur buralarda. Erkeği beğenme hakkı da yoktur.

Hakkı, ilçeye arkadaşı Hüsnü'yle birlikte gelir. İlçeye Hakkı'yla gelişinin nedenini Ahmet'e şöyle açıklar, Hüsnü: *"Zaten Hakkı'ynan sözümüz vardı birbirimize. İkimiz de birbirimizin düğününde hazır bulunacaktık."*

Aslında böyle bir söz yoktur. Ama Hakkı arkadaşını onaylar.

Yazar, Hüsnü'nün Hakkı'yla ilçeye geliş nedenini bu bölümde belirtmez. Hüsnü, neden ilçeye gelmiştir, neden doğru olmayan gerekçeler sıralamaktadır? Bunu ilerki bölümlere bırakır yazar.

Eve gitmeden Ahmet'e uğramışlardır, Hakkı'yla Hüsnü... Çaylar beklenirken, Hüsnü'nün okulu bitirip bitirmediği sorgulanır... Söz öğrenci hareketlerine gelir. Ahmet, öğrenci olaylarına bir anlam veremez. Hakkı da kimsenin bu konuda bir şey bilmediğini söyler. Ama Ahmet'in yanında öğrenci hareketlerini dolaylı yoldan bile savunmak tehlikelidir. Bu yüzden, *"Kim kime, dum duma... Bana ne?"* der, Hakkı.

Hüsnü, bu konunun açılması nedeniyle tedirgindir. Çayların gelmesiyle konu değişir.

Hüsnü gergindir. Zihninden geçenlere göre, konuşmasına izin verilmiyordur. Halkıyla arasında asalaklar vardır. Cahit'ler, Ahmet'ler... *"...kasaba zengini Ahmet Enişte'den, İstanbul'un aracı tüccarlarına kadar uzanıyor, reklâmlardan, bankalardan geçerek dış sömürüye bağlanıyordu."* Yazar, tekil Ahmet'ten başlayarak sömürü zincirini oluşturan halkaları gösterir.

Hüsnü, Hakkı'nın evinde, ana-oğlun rahat konuşabilmeleri için avluya iner. Avluda sigarayla kahvesini içerken Nâzım Hikmet'in şu dizeleri geçer aklından; *"Bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım/ Toprak, güneş ve ben/ Bahtiyarım."* Bu dizeler, kavgadan kaçanları aklına düşürür Hüsnü'nün. Bu yüzden kaşlarını çatar. Ama ağaçların arasından canlı gökyüzü görünür. Gökyüzünün derin maviliği Hüsnü'ye umut verir.

Hüsnü'nün geldiği, kavgayı düşündüğü bu ilçe, tutucudur. Kadınlar, erkeksiz sokağa çıkamaz. Kahve her zaman, cami de namazdan namaza doludur. Gençler, İstanbul modasına göre giyinir. Modaya uygunluk değişim gereksinmesinden değildir. Biçimsel bir uygunluktur bu. Hakkıların evine giderken kaldırımın köşesinde kavruk bir ağaç görür. Kavruk ağaç birden büyüyecekmiş gibi gelir, Hüsnü'ye. Ağacın böyle yıllarca kavruk kalacağını düşünemez. Ağaç büyümeyecek demek, böyle düşünmek, halkın bir gün patlamayacağını düşünmektir. Hüsnü kabul edemez bunu.

Kahvesiyle, camisiyle, sokağa yalnız çıkamayan kadınlarıyla, varsıllığıyla, yoksulluğuyla ilçe bir yerdedir, halkın bir gün patlayacağını düşünen Hüsnü bir yerdedir.

İlçe, hem ilçedir, hem Türkiye'dir. Hüsnü, hem ilçededir, hem Türkiye'dedir.

Sabir Paşa'nın Torunu

Yazar, ikinci bölümde karşımıza Yücel karakterini çıkartır. Bu bölümde Hüsnü belirginleştirilir. Hüsnü, sol bir örgütün üyesidir. 12 Mart yüzünden örgüt parçalanmış, dağılmıştır. Kimileri, gözden uzak olmayı, kimileri de Yücel gibi kavgayı sonuna kadar sürdürmeyi seçmiştir. Bu bölümde kentin durumu da anlatılmıştır. Bölüm; kentin durumu, yanlış modernleşme, devrimciler ve tartışma olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

Kentin Durumu

Beyoğlu'nda yaşamın tekdüzeliği anlatılır bölümde. Bu tekdüzelik, yalnızca Beyoğlu'na özgü değildir. Tekdüzelik büyük kentleri, kentlerde yaşayan insanların bencil savaşını da kapsar. Yazar, tekdüzeliği canlandırır. İki devrimcinin Beyoğlu'nda buluşması rastlantı değildir. Yazar, iki devrimcinin karşısına bu duyarsız kalabalığı çıkartarak, onların kimler için mücadele ettiğini de ortaya koyar. Oysa onlar, halk için mücadele eder, halkın bir devrim beklentisi içinde olduğuna inanırlar.

Hüsnü, Yücel'in yönlendirmesiyle yola çıkar. Bir evde gizlenen devrimcilere yiyecek götürmek için otobüse biner. Böylece kenti daha yakından tanımaya başlarız. Otobüs, boş yere koyulmuş bir ayrıntı değildir. Hüsnü, burada insanların yorgun yüzlerini inceleyerek, kentin insanlarından bir kısmını tanıtır bize. Tam da kurtarmak istediği halkın içindedir o an. İnsanların yüzüne bakarken, yaşamı değiştirme gücünün kimde olduğunu arar. 12 Mart'la birlikte bu alışkanlık bir gereksinime dönüşmüştür. Alışkanlığın, gereksinime dönüşmesinin nedeni kısırlaşmışlığın, yalnızlığın sonucundan başka bir şey değildir. Ancak Hüsnü bunun farkında değildir.

Yiyecek götürdüğü evin sarıldığını görür, Hüsnü. Halk, onlar için "anarşist" der. Anarşizm, farklı bir kavram olmasına karşın sistem ideologları bu kavramı bozguna uğratmışlardır. "Maddeci" dünya görüşünü benimseyenleri, sistem ideologlarının "paraya tapanlar" diye suçlamaları da bozguna uğratılmış kavramlara örnektir. Halk, egemenlerin bilinciyle düşünmeye alışmıştır. Farkında olmadan o dille konuşur, halk. Anarşizm, toplumsal bir kuram olmasına karşın, küçültücü bir kavram olarak kullanılmıştır Türkiye'de.

Evin sarıldığını gören Hüsnü, tez elden elindekileri bir kenara bırakarak dolmuşa biner. Dolmuştaki insanların yaşama bakışlarını vermek istemiştir yazar. Hüsnü'nün dolmuşa binmesi de rastlantı değildir. Dolmuştakileri, meraklı ve edilgin kişiler olarak ikiye ayırabiliriz. Bilmeden, sorgulamadan suçlamak, yargılamak bu insanların tipik özelliğidir. Hüsnü'nün tost almak için gittiği esnaf, ağır küfürler ederken, minibüs şoförünün bakış açısı da ondan pek farklı değildir. İkisinin de buluştuğu ortak bir payda vardır: *"Asacaksın bunları!"*

Yanlış Modernleşme

Anadolu'nun bir köyünde ya da kentin varoşlarında yaşayan kimseler bir yolunu bulup varsıllaştılar mı, bir an önce yaşadıkları yerleri bırakıp daha üst bir sınıftan insanların yaşadıkları yerlerde yaşamlarını sürdürmek isterler. Bu sınıf değişikliği ya da bölgesel yerleşim değişikliği, onların da değişmesi demektir. Sosyete yaşamıysa daha değişiktir. Sosyete yaşamına yabancı olanlar, bu çevreye girebilmek için, kendilerine göre doğal bir görünüm kazanırken, sosyeteye göre alaya alınan, komik birer kişi olular. Yanlış bir modernleşmenin içinde yanlış tip, yani daha da yabancılaşmış birer tip oluverirler. Bu tipi romanda bizlere tombul Nurten gösterir.

Yoksul semtlerden, Anadolu'nun küçük kasabalarından kentin lüks semtlerine gelenler hiç görmedikleri farklı bir dünyayla karşılaşırlar. Mekan vurgulayışıyla bunu daha da pekiştirir yazar. *"Geniş, loş daire girişine ayağını atar atmaz, kendini başka bir dünyada sandı Hüsnü.*

Televizyonlarda, gazetelerde, dergilerde insanların bol bol alışveriş yapması için haberler, reklamlar çıkar. Canınız mı sıkılıyor, para harcayın, elbise alın. Ruhsal boşalımın alışverişle sağlanabileceğine, böylece bireyin daha da özgürleşeceğine vurgu yaparak, insanları kıskaçları altına alırlar. Toplumu inandırmaya çalışırlar. İnandırırlar da. Kapitalizmin bir oyunudur bu. Mediha, biraz bunalınca hemen bu tip yollara başvurur. Saunaya, kuaföre gitmeyi tasarlar. Makyaj gereçlerinden de en iyisini almalıdır. Ne de olsa kötü malzeme cildi bozar.

Mediha, eski kocasından şöyle söz eder: *"Tam zamanında çekilmesini bildi politikadan... Hesabı buydu. O kadar şakşakçılık, milletvekilliği yetti her halde ona. Yükünü tuttu. Fabrikasını da büyüttü..."* Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama* adlı eserinde Ankara'daki bürokrasi yaşantısını, köşeyi dönen bürokratları ince ayrıntılarıyla anlatmıştır. Servet, buna verilecek en güzel örneklerden. *İnsancıl* Dergisi'nin 138. sayısında Cengiz Gündoğdu, şöyle yazar: *"Yüklenicileri devlet eliyle zenginleştirir. Tabii karşılığını alır. 'İki Katlı Köşkler Kooperatifi'ni kurdurur. Hileli iflas yoluyla halktan toplanan paraların üstüne yatar. Döviz kaçakçılığı yapar, paralarını İsviçre bankalarında istifler."* Siyasi ilişkiler de

önemlidir burada. Her iki yazarın da gerçekçi çizginin izleyicisi olduğunu politikacılara olan bu eleştirilerinde görmekteyiz.

Devrimciler ve Tartışma

Hüsnü'ye göre devrimci, yurdunun, ulusunun adsız bir neferi olduğunu göstermelidir. Ülkenin bağımsızlığı, halkın sömürülmekten kurtuluşu yolunda, yüreğe, kafaya düşen görevi yerine getirmelidir. Beyoğlu'ndaki buluşmada Yücel'le el sıkışırken ikisinin de duyguları; geleceği, umudu, inancı ve güveni barındırır. Bu, insan için, yurt için yüksek ülküler duyumsayanların duygusudur. Ancak bir korkuları vardır, o da "Bölünmek, parçalanmak"tır. Korktukları başlarına gelir. Hareket kendi içinde parçalanır.

Yücel, üniversitedeki ilerici düşüncelerden etkilenmiş, devrimci olmuştur. Varsıl bir ailedendir. Yaşamıyla devrimciliğinin bağdaştırılamayacağından kuşku duyar. Bu nedenle ailesiyle, yaşamıyla ilgili konuşmak istemez. Yücel, tüm soyu adına halkından özür dilediğini düşünür.

Devrimci dalganın yükseldiği dönemlerde kimileri yol göstericilik taslar. Basında, açık oturumda, gösteri yürüyüşlerinde en ön sırada yer alırlar. Kimi kışkırtıcıdır, kimi de devrimci dalganın yükselmesiyle bir yerden pay koparmak amacı güder. Devrimci dalga bastırıldığında, bunlar evlerine dönerler. Kemal Bekir, gerçekçi bir dille bu durumu anlatmıştır.

Yücel, halka aydınlık günlerin uzak olmadığını anlatma görevinin devrimcilere düştüğünü düşünür. Öbürleri gibi eve dönmeyi kabullenmez.

Yücel'le Hüsnü'nün konuşmalarıyla yazar, devrimciler arasındaki bir tartışmayı gözler önüne serer. Halk kimdir? Devrimci mücadele kırlarda mı, kentlerde mi sürdürülmelidir?

Gerçekçi bir yazar, insanı bütünselliği içinde ele alır. Zaafları, iç hesaplaşmaları, en yakınına güvensizliğiyle. Yakalanan arkadaşları, Hüsnü'nün adını bilmedikleri için veremeyeceklerdir; ancak Yücel'in adını verdiler mi, Hüsnü de yakalandı demektir. Bu düşünceler Hüsnü'yü ürpertir.

Yücel, devrimcilerden olduğunu annesine açıkladığında, annesi önce şaşırır, tepki gösterir. Ailesinin politik duruşunu göz önüne aldıktan sonra, oğlunun nerde duracağını bildiğini düşünür. Annesi olarak o, üzerine düşen rolü oynamaya hazırdır. Oğlu, Sabir Paşa'nın torunudur ne de olsa, tehlike yaklaştığı anda saf değiştirip varlığını devam ettirecek, çıkarlarını kollayacaktır. Oğlu, devrimcilerin arasındaysa yakında devrim bile olabilir düşüncesi, Mediha'nın içini biraz rahatlatır.

Damat Tevfik

Hakkı'nın ablasıyla evlidir. Tutucudur. Yazar, Tevfik'i şöyle anlatır; *"Uysal bir kedi gibi köşeye büzülmüştü. Günü dolmuş bir kara sinek gibi bir o yana, bir bu yana vurduktan, yalancı bir sevinçle yılışık yılışık sırıttıktan sonra kıyı köşe bir yeri uygun bulmuştu kendine."* Tevfik tiplemesiyle, cumhuriyetten sonra yapılan devrimlere karşı çıkıp köşelerine büzülen; ama her durumda da kendilerine yer bulan kişilerin yansıtılmasını görürüz. Köşesinde kendini unutturan Tevfik, birden ayağa kalkar, *"Hadi ben gideyim!"* diyerek varlığını gösterir. Tevfik'in ani çıkışı, köşelerine sinen tutucu insanların Mustafa Kemal'in ölümünden sonra aniden ortaya çıkışına benzer. Bunlar 12 Mart'la birlikte suyun dibinde hareket etmeye başlarlar. Evde yalnızca Nuri'yi yakın bulur kendine, Tevfik. Nuri, namazında niyazında biridir çünkü.

Ahmet Enişte

Ahmet enişte, ağa çocuğudur. Daha sonraları ticarete atılmıştır. Gösteriş meraklısıdır. Dilediği zaman kentli gibi davranır, dilediği zaman da yörenin alışkanlıklarına uyar. Feodal yapının kapitalist yapıyla iç içe geçmişliğini gösterir, Ahmet.

Ahmet enişte, tüpgaz kamyonu gelmeyince ildeki dağıtıcıya telefon eder. "Onun için önemli olan para kazanmak değil, rahatına düşkün halkın işinin görülmesidir!" Egemen sınıfın çok kez kullandığı tehlikeli bir retoriktir bu: kendini silikleştirip, dilin örtüsüyle, sömürüyü meşrulaştırmak. Patron on bin işçinin artı değerine el koyar, on bin aileyi beslediğini söyler.

1971 darbesiyle birlikte sıradan halk, politika yapmaktan kaçınır. Yandaşı oldukları partiler kapatılır, parti liderleri tutuklanır ya da gözetim altına alınır. Ülkede yaşananları Ahmet *"Kendi işinin beyi olacaksın, sağlamı budur"* diyerek özetler. Bu cümle Platon'un bir marangozun işi en iyi marangoz olmaktır, önermesiyle örtüşür. Buna tipik yabancılaşma da diyebiliriz.

Kemal Bekir, atamalar yoluyla devlet işlerinin nasıl yürütüldüğünü de gösterir. Bugün de bu atamaların tanıdık aracılığıyla nasıl yapıldığını görüyoruz. Bu da gerçekçi yazarın başarısı olarak adlandırılabilir.

Üçüncü bölüm, radyodan sıkıyönetim bildirilerinin okunmasıyla biter.

Özlük İşleri Müdürü

Özlük işleri müdürü hem kendisidir, hem de sınıfının tipiğidir. Özlük işleri müdürü anlatımda olumsuzlanmamıştır. Hakkı'nın gözüyle yapılan değerlendirme şöyledir. *"... yoksa yüreğindeki iyilik-*

le dünyada gördüğü kötülüğü sabah akşam, günboyu içinde savaştıran Özlük İşleri Müdürüyle gizliden gizliye alay mı ediyordu?"

Hakkı, özlük işleri müdürüne karşı hafif alaycıdır kendi içinde. Hakkı'nın ondan farkı, kuşak farkıdır. Hakkı, esnaf çocuğudur. Ailesi onu büyük kentte okuttuğu için onlara karşı kendini sorumlu duyumsar. Hakkı'yla Hüsnü arasında geçen konuşmada bu durum açığa çıkar. Hakkı, ailesine karşı sorumludur, çünkü ailesi onun için bir dünya kurmuştur. Hüsnü, Hakkı'ya karşı çıkar. Hakkı'nın sözlerini *"...senin üstüne kendileri için kurdukları dünyayı"* şeklinde değiştirir. Hakkı'ysa sorumluluğunu temellendirmeye devam eder. " *Onların düşlerini gerçekleştirmeyi boynuma borç biliyorum ben... Ben çevreme saygı duyarım"*

Hakkı, özlük işleri müdürünün de içinde olduğu sürüye; çevre, aile, din, gelenek görenekle çocukluktan hazırlanmıştır. Kendini farklı duyumsamak için de kılıflarını hazırlamıştır. Sorumluluk, çevreye saygı...

"Özlük İşleri Müdürünün, toplumda kuraldan yana, aile kutsallığına bağlı, ülkenin günden güne batağa gittiğine inanan bir adam olduğu belliydi. Belliydi ki, gençlere güveni yok. Ama aklı başında bir gence rastlayabilirse, işine dört elle sarılır bunlar. Böylece iyilikseverliğini bol keseden gösterir." Tipik orta sınıf devlet memuru gözümüzün önüne gelir. Uzlaşmacıdır. Alışkanlıklarına bağlıdır. Geçmişe özlem duyar; çünkü değişim korkutur bu insanları. İnançlarına göre insanlar okur, meslek edinir, evlenir, çocukları olur. İşi kimliğidir. Emeklilik yaklaştıkça da öte dünyaya hazırlık yapılmaya başlanılır. Her akşam saat sekizde ajans dinlenir, yurt içinde ve dışında olup bitenler izlenir. Ama sorunlar evlerinin içine girmedikçe, umursamazlar olup bitenleri. Hepsi yabancılaşmıştır. Marks *"İşçi (insan) kendi emeği içinde kendini ne kadar dışlaştırırsa, kendi karşısında yarattığı yabancı, nesnel dünya o kadar erkli duruma gelir; kendi kendini ne kadar yoksullaştırır ve iç dünyası ne kadar yoksul duruma gelirse, kendine özgü o kadar az şeye sahip olur."* der.

Kemal Bekir, gereksiz ayrıntılara girmeden özlük işleri müdürü üzerinden yaptığı soyutlamayla zaman ve mekanı genişleterek orta sınıfı, memur kesimini başarılı bir şekilde canlandırır.

Tren

Tren yolculuğunun anlatıldığı bölümde amaç yolculuğun anlatımı değildir. Bu bölümde köyden kente göç, köylünün sınıf atlaması aşama aşama üç köylü tipiyle anlatılmıştır. Burda Türk köylüsünün konumu, köylünün kendine yabancılaşması, köylülerin sınıf atladıkça, dünyasının değersizleşmesi, nesneler dünyasının değer kazanması örülmüştür.

Sınıf atlama çabası içindeki köylüler, bulundukları konumu, özünde halen köylü oldukları için taşıyamazlar. Bu nedenle davranışlarında, konuşmalarında özentilidirler.

Birinci köylü, kirli yüzlüdür. Kentli işi ceketinin kolları, yakası yağırlaşmıştır. Kentlerde inşaat işçiliği yapmaktadır. *"Büyük kentlere hiç ayak uyduramamış, silleyi yemişti adam. Şaşkın başı eğikti... Oğlu... babasının küçültülmüşü sanki. Giyimine kadar. Yokluk, umarsızlık benzeşmeyi büsbütün artırmıştı..."*

İkinci köylü, köse sakallıdır. Tarlası, bahçesi vardır. Çocukları kenttedir. Oğlu Soma'da bekçidir. Ürününü devlete satar. Hükümet de parasını verir. *"Gazi Paşa' nın zamanını da bilirim ben, İsmet Paşa'nın da. Tırnaklarımıznan çapalardık toprağı da, gine bulgur aşı'nan, bulgur çorbasına bayram ederdik. Dee, sen ne söylüyorsun?"* Kurtuluş savaşı yıllarında çocuktur. İşgal altında Yunan'ı beslerdik, der. Malı mülkü yokken, savaşla, ülkede olup bitenlerle ilgilenmez. Yaşadıklarına boyun eğer. Ama şimdilerde durum değişmiştir. *"Yok bahasına alamazlar ekip biçtiğimizi bizim. Hele bir almaya kalksınlar deviririz vâlla... Sandık başında..."*

Üçüncü köylü, kentli kılıklı, karayağızdır. Akaryakıt Bayii vardır. İstanbul'da oturur. Yazlığından, kışlığından, marka arabalarından, malından mülkünden övünerek söz eder. Kentteki ne oldum delisi oğlunun malını mülkünü nasıl yediğinden yakınır.

Bu üç köylüyle, Türk köylüsünün feodal toplumdan kapitalist topluma geçişi gösterilir. Arada kalmışlığın sonucunda onların çocukları da kendilerini ne köylü, ne de kentli olarak görebildiklerinden, aileleri gibi yozlaşırlar. Bu kuşak birey olabilmek, kendini kentli akranlarının arasına kabul ettirebilmek için marka düşkünüdür. Babasının malıyla, parasıyla kendine yer edinmeye çalışır. Kendi ailesini beğenmez, aşağılar; ama toplumda da hiçbir zaman kendi yerini bulamaz. Aynı şeyi aileleri de kendinden alt tabakada olanlara yapmaktadır, onlar da oradan geldikleri halde.

Kentli, köse sakallıyı aşağılar, yer değiştirtir, gençler otursun diyerek. Hatta sigarasını köylüye uzatmaz, onu yok sayar. Köse sakallı da kendinden aşağı gördüğü birinci köylüye benzer şekilde davranır. *"Bana bak, bana. Efendiyi rahatsız etme. Çek götünü az."* Köylünün oğlunaysa şöyle der. *"Dik tut len başını!... Dik tut! Şehre gidiyorsun, İzmir'e! Al hakkını şehirliden, söke söke al! Bak benim oğlana, kıza, damada!"*

Karayağız'ın bir sonrası, Ahmet eniştedir. Onun bir sonrası da hâlâ feodal bağlarını koparamamıştır. Manifaturacılıktan, holding patronluğuna, hatta 90'lı yıllarda banka, gazete, televizyon sahipliğine kadar işi ilerlettikleri halde.

Yücel' in Trenden Ayrılışı

"Hüsnü'ye öyle geldi ki Yücel şu sıra kendinden ayrılmaktan öte bir şey yapıyor. İçi karanlığa gömüldü."

Yazar, ilerde Yücel 'in başına kötü bir şey geleceğini okura duyumsatır.

Hüsnü, İstanbul'da ele geçirilenlerin er geç konuşturulacağını, ailesinin evinin, İstanbul'da kaldığı arkadaşlarının evinin aranacağını sanır. Bu nedenle Hakkı'yla gidebilmek için onun anlayacağı dilden, yaşadığı olayları çarpıtarak kuşkulanan Hakkı'yı inandırmaya çalışır. Çünkü Hüsnü'ye göre, *"...bir devrimci için zaman diye, koşul diye bir şey yoktur. İçtenlikle devrime inanan için her yer her zaman cephedir...*

Hüsnü'yle Hakkı'nın konuşmasında şunları görürüz. Bireysel çıkarlarını, ailesini, geleceğini toplumun çıkarları karşısında hiçe sayan, bu yolda mücadele eden Hüsnü'yü. Küçük burjuva düşüncesiyle, mücadelenin içinde olmadığı halde Yücel'i eleştirme hakkını kendinde bulan Hakkı'yı.

Hakkı *"Sen inanıyor musun buna Hüsnü? Bir insan içinden çıktığı sınıfı, alaşağı etmek için savaşım verir mi? Hangi emekçiyle, hangi işçiyle ilgisi var bu olanların? Hepsi bir avuç kışkırtıcının elinde oyuncak. Hele senin arkadaşın gibiler... Sağlıklı bir özgürlükçü düzen içinde bile emekçilerle işbirliği olanağı verilmemeli onlara... Böyle kendilerine yabancı kimseleri görünce, dirençleri kırılır emekçilerin. Ne yazık ki, bu gerçeği egemen sınıflar, devrimcilerden daha iyi biliyor... Önemli olan şu bence. Bu toplumsal bir olgu mu? Öyleyse bir nedeni de vardır."* Hüsnü, Hakkı'nın kurulu düzene baş eğdiğini düşünür. Böylesi kişiler masalsı sözlerle avunur, Hüsnü'ye göre. Bu durumu bildiğinden, Yücel'in bilinçlenmesini çarpıtarak anlatır Hakkı'ya. Amacı anlattıklarıyla Hakkı'yı canevinden vurmaktır. *"Oysa bizdeki bilinçlenme böyle mi oldu? Ben de, sen de, sekiz saat, on beş saat çalışan, gene de emeğinin hakkını alamayan, işçiyi düşündük. Sabahtan akşama, tarlada, güneş altında didinip soğan ekmekle karnını doyuran ırgatı, ürününü yok pahasına elinden çıkaran üreticiyi düşündük. Bunların arasından geldik çünkü... Ben Hakkı, ben bir yapı gördüğüm zaman, üstüne sürülen boyaya bile işçinin alınterinin karıştığını düşünmüşümdür hep..."*

Hüsnü, Hakkı'nın Yücel'le ilgili düşüncelerine kendi içinde katılmasa da onu doğrular. *"Egemen sınıftan biri devrimci de olsa, yine de çıkar bağlarını, gizlice sürdürür kendi sınıfıyla... Onların çıkar bağlarını biliyor egemen sınıf, kullanıyor. Böylece toplumculuğu, hem yozlaştırıyor, hem de kendi güdümüne alıyor."*

İlçenin Tekdüzeliğinde Yaşam

Beşinci bölüm, doğa betimlemesiyle başlar, ilçenin tekdüzeliğine geçilerek devam eder. Güneş, her sabah aynı doğar, durağanlık, bıkkınlık, tekdüzelik sürer gider. Ne demiryolu, ne çimento demirle yapılı ilkokul, ortaokul, belediye, Ziraat Bankası, ne elektrik donanımı, radyolar, ne yenileri açılan banka şubeleri, ne de köprüler tekdüzeliği kırar. İlçe kurulalı yüzyıllar geçmesine karşın, ilçe insanının karakteri değişmez. *"...9600 insanıyla Tanrının yarattığı bir tek canlı gibi aynı soluğu alır, aynı soluğu"* verir. Tipik bir Anadolu ilçesidir. Anadolu'da birçok ilçede rastlanabilecek durumlar tek bir ilçede anlatılır. Hemen hepsinde olduğu gibi adında "Atatürk" geçen bir de okulu vardır.

Yeni doğan günü, kimin nasıl karşıladığı betimlenir. Emekçiler, doğan günle ayaktadırlar, Ahmet eniştelerse sıcak yataklarında horuldarlar. İlçenin kadınları küçük üretim durağanlığında yaşayıp giderler: örgü örerler, el işi yaparlar, yazdan kışa azık hazırlarlar.

Türkiye'de eğitim sisteminden birçok insan yakınır. Ders kitapları bir sürü gereksiz ayrıntıyla doludur. Bilginin yaşamla ilişkilendirilmesi sorunu bu bölümde geçer. İlçedeki kale yıkıntısıyla ilgili kimse bir şey bilmez. Tarih kitaplarında değişik uygarlıklardan söz edilir; ama kalenin bu uygarlıklardan hangisinin ürünü olduğu araştırılmaya değer bulunmaz.

Hakkı'nın içinde yetiştiği kültürle çatışması canlanır. Yüksek öğrenim görmüş aydın karakterlidir. Oysa şimdi görücü usulüyle evlenecektir. Kimi zaman yöresinden koptuğunu düşünür; ama sonunda kanıksar olan biteni. *"...Onlar yapar, yakıştırırlar..."*

Anadolu'da sıkça boş inanlara rastlanır. İlçe tipik bir Anadolu ilçesi olduğundan, burada da bir boş inana rastlanır. Kışın ayazında bile, ilçeli delikanlılar, *"Dede"* adındaki havuza titreye titreye girip çıkarlar.

Bölümde yapılan bir başka vurgu, ilçenin orospularınadır. Üretim ilişkilerindeki konumlanış toplumsal yaşamı belirler. Güçlü güçsüzü ezer. Sınıfların duyuşları, tutumları farklıdır. Sınıflar arasındaki mücadele yaşamın her alanında dolaylı da olsa kendini gösterir. Bir tarafta ilçenin varsıllarınca kollanan deve orospusu, öbür tarafta herkesin itip kaktığı Kara Fadime, Sarı Sultan...

Ticari Sermayenin Palazlanması

Altıncı bölümün konusu, Ahmet enişteni, Hakkı'ya, Kızıklı Sinan'ın kızını istemesidir. Bu konuyla işlenen tema, Türkiye'de ticaret sermayesinin nasıl palazlandığıdır.

Bölümde Ahmet enişteyle Kızıklı Sinan karakterleri iyice belirir. Ahmet enişte, kendini oluşturamamış biridir. Başkalarının hakkındaki düşüncelerini önemser, adeta pohpohlanmak için yaşar. Poz atmayı çok sever. Hakkı'ya evlilik işinde niye aracı olduğundan kendisi bile emin değildir. Birbirine eklemlenen örgelerle, Ahmet enişteni Hakkı'ya düğün yapmasına, Ahmet eniştenin özlemlerine, oradan çocukluğuna geçilir. Görülür ki, hep bir oğlu olmasını istemiştir; ama kızı olmuştur. Hakkı, onun oğul özlemini giderir. Bütün bu çıkmaların nedeni Türkiye'nin o yıllardaki sosyo-ekonomik durumunu anlatabilmek için gerekli nedenselliği oluşturmaktır. Türkiye'nin soğuk savaş döneminde, emperyalizme bağımlılığı arttıkça, ekonomik bunalımlar ortaya çıkar, halk geçim derdine düşer. Bu kaçgunda okumuş olmak, devlet kapısında birkaç lokma bulabilmenin yoludur. Ama, Ahmet'in babası geçim sıkıntısı yüzünden Ahmet'in okumasını istememiştir. Okuyan çocukların ana babasına imrenir. Ahmet okuyamamıştır; ama önemli değildir. Demokratlar, Halkçıları devirince okumanın değeri kalmamıştır zaten. Yeni bir dönem başlamıştır. Kestirmeden zengin olma dönemi... Bu dönemde toplumda büyük dönüşümler olur. Ceketlerinin cebi olmayanlar, artık iç ceplerinde cüzdanla dolaşır.

Ahmet enişteni Hakkı'ya düğün yapmasının nedeni, ardından söylenecekleri düşünmesidir. Böylelikle de, hem okumamışlığını giderecektir, hem de oğulsuz babalığını. Çıkarcıdır. Önceleri askerlik arkadaşı Kızıklı Sinan'ı yolda gördüğü zaman aldırmaz bile, daha sonra, Kızıklı Sinan varsıllaşınca, ona ilgi gösterir. Karşılaştıklarında boynuna bile sarılır.

Geleneklerle yer yer çatışmaya girmiş Kızıklı Sinan; patavatsız, açıkgöz, kafası işlek biridir. Ticaret onu açmış, toplumun tüketim alışkanlıklarını bildiğinden, kısa zamanda ticarette başarılı olmuştur. *"Şeherli"* olup çıkmıştır. Anadolu tutuculuğunu kırar; kızını evlendirirken önemli olan kızının Hakkı'yı beğenmesidir. Kurnazlığıyla değişen koşullara ayak uydurur, kısa sürede varsıllaşır. Köyden ilçeye göç eder. Bir süre sonra ilçe de dar gelir ona. Bir yolunu bulup büyük kentlere açılmak ister. Sinan'lar bir yolunu buldular Türkiye'de... Türkiye'nin emperyalizme teslim olması sürecinde, ellerine geçen her fırsatı değerlendirdiler. Arkalarına bürokrat kapitalistlerin, devlet malını yemeyenlerin domuz olduğunu düşünenlerin desteğini alarak varsıllaştılar. Sinan karakteri, işbirlikçi burjuvazinin habercisidir.

Bölümün sonlarına doğru, konu evlilikten orospulara gelir. Ahmet enişteyle Kızıklı Sinan'ın kadına düşkünlükleri, saygın görünme çabalarına karşın, sınıfın kokuşmuşluğunu, yozlaşmışlığını gösterir. Aslında bu durum, bu sınıfa özgü değildir. Ailenin kutsallığı söylemine karşın erkek egemen davranış, evlilikdışı ilişkileri olumlar.

Yabancılaşma

Eserin yedinci bölümünde yabancılaşma sorunu karşımıza çıkar. Yabancılaşmış insan, kendi etkinliğinin ürünü olan şeylerden ayrı, bağımsız ve güçlü bir nesneler dünyası meydana getirir. Kendine çeşitli şekillerde yabancılaşır. Burjuva dünyası, insanın kendine yabancılaştığı bir dünyadır. Burjuva toplumunda, insanlar birbirlerini değersiz araçlar olarak görürler. Nesneler çok yüksek bir değer kazanır. İnsanların taptığı amaç olur. Bu toplum, insanları birbirine yaklaştırmak yerine, her birini diğerinden yalıtır. Küçük adacıklar durumuna getirir. Bu toplum yabancılaşmış bir toplum, bu toplumun bireyleri de yabancılaşmış bireylerdir.

Yazar, yedinci bölümde Nejat, Nesrin, Seyfullah'la burjuvazideki yabancılaşmayı gözler önüne serer. Nejat, yaşadığı topluma yabancılaşmış bir bireydir. Attığı her adımda, kişiliğinde, ilişkilerinde yabancılaşma gözlenir. Nejat'ın tekdüze bir yaşantısı vardır. Ama o yabancılaştığı için bunu bir düzen sayar. Danışmanlığını yaptığı şirketin genel müdürlüğünden çıkınca, doğruca evine gider. Bu tekdüzeliği. son günlerde hastalığı ağırlaşan babası, Seyfullah bozar. Görevi bitince, babası Seyfullah'ın yanına uğrar, sonra eve gider. Ayakları zorla sürükler Nejat'ı. Seyfullah'ın yanına uğraması, isteyerek yerine getirdiği bir ödev değil, zorunlu bir görevdir. Nejat da bu görevi yerine getirir. Seyfullah'ın o gün yemek yiyip yemediğini sorar, evin hizmetçisi Naciye'ye. Yemek yenmişse, Nejat maskesini takar, *"sevinmiş gibi görünür."* Aslında pek umrunda değildir, Seyfullah'ın yediği yemek. Seyfullah'la ilgilenmek para karşılığı çalışan hizmetçi *"Naciy'anım"*'ın işidir.

Yazar, burjuva toplumunda yabancılaşmış bireylerin içi boş, tekdüze yaşamlarını gösterir. Nejat, evine her girişinde titizlikle yıkanır. Bu yıkanma, tiksindiği dış dünyadan, kendi dünyasına geçiştir. Nejat birçok şeyden tiksinir.Tuttuğu her şey, tokalaştığı eller, sakallı suratlar, hepsi tiksindiricidir. Nejat, mekanik davranır. Yücel'in geldiği akşam yatağa girmek için tam *"on üç dakika"* gecikmiştir. Eserde, burjuva toplumundaki insanların mekanikliği sayılarla anlatılır. Okunan kitabın, henüz okunma-

mış elli sayfası vardır. Saat ona çeyrek kala kitap bırakılır...

L. Mumford, mekanikleşen yaşam için şöyle der: *"Aşırı mekanikleşmiş, aşırı yönlendirilmiş bir kültürle yüzleşmek zorundayız. Bu otomatik işleyişe hizmet eden boş ekonomik ve sosyal oyunları oynama esnasında insanlar, herhangi bir gelişigüzel cansız madde örneği gibi değerlendirilen 'şeyler' haline gelirler... Sistem mükemmelliğe yaklaştıkça, geriye kalan insan bileşenleri mekanizmanın içinde eritilirler. Böylece geriye sadece 'yaşamsızlık' kalır...*

Nejat'ın gülüşü, sevgisi, konuşması hep hesaplıdır. Hesaplı yaşam, insanın duygularını böler, parçalar. İnsan, yeri geldiğinde doya doya gülemez, ağlayamaz. Çünkü, hesaplı yaşamda insanın uyması gereken zorunlu ölçüler vardır. Hesaplı insan, bu ölçülere uyar.

Nejat'ın karısı Nesrin, varlık içinde büyümüş, kolejde okumuştur. Rahatına düşkündür. Hasta Seyfullah'la aynı apartmanda oturup onunla ilgilenmektense, kentin başka bir bölgesine taşınır.

Nesrin, metaya bağımlı yaşar. Bir yıldır taşındığı evin eşyalarıyla ilgilenir. İyi bir tüketicidir. Her şeyi tüketir. Tükettiği metalar arasında *Anna Karenina* da vardır. Sanat eserleri burjuvazi elinde metaya dönüşür, tüketilir. *Anna Karenina* da Nesrin, için bir metadır, tüketilir.

Nesrin insanlarla arasına kalın bir duvar çeker. Bu duvarın arkasından bakar insanlara. Sahte davranışlarıyla, isterse, insanları kaynaştırır, hoş konuşmalar açar. Sahteliğini, duvarın ardında gizler. Kimse gerçek Nesrin'i göremez.

Hep başka şeylere benzetilen Nesrin'in salona girişi, bir tabloyu andırır. Güzelliğini anneannesinden almıştır. Nesrin'in kendisi yoktur. Nesrin, bir şeye ya da birine benzetilir, durur.

Cins kaniş köpek, Nejat'la Nesrin'in "insana" ne kadar uzak olduğunu gösterir. Cins kanişe verdikleri değeri ne birbirlerine ne de öbür insanlara verirler.

Yabancılaşma dilde de kendini gösterir. İyi akşamlar yerine "gudnayt" denmesi, dildeki yabancılaşmanın yansımasıdır.

Seyfullah da amacına yabancılaşmıştır. Toplumsal bir amaçla Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine katılır, cumhuriyetin kuruluşuyla arsa parselleme işine girerek toplumsallığı bir kenara iter. Bireyciliği, çıkarcılığı öne çıkarır.

Eserden de anlaşılacağı gibi yabancılaşma; bencil, bireyci insanlar yaratır. Bu insanlar için kişilikleri oluşmamış bireyler de denebilir.

Marks'a göre *"... nihayet, kapitalizm, insan ilişkilerini pazar ilişkilerine dönüştürdüğü ve dolayısıyla, insanlar, insani nitelikleriyle değil de, pazardaki yer ya da statüleriyle değerlendirildiklerinden, başka insanlara da yabancılaşırlar."* (Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.)

Nejat'ın, Nesrin'in, Seyfullah'ın, köylülere, köyden gelme varsıllara, işçilere bakışını pazar ilişkisi, toplumsal düzey belirler. Bu bakış onları topluma tamamıyla yabancılaştırır.

İşleyen Makine

Yazar, Nejat'ı tanıtırken, Nejat'ın New York'ta uluslararası bir kuruluşta görevli olduğunu söyler. Bu uluslararası kuruluşun nasıl bir kuruluş, Nejat'ın buradaki görevinin ne olduğu açıkça belirtilmez. Ama yedinci bölüm ilerledikçe, Nejat'ın kurulu düzen için ne denli önemli olduğu ortaya çıkar.

Nejat'ın önemini belirtmek için memurlar anlatılır. Kimi memurlar duraksamadan çalışır, kimileri de işten kaçmak için elinden geleni yapar. Nejat, tüm bu memurlardan farklıdır. Nejat'ın çalıştığı odada kıpırtısız oturması bile bir çalışmadır.

İşleyen makineden söz edilir. İşleyen makine, yönetimi elinde tutan iktidardır. İktidarı elinde tutanlar, istediklerini yönetici yaparlar. Çıkarlarına ters düşerse, bu yöneticileri görevden alırlar. Görevden alınan kimi yöneticiler işleyen makinenin dişlilerine sıkışır. İşleyen makinenin dişlilerine birçok insan kapılır. Kimi zaman bir konsolos, kimi zaman bir kapitalist, yabancı görevliler, devrim için mücadele eden gençler... Önemli olan makinenin işlemesi, kurulu düzenin ayakta kalmasıdır. Nejat, işleyen makinenin ne olduğunu iyi bilir, insanların katledilişini *"tıkırtı"* diye adlandırır.

Makineyi işletenler, halkı umutsuz da bırakmazlar. Her zaman piyasaya sürecekleri bir umut vardır. Güçlenen solun önünü kesmek için, İsmet Paşa'ya karşı bir çıkış yapan Ecevit'i, umut diye sunar. Yazar, bir dönemlerin umudu olan Ecevit'in arkasında, işleyen makinenin olduğunu ortaya koyar.

İyi yetiştirilmiş bir görevlidir Nejat. Öyle ki, Yücel'in kim olduğunu araştıran görevli yanına geldiğinde, bu görevliyi hemen çemberine alır. Görevliye karşı üstünlük sağlar.

ABD'de tanıştığı arkadaşına mektup yazar. Daha doğrusu Türkiye hakkında yazanak tutar, yazanakları ABD'ye aktarır.

Mektupta başka bir makinenin homurtusundan söz edilir. Rahatsız edicidir bu homurtu, yok edilmelidir. Bu homurtu solcuların muhalif sesidir. Nejat'a göre bu ses kısılmalı, yok edilmelidir. Nejat mektupta bu homurtunun yok edilmesi sürecini aktarır.

Bu sesin kısılması için uygun ortam oluşur. 27 Mayıs'tan sonra ortaya çıkan "salon toplumcuları" işi iyice azıtır, halka söylevler çekmeye, kızıllarla birlikte hareket etmeye başlarlar. "Salon toplumcularının" ortaya çıkışı, azıtmaları, tozu dumana katar. Ortaya çıkan kargaşa, işlerin yavaş yavaş yoluna girmesini sağlar. Mecliste on beş milletvekili olan TİP'in milletvekili sayısı ikiye düşer. Öğrencilerin okullarının uzaması, masrafların artması, ailelerin çocuklarını güdümlerine almasına neden olur. Halk, sokakta rahatça yürüyemediğinden şikayetçidir. Ne sağa, ne sola karışır, halk. Nejat'ı sevindiren bir diğer şey de kent eşkiyaları dediği, solcularla emekçiler arasında bir birlik oluşamamasıdır. Sol muhalefetin, sesinin kısılması için ortam hazırdır. Solcular için sindirme, yok etme politikası izlenecektir bundan sonra. Nejat'ın temizlik dediği bu yok etme politikası, kısa sürede bitirilmelidir. Yoksa kargaşadan başkaları da yararlanabilir.

Nejat bir kurtuluştan söz eder. Kurtuluş, ülkedeki "kargaşanın" sona erdirilip Nejat'ların iktidarı kendilerinden önceki kuşaklardan devralmasıdır. Seyfullah'ların, Menderes'lerin özgörevi tamamlanmış, iktidara geçme sırası Nejat'ların kuşağına gelmiştir.

Sol Muhalefetin Sindirilişi

Sol muhalefet, 12 Mart'tan önce yükselir. Bu durum iktidarı rahatsız eder. Yaratılan kargaşanın ardından gelen 12 Mart bu yükselişin önünü kesmek, sol muhalefeti sindirmek için başlatılan bir süreçtir.

Sol örgütleri parçalamanın en kolay, en kestirme yollarından biri, içlerine ajan sokmaktır. Oktay da ajanlaştırılır, örgüte sızar.

Oktay, geçmişinde bir süre devrimci gençlerle birlikte hareket eder. Gösterilere katılır. Katıldığı bir gösteride gözaltına alınır. Gözaltında tanışır, soğuk hücrelerle. Devrimciliğin zorluğunu o gün, on iki saat kaldığı hücrede anlar. Hücreden çıkınca, devrimden de, devrimci arkadaşlarından da uzak durur.

Oktay'ın ikinci kez gözaltına alınışı rastlantıdır. Sorguda ağlayan Oktay'a tatlı-sert davranırlar. Tatlı-sert davranma, sorgudaki insanı çözmek için uygulanan bir yöntemdir. Ağlayan Oktay "bozgunculuk"tan vazgeçmiştir. Bunu kanıtlamalıdır. Oktay ajanlaştırılır. Devrimcilerin arasına sızar. Kendini kabul ettirir. 12 Mart'tan bir yıl önce geldiği İstanbul'da tüm gösterilerde, forumlarda yer alır.

Oktay, her koviğa girer, çıkar. Düzmece kimlikten, silaha ne gerekirse bulur. Arkadaşlarına yardım eli uzatır. Bundan ötürü devrimci arkadaşları, Oktay'a saygı duyar. Oysa devlet, ajanlarıyla sol örgütleri avucunun içine almıştır. Adım adım izlemektedir, devrimcileri.

Oktay, devrimci gençlerin katledilişinde önemli bir görev üstlenir, devleti için elinden geleni yapar. İstanbul'da bir ev basılmıştır. Bunu Ankara'da Yücel'in kaldığı eve yapılacak baskın, Hüsnü Kaşlı'nın katledilişi izleyecektir.

Oktay da tehlikededir. Sürekli aklına gelen ölüm, korkutur onu. Bodoslama içine girdiği bir gösteride, kör bir kurşuna Oktay da hedef olabilir.

Devlet anarşist diye tanımladığı devrimci gençlerin yerini bilir; ama nedense yakalamaz. Bu sorunu Yücel'in kimliğini Nejat'a soran görevli şöyle açıklar: *"Yakalayacağız. Yakalamak işten değil. Ama çözmek gerekir örgütü. İşin içinde bilmediğimiz, ummadığımız öyleleri çıkıyor ki... Tasarlayamazsınız beyefendi. Sonra izlemeli, bozgunculuklarını nereye vardırdıklarını, kimlerle işbirliği ettiklerini öğrenmeliyiz. Suçüstü yakalamalıyız."*

Devletin kendisi ortalığı bulandırır. Olayları büyüterek, insanlar üzerinde baskı kurar. Devrimci gençler, bu arada katledilir.

12 Mart'ın sol örgütler üzerindeki baskısı, devrimciler arasında bireysel kurtuluş yollarının aranmasına neden olur. Kimi gizlenir, kimi kırsala çıkmaya, kimi de Filistin Kurtuluş Örgütü kamplarına katılmaya karar verir. Yücel de ya kırsala çıkacaktır ya da Filistin Kurtuluş Örgütü kamplarına katılacaktır. Bunun için Ankara'ya gider. Bir adres verilmiştir Yücel'e. Adresi veren kişi Oktay'dır.

Ankara'daki eve girince beklenmedik bir durumla karşılaşır, Yücel. Oktay karşısındadır. Düzgün giyimi, Yücel'i çelişkiye düşürür bir an. İstanbul'da baskın yapılan evi bilen birkaç kişiden biri de Oktay'dır. Yücel, bu durumdan şüphelenir; ama devrimci arkadaşlarına duyduğu inanç, bu şüpheleri ortadan kaldırır.

Oktay da bu çelişkiyi şöyle geçiştirir. *"Önemli olan amaçtır Yücel. Araçlara kulak asma.* Bu beylik laftan sonra Yücel, tüm şüphelerden uzaklaşır.

Ev, içindeki az eşyaya karşın, dağınıktır. Evdeki arkadaşlar dağınıktır. Evin dağınıklığı, örgütteki dağınıklığın ta kendisidir.

Evdeki masada, soğuk yüzüyle tabanca durur. Tabanca kurtuluş için bir umuttur. Ama işleyen güçlü makinenin karşısındaki tek tabanca, örgütün büyütülecek kadar güçlü olmadığını gösterir.

Yücel'in Ankara'daki eve girmesi kurulu düzen için önemlidir. Sınıfına ihanet eden Yücel, eve yapılabilecek bir baskında, tehlikenin nereye kadar uzandığını gösterecektir. Devletin, yürüteceği propaganda da kullanılacaktır, Yücel. Ölü veya diri.

Çalışanlar

Eserin yedinci bölümünde üç ayrı çalışan insan tipi vardır.

"Naciy'anım", kapitalistlerden ilgi, sevgi bekler. Kapitalistlere tepki duyar; ama bunu nasıl ifade edeceğini bilmez. Tabakları şangırdatması bir tepki göstergesidir. Ama cılızdır bu tepki, kimse duymaz.

Uşak Selim, öbür işçidir. İşini yapar, köşesine çekilir. Burjuvazinin tekdüze yaşantısından rahatsızdır.

Bir de küçük memurlar vardır ki, bunlar işten kaçar, işe gelmemek için düzmece hasta raporu alır, yan gelip yatarlar.

Burjuvazinin çalışanlara bakışını, Nejat'ın yıllardır evlerinde çalışan "Naciy'anım" için düşündükleri açıkça gösterir. *"Artık daha da benimsenmez miydi bunca yıl ekmeğini yediğin şu yaşlı adam, şu oğul... Naciy'anım para karşılığı çalışan biridir. Naciy'anım olmazsa, para karşılığı çalışan başka biri bulunur elbet."*

Seyfullah Bey ve Rant

Seyfullah, Nejat'ın babasıdır. Yaşlıdır, hastadır. Evin hizmetçisi Naciye'yle bir hemşire bakar, Seyfullah'a

Yazar, Seyfullah'la bizleri Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine, cumhuriyetin ilk yıllarına götürür. Bugünlere nasıl gelindiğine ilişkin ipuçları verir.

Anadolu'da kurtuluş mücadelesi başladığında Seyfullah, İstanbul'da memurdur. İstanbul'dan kaçıp, Ankara'ya gelir. Kurtuluş mücadelesine katılır.

Ankara'da bir çıkarıma varır. İki ayrı insan vardır, Ankara'da. Vatan nedir, ulus nedir bilmeyen, çok kötü durumdaki Anadolu halkıyla, onları ayağa kaldıran Mustafa Kemal'le arkadaşları. Seyfullah da İstanbul'dan gelerek mücadeleye katılanlardandır. Bu çıkarım Seyfullah'ın bilinç düzeyini gösterir. Seyfullah somutta yaşar. Soyutlama yapamaz. Anadolu halkının yıllardır savaşlara katıldığını, yenildiğini, yoksulluk içinde yaşadığını görmezden gelir.

Savaş bitince Seyfullah, onun gibi somutta yaşayan birçok kişi, yönetici, milletvekili olur. Modern bir toplum yaratmak isteyen, Ankara'daki yeni yönetim kadrosunun kimlerden oluştuğunu gösterir, Seyfullah. Somutta yaşayan bu kadro, cumhuriyeti halka anlatamaz. Cumhuriyetçi kuşaklar yetiştiremez. Seyfullah'ların, yetersizliği, yapılan kimi devrimlerin yarım kalmasına, kiminden geri adımlar atılmasına neden olur.

Ankara, Anadolu'da küçük bir kasabadır. Başkent ilan edilir. Yeni rejim, kendi başkentini kuracaktır. Bunun için Avrupa'dan kent planlamacıları getirilir. Planlar yapılır. Planlardan biri seçilir. Kent bu plana göre kurulacaktır. Ama Ankara başkent ilan edilince, Seyfullah'lar arsa parselleme işine atılırlar. Arsa rantçılığına başlarlar. Bu rantçılar güçlüdür. Mustafa Kemal'in bile üstesinden gelir, bu planın uygulanmasını engellerler. Plan diye bir şey kalmaz ortada. Yeni rejim, kendi başkentini yaratamamış, çarpık bir kent olup çıkmıştır Ankara. Kendi kentini yaratamayan rejim, kendi insanını da yaratamamıştır. Ankara hem kent, hem de rejim olarak rantçıların eline geçmiştir.

Rantçıların simgesidir, Seyfullah. İstanbul'da küçük bir memurken, Ankara'da arsa parselleyerek palazlanır.

Seyfullah'a göre, ülkedeki kargaşanın nedeni köylülerdir. Oysa 1950'ye kadar "köylü milletin efendisidir" diyerek uyutulanlar, CHP'den umudunu kesmiştir. Bir umut diye DP'nin ardından gitmiştir. DP zamanla CHP'yi aratmıştır; ama o günün koşullarında halkın tek umudu, DP olmuştur.

Seyfullah, bir kitap yazmaya çalışır. Kitabı yazamaz. Kitap yarım kalır. Kitap gibi rejim de yarı yolda kalmıştır. Bunun nedeni Seyfullah'lardır.

Seyfullah'lar bugün de yaşamaktadır. Parti başkanlarının, bakanların yanında el pençe durur, kulislerde iş izlerler.

Kadının Çıkarcı Kabullenişi

Birkaç güne kadar Sinan'ın kızını istemeye geleceklerdir. Sinan, tam da bu günlerde, mahallenin orospusu Deve'ye gider. İlçede, Ahmet dışında, herkes haberlidir durumdan. Ahmet, Sinan'ın Deve'ye gitmesinden çok, durumu en son kendisinin öğrenmesine içerler. Üstlendiği evlilik işinin saygınlığını yitirmesinden korkar.

Sinan'ın karısı Zübeyde de durumu bilir. Aldatılmak onun için bir kabulleniştir. Günümüzde de ekonomik özgürlüğünü elde edememiş, geleneksel değerlerle yetişmiş, kendini özel mülkiyet olarak gören, bu şekilde düşünmeye devam eden birçok kadının çıkarcı kabullenişi sürmektedir. Kocasının aldatmasıyla Zübeyde aşağılanmıştır. Konu komşunun yüzüne nasıl bakacağını düşünmektedir. Bu aslında gereksiz bir davranıştır. Birçok yerde, birçok erkek bunu yapmaktadır. Erkek bu durumda yüceltilir. Burada aşağılanan ikinci kadın, bedenini metalaştıran, bundan para kazanan Deve'dir. Bu işi yaparken, namuslu aile kızlarının namuslu kalmalarına, erkeklerin de aile kızlarıyla evleninceye kadar zevkli anlar yaşayarak deneyim kazanmalarına yardım eder. Yüzyıllarca eşlerini seçmeden, hatta görmeden evlenmiş birçok kadın, sevgisiz Deve'nin yaptığından farksız bir iş yapmamıştır. Toplumca kabul gören evlilik cüzdanları ya da

imam nikahları vardır. Farkları özel mülkiyetlerini tek bir erkeğe pazarlamalarıdır Zübeyde, Ahmet'le konuşurken aldatıldığından yakınmaz. Oğlunun okulu açık olsaydı, Sinan'ın dükkanı kime bırakacağından yakınarak, içsel olarak kendini rahatlatır. Çekip çeviren, düşünen kadını oynar. Deve'yi, kendisi gibileri Sinan'lar besleyecektir. Bunun bilincinde olmasa da, evlilik toplum değerleriyle oluşmuş ticari bir kuruluştur. Ortaklık devam eder. İş, para önemlidir.

Zübeyde'yi acınacak durumda bulmayı bekleyen Ahmet, yanılır. Yıllar önce köyden gelmiş kadının temiz, modern, iyi döşenmiş evini görür. Üstelik Zübeyde kendinden emindir. *"Onun derdi bitmez. De sen hele ne diyeceksen Ahmet efendi."* der. Münevver'se okumamıştır; ama koltuk takımı, yemek masası gibi modernliği, değişimi evin içindeki nesnelerle yaşar. Anneşinin aldatılışını, Deve'nin kullanılışını umursamaz. Oynaması gereken rolü oynar. Saygılıdır. Ahmet amcasını kapıdan uğurlar. Kendisi de özel bir mülk olacaktır. Belki Hakkı, öbür erkeklerin yaptıklarını yapmayacaktır. Birçok kadının gizli; ama boşa çıkan umududur bu. Mücadele etmez, beklerler

Ahmet, düğünün bir an önce yapılmasını artık daha çok ister Sinan ın evi, karısı, hızlı, uyumlu modernleşmeleri büyülemiştir, Ahmet'i. Ahmet'in karısı Hatice, kocasının bu heyecanlı durumuna bir anlam veremez, Sinan'ın ailesini kıskanır. Hatice, Sinan'ın ailesini özentili bulur Ayrı tabaklarda yemek yedikleri için. Ahmet, bu durumu öğrenince şaşırır. Hatice, *"Sinan efendi öyle istiyormuş... Sen iste, biz de öyle yaparız."* der. Modernleşmeye, erkeğin isteğiyle, o da hazırdır. Üstelik ayrı tabaklarda yemek düşüncesi hastalıklı, isteksiz kızlarının istekle yemesini, mutlu uyumasını sağlar.

Sinan, üç geceyi Deve'nin evinde geçirir. Son sabah doygunluk yerini ezikliğe, pışmanlığa bırakır. Deve, dişiliğini iyi pazarlamayı sonuna kadar sürdürür. Sinan da yorgun olmasına karşın erkekliğini sürdürmeye çalışır Bu konuda başarılı olan Deve'dir. Onun para kazanması özel mülkiyetiyle sınırlıdır. Sinan'ın böyle bir sorunu yoktur. Genel mülkiyeti, erkekliği... Deve'yle sınırlı değildir, bu yoldan para kazanmak gibi bir sorunu da yoktur. İsteksizlikle bıkkınlığı ayıramayacak durumdadır.

İnsanın Kendini Suçlu Bulmaması

Felsefe hocası Mustafa'yla Hakkı'nın konuşmaları, halkın içinden çıkıp halkına yabancılaşan aydınların konuşmalarıdır. Ülkenin durumu için yöneticileri, Amerika'yı, solu suçlarlar. Mustafa'yla Hakkı konuşurken Hüsnü, çay veren çocuktan, köylü kılıklı kişilerden, aklı havada okumamış gençlerden sakınır, sürekli çevreyi kollar. Hüsnü, onları kuramsal konuşmaların çıkmazında görür. Az da olsa eyleme katkıda bulunduğu için içi rahattır.

Mustafa, edebiyat fakültesi mezunudur. Sol bir örgüte üye olduğu öne sürülerek tutuklanır, sekiz ay içeride kalır. Polis raporuyla dosyalanan aydınlar, çavuş çıkartılarak, uzaklara gönderilir. Horlanıp yalnızlığa bırakılırlar. Mustafa da çavuş çıkarılıp uzaklara gönderilir. Mustafa'nın gazetesiz, kitapsız bekleyişlerle uzaklarda geçer, askerlik günleri. Melehat'ten gelen mektuplar, umarsız bir sevgiye dönüştürür aşklarını. Tüm bu korkulardan yılan Mustafa, ilçede ilk yükseköğrenim gören, varsıl bir ailenin kızı Melehat'le evlenir. Bu yılgınlığı bağışlayamadığı için nedenler arar. Sonunda bir doğruya ulaşır. En önemlisi insanın kendini suçlu bulmamasıdır. Öyle şeylerini yitirmiştir ki, yitirdiklerini yerine yeniden koyma gücü yoktur. Kimi zaman bir romanı okurken coşar da, aynı değerde bir romanı okurken sıkılır. Gençliğinde orda burda yayımlanan şiirlerini anımsadığında, ozan olamaz mıydım, der. Hemen ardından tüm ozanları kendiyle beraber bir boşluğa çeker. Ardından, Nâzım Hikmet varken ötekiler neden yazar, der. Yazmadığı için kendini yüceltir. Kendi dışında nedenler arar; ama çevresini, karısını kendi seçmiştir.

Hakkı'ysa evliliği kendine, tüm ailesine uyacak bir kızla beraberlik olarak niteler. Yoksa buradaki insanlara, kendime yabancılaşırım, der. Bu davranışını toplumculuk içeren bireycilik olarak nitelendirir.

Mustafa, okumuş bir kızla evlenmiş, halkına yabancılaşan bir aydın olmuştur. Eleştirdiği Hakkı'ysa ailesine, kendisine yabancılaşmamak için köylü bir kızla evlenir. Oysa ülkesine bile yabancılaşmıştır. Halkın içinden çıkan iki aydın, kavramsal konuşmalar dışında, bireysel kurtuluştan başka bir şey düşünmezler. Hakkı, hocasına *"... kravatınız aynı biçimde bağlanmış, gömleğinizin yakası gene düzgün..."* diyerek, hiçbir şeyin değişmediğini vurgular. *"İstanbul'da olsaydınız, modaya uygun kot da giyerdiniz..."* diye ekler. Hakkı için değişim bu kadardır. Mustafa'nın *"Giymeli miydik? Değişir miydik?"* sorularını, *"Hiçbir şey değişmezdi..."* şeklinde yanıtlar. Kendisini, hocasını içsel olarak rahatlatır. Hocası, *"Sen iyi bir baba, bulunmaz bir yurttaş olacaksın..."* der. Türkiye, etliye sütlüye karışmayan, bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın diyerek sömürüye aldırmayan, buna kader diyen, iyi baba, bulunmaz yurttaşlarla doludur.

Hüsnü, Mustafa'yla Hakkı'nın konuşmalarından umudunu yitirir. Belki... içtepiyle, ilçeye ilk geldiğinde sevdiği, ilçeyi uyuşukluğundan kurtaracağını düşündüğü insanlara yönelir. İlk kapı, Ahmet'in çı-

rağı Eşref'tir. Ahmet'e patron diyen Eşref'in, işçi-patron sorununa yatkınlığını düşünür. Eşref'in yakınmalarından, akıntıya kürek çektiğini, kayıkçığında kendine bir yol aradığını anlar. Hüsnü, onu umutlarıyla baş başa bırakarak ilçede dolaşır.

Hüsnü, öbür umut kapısı, Veli ustanın çırağı, Gültekin'e gider. Gültekin de Eşref'ten farklı değildir. Büyüklerinden duyduğu sözlerle konuşur. *"Türklük yok, birlik yok, yurdunu seven yok."* der. Bu sözlerden sonra, yolunu bulursa, karakolun sokağında dükkanı olan, kitapçı Saffet'in yardımıyla Almanya'ya gitmekten söz eder. Hüsnü, kendini tutamaz. Emekten, üretimden, emeğin karşılığı işçiye düşen bir tas çorba parasından, üst tarafını kimlerin aldığından söz eder. Söylediklerinden pişman, yağmuru sığınak bilip oradan da ayrılır. Uğradığı kapılar, ilçe için bir canlılık, bir uyanış umudu değildir. Cahildirler. Bireysel kurtuluştan başka bir şey düşünmezler. Gültekin, Eşref'e oranla daha umut vericidir. En azından *"Allah Allah! Herkes bir türlü söylüyor..."* diyerek eleştirmeye, kıpırtısız bir noktaya bakarak da düşünmeye başlar.

Hüsnü, Mustafa'nın konuşmalarından, kitapçı Saffet'in her partiye girip çıkan, günümüzdeki birçok siyasetçi gibi güvenilmez bir adam olduğunu anlar. Gültekin'le konuştuğu için pişmanlık duyar. Ülkenin durumu kötüdür. Birçok yerde genç insanlar can verirken, sistemin içinden sistemi eleştiren, Mustafa'yla, Yılmaz'sa; yaz kampından, bunu nasıl ucuza getireceklerinden, çift maaştan, kıdemden, araba almaktan söz eden iki aydındır. Ahmet, Adalet Partisi'yle arayı iyi tutarken, Halk Partisi'ne yakın Yılmaz'a da samimi davranır. Ahmet, aydın bir kişi değildir. İnsanlarla arasını iyi tutar, bir gün gerekir düşüncesiyle. İki aydından, daha az halkına yabancılaşmıştır. Halkı, ileride en iyi sömürecekler-den biridir.

İlçenin Kadınları

Evlilik hazırlıkları kadınları canlandırır. Çok uzun yıllar sürer bu hazırlıklar. İşbölümüyle birlikte kadın kısıtlanır, geri plana atılır. Kadının kendini gösterebildiği önemli bir ortamdır, evlilik hazırlıkları süreci. Belki de hiç kullanılmayacak, el emeği çeyizlerle kendilerini gerçekleştirmeye çalışırlar.

Günümüzde de kendi namaz kılmadığı halde, kızının çeyizine onlarca seccade, oyalı yazma hazırlayan kadın çoktur. Kaloriferli evlerde oturulduğu halde, renk renk patikler örülür. Birkaç eve yetecek kadar farklı örnekli, modelli, dantel sehpa örtüleri, masa örtüleri hazırlanır. Hatta bu hazırlıklar serilir, konu komşuya gösterilir. Çeyiz yeterli değilse kız evi ayıplanır. Bir çoğumuzun evinde, bir iki kez kullanılmış ya da hiç kullanılmamış çeyizler; sandıklarda, dolaplarda bekler. Bir kadının kendini gerçekleştirmeye çalıştığı şeyler, dokunulmamak üzere saklanmıştır. Oysa bu hazırlıklarda taklit, toplum düşüncesi, tekrar vardır. Özgün karaktere, yaratıma, başkaldırıya çok az rastlanır.

Yabancı bir eve girdiğimizde, o evin eşyalarına, örtülerine, perdesine, biblolarına bakarak evde nasıl insanların yaşadıklarını duyumsayabiliriz. Tüm bu evlilik hazırlığı sürecinde, bir zamanlar kendilerinin çektikleri ezilmeye, acılara karşın gelenek, görenek beklentileriyle en çok kadınlar ezer, birbirlerini. Böylece hemcinsleriyle yarışma olanağı bulurlar.

Ahmet de Sinan'a uymuştur. Gereksiz şeylerin alınmasına karşıdır. Zaman başkadır artık. Gençler, kendi yuvalarını kafa kafaya verip kurmalıdır. Bu arada kadınların velvelesine boş verirler. *"Bırakalım onlar kendi gönüllerini hoş etsinler. Madem gelenek görenek böyleymiş, dilediklerini yapsınlar, içlerinde kalmasın"* derler. Oysa kadınların içlerinde o kadar çok şey vardır ki... Bu hem zararsız, hem de kadına bir yararı dokunmayan işlerde, erkekler, kadınlara izin verir. Çalışmak istiyorum diyen kadını da döverler.

Paslı Saat

Hüsnü, çağrısız konukluğunun tedirginliğini üzerinden atmıştır. Gültekin'le konuşmasından sonra kuşkuları da silinmiştir. Mustafa'yla, Yılmaz da ilgilerini esirgemezler. Söz kesilmesinin haftasında, radyodan kötü haberi duyar. Öğrenci yurdundan ayrıldıktan sonra evlerinde barındığı üç arkadaşının, kendisine yataklık ettikleri gerekçesiyle tutuklandığını öğrenir.

"O ana kadar tıkır tıkır işleyen bir eski saat gibiydi kasaba. Hüsnü de bu eski, paslı saatin dişlileri, çarkları arasında döneniyordu uyumla." Eski paslı saat gibi işleyen ilçenin, parçalandığını, bozulduğunu duyumsar.

İstanbul'daki üç arkadaşının başını yakmakla suçlar kendini. Hakkı'yı düşünür. Sıkıntısını, suçluluğunu Hakkı'ya anlatmak ister, başaramaz. Babasının evine gideceğini söyler. Hakkı, Hüsnü'nün bu garip durumunu anlamaya çalışmak yerine, birden yok olmasının tanıyanları şaşırtacağını düşünür.

Sabırpaşa Apartmanı'nda Arama

Biri komiser, iki polis, üç sivil memur Yücel'in doğup büyüdüğü Sabirpaşa apartmanına gelirler. Kapıcı Hüseyin, polisleri görünce korkar. Onları Yücellerin dairesine çıkarır. Komiser, önemli bir şey varmışçasına davranır. Yücel'in evde olmadığını bilir. Üstleri görevi verir, komiser düşünmez, sor-

maz. Yalnızca söyleneni yapar, ötesi onu ilgilendirmez. Emine, sorguya çekilir. Mediha'nın Avrupa'da olduğunu, Yücel'in de nereye gittiğini bilmediğini, sormadığını söyler. *"Sabah telefon açan siz miydiniz"* sorusu komiseri şaşırtır. Komiser yanıtlamaz; ama kadın sezgisinin tuhaf, üstünde durulacak bir durum olduğunu düşünür. Yücel'in evde olmadığını bilmelerine karşın gözdağı vermek için çevreyi ararlar. Komiser, kapaklarını göre göre tanıdığı kitapları polislere uzatır. Gözdağı işe yaramıştır. Kapıcı Hüseyin, Yücel'in bir arkadaşıyla eve geldiğini söyler. Emine, komiserin suçlayıcı bakışlarına *"sormadınız ki söyleyeyim"* diyerek politik bir karşılık verir.

Komiser kitap okuyan biri değildir. Üstelik onun için bütün kitaplar sakıncalıdır. Kitapların insanlara faydalı ya da zararlı olduğunu bildiğinden değil, böyle yapılması gerektiğinden kitapları alır. Emine de, Hüseyin de aynı düşüncededir ki, hemen konuşmaya başlarlar. Bu halen böyledir. Kitap okuyan insanlara biraz kuşkulu, saygılı, çekinimli davranılır. Sanki kitap okumak bir ayrıcalık ya da kafa karıştıran, kötü bir şeymiş gibi düşünülür.

Komiser, pahalı eşyalarla döşenmiş varsıl ailenin, fesli, sakallı, yaşlı paşasının resmine bakarken düşüncelere dalar. Bir şeyi anlayamamanın sıkıntısı kısa sürer. Bu, varsıllıkla "anarşistliği" bağdaştıramadığını gösterir. Bu sıkıntılı düşünceleri sürdürse, sorgulama, anlamaya çalışma gibi bir sürü sorun çıkacaktır. Ne gerek vardır bunlara, o iyi bir komiser, iyi bir yurttaştır. Söyleneni, görevini yapar.

Emine, polisler .gittikten sonra Yücel'i neden sorduklarını düşünür. Nedenleri sezer; ama adını koyamaz. Kapıcı Hüseyin'i arar, bulamaz. Hüseyin'in babası da bu apartmanda kapıcılık yapmıştır. Emine, Mediha'nın bunca iyiliğini gören bir insanın, niye gelip ne olup bittiğini anlatmadığına içerler.

Emine, bu evdeki işini Hüseyin'in yardımıyla bulmuştur. Mediha'nın işlerini önceleri Hüseyin'in annesi yapmıştır. Daha sonra karısı yapacaktır; ama çocukları olmuştur. Bu yüzden Mediha'ya hizmet edemeyecektir. Böylece, dul, hayırsız bir oğlu olan Emine işe alınır. Emine, tüm bunları iyilik olarak nitelendirir. Oysa Mediha'nın alışverişini yaptıracağı, her işine koşturacağı kapıcıya, evini çekip çevirecek yalnız dullara gereksinimi vardır. Bu Hüseyin olmuş, Emine olmuş fark etmez, Mediha için. Bir iş ilişkisidir bu, iyilik değil. Gazetelerin sarı sayfalarına bakarsak, ev işlerine bakacak dul ya da orta yaşlı bekar, kimsesiz kadınların arandığını görürüz.

Emine, evi öylesine benimsemiştir ki, Mediha'nın yokluğunda, kendini evin hanımı gibi duyumsar. Kendine yabancılaşmıştır. Mediha'nın kendisine güvendiğini, bu güveni boşa çıkarmamak için bir şeyler yapması gerektiğini düşünür. Burada sevgi, duygudaşlık yoktur. Kendi içsel duygularını yüceltme vardır. Emine, verilen görevleri en iyi şekilde yaptığını düşünür.

Emine, Hüseyin'le konuşur. Bu konuşmadan, Yücel'in kötü bir şey yaptığını çıkarır. Birilerine haber vermesi gerekmektedir. Hüseyin'e, Yücel'in arkadaşından neden söz ettiğini sorar. Hüseyin, *"Demeden olur mu? Sen hiç radyo dinlemiyor musun? Gazete okumuyor musun?"* der. Emine'nin okuması yoktur, radyo da dinlemez. Hüseyin'den eşkıyayı saklayana da, yerini bilip söylemeyene de ceza verildiğini öğrenir.

Birkaç kişiyi ararlar, bulamazlar. Yücel'in babası Avrupa'da, Teyzesi hafta sonu tatilindedir. Bir yanda eşitlik için devrim yapmaya çalışanlar, kendilerine sığınacak yer ararken, diğer yanda sömürenler Avrupa'da hafta sonu tatilindedirler.

Emine, Yücel'in üvey ablası Nesrin'i bulur. Nesrin, polislerin Yücel'i aradığını öğrenir. Nesrin bu durumu anlattığında, Nejat hiçbir şey anlamadan bakar. Oysa Nejat'a Yücel'in fotoğrafı gösterilmiştir. Nejat, Nesrin'e sanki çok önemsiz bir şey gibi *...dün gördüm Yücel'i... Rahat rahat yürüyordu kalabalığın arasında... Hatta pek keyifli görünrü bana.* der. Bunları söylerken gözlerinin içi güler Nejat'ın

Nesrin, hem kendilerinin hem de polisin Yücel'ın nerede olduğunu bildikleri halde İstanbul'da aramalarını anlamlandıramaz. Daha önce de düşündüğü gibi Türkiye'de herkes, sokaktaki adamdan, devlet yöneticilerine kadar, tantanadan, her olayı büyütmekten hoşlanır. Nesrin'in söylediklerinde haklı bir yan vardır. Halk güdümlü, cahil bırakılmıştır, açtır, olgusal bilinçle yaşamaktadır. Daha ileri gidecek, sorgulayacak, anlayacak, eyleme geçecek durumda değildir.

Nejat, Amerikalı dostuna mektupla anlatacaklarını düşünür. Kamuoyunun sonuna kadar ahmaklığını sürdüremeyeceğini, gözünün açılacağını, sorunlarla ilgilenmeyen Nesrin'in bile, olaylar arasındaki çelişkiyi dengelemek istediğini aklından geçirir.

Sürecek...

Kemal Bekir, *Kanlı Düğün*, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1997

ÇİN ŞİİRİ

HU SHİH (1891 - 1962)

DÜŞ ve ŞİİR

Hepsi de sıradan birer deneyimdi
Hepsi de sıradan birer imge
Nasıl olduysa bir düşte göründüler
Sonsuz yeni biçimlere dönüşerek

Hepsi de sıradan duygulardı
Hepsi de sıradan sözcükler
Nasıl olduysa bir şairle karşılaştılar
Sonsuz yeni şiirlere dönüşerek

Bir kez sarhoş olunca şarabın gücünü öğrenir insan
Bir kez vurulunca aşkın gücünü öğrenir
Nasıl ben sizin düşlerinizi göremezsem
Siz de yazamazsınız benim şiirlerimi

Türkçesi
Eray CANBERK - Anıl MERİÇELLİ

NE ve KİM SORULARI KARŞISINDA İNSANIN HALLERİ

Kimlik Kişilik Sorusuna Felsefi Bir Bakış (1)

Ömer Naci SOYKAN

Kişi kavramını, onun arka planındaki, insanın ne ve kim olduğu sorularının ele alınış sürecinin sonucunda, insanlığın bugünü ve geleceği açısından insan özgürlüğü için neyi ifade ettiğini ortaya koymak, bu konuşmanın başlıca amacıdır.

Nedir? sorusu, nelik (mahiyet) sorusudur. İnsanın ne olduğu sorulduğunda, felsefe tarihinde karşımıza çıkan ilk yanıt biçimi, onun insan olmayandan, ona en yakın tür olan hayvandan ayrımını dile getiren deyimlerdir; örneğin: "İnsan konuşan hayvandır.", "İnsan toplumsal hayvandır." Soru, tanım isteyen bir nelik sorusu olduğundan, yanıt da verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi nelik savında olan birer tanım olarak karşımıza çıkar. Bu sorularda insan bir tür olarak ele alınır. İlk kez eski Yunan felsefesinde, örneğin *Aristoteles*'te bulduğumuz bu sorularda, insan henüz birey olarak görülüp, onun kim olduğu, kimliği sorulmamıştır. Öyle bir şey dilsel olarak ifade edilmişse de bu, yine bir nelik sorusu olarak alınmıştır. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, eski Yunan'da henüz birey yoktu ki, onu kavramlaştırma sorunu olsun. Yunan kendini tür olarak, insan türü olarak görmüştür. Felsefe öncesinde Yunan Edebiyatında *Homeros*'ta da aynı şey söz konusudur. *Homeros*, başlı başına Yunanlılığın kendisi olarak karşımıza çıkar.(2) İkincisi, Yunan kendisinden olmayana "barbar" demiş, onun insan (antropos) dediği Yunanca sözcükle dile gelen Yunanlıdır. Başkası, yani Yunan olmayan barbardır. Dahası, ilkin *Platon*'da gördüğümüz, dil varlığı deyimler kabulündeki dil de Yunanca'dır. Bu nedenle Yunanca bir sözcüğün kökenbilimi (etimolojisi) yapılarak onun gösterdiği varlığın ne olduğu, neliği, bilinmeye çalışılır. Yunanca, varlığı deyimleyen dildir. Barbar'ların dillerinin varlığı nasıl deyimledikleri Yunan filozofları için sorun olmamıştır.

İnsanın kim olduğunun sorulması için onun birey olarak görülmesi gerekir. Bu da modern dünyanın bir sorunsalıdır. Modern dünyanın başlangıcı olarak kabul edilen, Hıristiyanlığın Batı'da egemen olduğu 3.-5. yüzyıllar, *Schelling* ve *Hegel* gibi filozoflarca bireyliğin ortaya çıktığı dönem olarak görülür. Antik dünyanın karşısına, Tanrısı da insan olarak çıkan kişi-Tanrı İsa ile hem birey hem de kişi, düşünme gündemine gelir. Burada birey ile kişi ayrımı yapılmaz. İsa, Tanrı'nın oğlu olduğu gibi insanlar da Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilir. Ancak bu insanlar Hıristiyan topluluğunun üyeleridir. Kilise de bu topluluğun sarsılmaz çatısı ve tepe noktasıdır. Böylece bu topluluktaki insanlar, bırakınız özgür kişi olmayı birey bile olamazlar. Çünkü onlar bir bütünün, yani Kilisenin, biri diğerinin eşi olan tamamlayıcı öğeleridir. İnsan henüz üyedir, birey değil. Her ne kadar, belirttiğimiz gibi, birey düşüncesi Hıristiyanlıkla başlatılmış ise de Hıristiyan inancında İsa-Tanrı çobandır, insan da sürüdür. Hıristiyanlık öncesi tek Tanrılı din olan Yahudilik'te ise Tanrı yalnızca İsrail oğullarının Tanrısıdır ve geri kalanlar insandan bile sayılmaz. Burada dinsel etkenle birlikte ırksal etken de söz konusudur. Müslümanlık'ta ise insan Tanrı'nın kuludur. Kulun ne birey ne de kişi olması söz konusudur. Buradan çıkan sonuç şudur: Birey ya da kişi, hangi din olursa olsun dinsel bir cemaatte ortaya çıkamıyor. Dinsel olsun olmasın her tür cemaat, insanın kendisi olmasına, birey veya kişi olmasına izin vermez. Aksi halde zaten o "cemaat" adını almaz.

Bireyin insanlık tarihinde ilk ortaya çıkışını, başlıca olarak Rönesans ve Reformasyonu izleyen yüzyıllarda görüyoruz. Bunun bize göre iki nedeni vardır. Birincisi, bu dönemde Avrupa'da ulusal kiliselerin ortaya çıkmış olması, ulusal dilin felsefe-bilimde, edebiyatta ve eğitimde kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Kısacası ulusal bilinç uyanmıştır. Bu, artık kendisini "Hıristiyan" değil, fakat "İngiliz", "Fransız" vb. diye tanımlayan bireyin ortaya çıktığı çağdır. Başka bir deyişle insanın kendisine kim olduğu sorusunu o, ulusal bir kimlikle yanıtlamıştır. İkinci neden de şudur: Antik dünyanın karşısına, onunla kendisini ilişkilendirerek çıkan Rönesans'ın insan problemini ele alışı *hümanizm* akımıyla olmuştur. Ortaçağ kilise otoritesinden çıkan yeni insan, güneş merkezli yeni dünyada yerini ararken pagan Antikle kuracağı ilişkiyi, antik inanç kalıntıla-

rını kendisinden temizleyip, İncillere dönen Reformasyonun mezhebi Protestanlıkta değil, tersine bu inançları Hıristiyanlaştırarak bünyesinde koruyan Katoliklikte bulmuştur. Protestan ülkelerdeki hümanist düşünürler bile, aynı nedenle kendilerini Katolikliğe daha yakın gördüler.(3) Hümanizm, Antiklerin yaşam felsefesini bu zeminde yeniden inşa ederek genel-insansal bir kültürün temellerini atmıştır. Yine Rönesans sonlarında ortaya çıkan, kökleri Antik Çağda, Stoa felsefesinde bulunan "doğal din" anlayışı, vahyin dışında evrensel insan aklıyla, aklın ışığıyla varılan bir din demekti. Ulusal kimlik, böyle bir evrensellik anlayışıyla birleşince birey düşüncesi uygun zemini bulmuş oldu.

Birey düşüncesinin, başka bir deyişle, öznenin, Ben'in en yüksek noktasına vardığı dönem 18. yüzyıl Aydınlanma çağıdır. Ancak bu özne anlayışı aynı dönemde birbirine karşıt iki biçimde ortaya çıkmıştır. Biri, Fransız Aydınlanmasının Ansiklopedistler eliyle *Descartes*'tan getirdiği bir düşünceyle insanı bir makine olarak görmesidir. *Descartes*'a göre bu dünya, Tanrı'nın bir kez yarattığı, belli miktarda madde ve enerji koyduğu, belli yasalara göre işleyen bir mekanizmdi. Bu evren tablosunda insan bilgisinin sınırı yoktu; yeter ki bu mekanizm matematik olarak ifade edilebilsin. Hayvanlar da birer canlı otomattı. Sorun, aynı zamanda düşünen bir ruhu (res cogitans) da olan insandı. Bilim ve akla duyulan aşırı güvenle Ansiklopedistler insanı da her türlü duygudan, inançtan arındırmış salt araçsal bir akıl varlığı, bir makine olarak gördü. Ama bu, aynı zamanda Rönesans'tan beri kazanılan bireyin, öznenin de yitimi oldu. Öte yandan *Kant* anlamında Aydınlanma ise Ansiklopedistlerin tam tersi yolda görünür. *Kant*'a göre Aydınlanma, insanın kendi suçu olarak düştüğü ergin olmayış durumundan çıkmasıdır; insanın kendi aklını kendisi için kullanmasıdır. İnsanın hiçbir şey için, hatta Tanrı için bile araç olamayacağı, tersine daima gaye olarak görüldüğü bu anlayışta birey ve kişi olmanın koşulları verilmiştir. Öyle bir insan, aklı yerine bir kitabı, vicdanı yerine bir din adımını koyamayacağı gibi, onun ne yiyip içtiğine kendisi yerine karar verecek bir hekimi de yoktur.(4)

Aydınlanmanın arkasından gelen, özellikle Fransız Aydınlanmasına tepki olarak doğan Romantizm ve İdealizmle yeniden dine dönüldü. Gerçi örneğin *Schelling* romantizminde birey, kişi öne çıkarıldı, ama bu dinsel bir kılıkta göründü. İnsanı bütünün üyesi olarak gören *Hegel* idealizminde ise tek kişi yoktu. Ancak onun politik alanı kentsoylu toplumdan ayırması(5), genelde tümelci felsefesine karşın bireyin özerkliği için bir umut olarak görülebilir. *Kierkegaard* ise *Hegel*'in tümellik tutkusuna karşı insan varoluşunu bireysellikte, "tek" adını verdiği kişide arar. Ama bu arayış da yine dinsel-mistik bir temelde olur.

Yalnızca bireyi, beni gerçek sayan, değerin ancak bene hizmet ettikçe bir anlamı olacağını benimseyen anarşist *Max Stirner*, bireyciliği uç noktaya vardırır. O, *"Benim üzerimdeki hiçbir şey bana değmez."* diyerek tüm tanrısal olanı kapı dışarı eder; ama bununla da kalmaz: *"Benim sorunum ne tanrısal ne de insansal bir şeydir, ne doğru ne iyi ne haklı ne özgür vbg. bir şeydir, tersine yalnızca* ***benim olan bir şey****dir ve o hiçbir genel olandır, tersine tıpkı benin biricik olması gibi –****biricik olandır.***"(6) Fakat özgürlüğün, ahlâkın, doğruluğun, kısaca insanlığın olmadığı bir yerde kişi insanı bulamayız.

Hıristiyanlığın sürü insan anlayışına, çağının kültürüne kökten, yıkıcı eleştiri 19. yüzyılda *Nietzsche*'den gelir. O, Hıristiyanlığın çoban Tanrı'sını öldürür. Tanrı'nın ölümüyle sürü dağılacak, sürüden kopan insan böylece tek olacak. Sürüyü bir arada tutan zincirler de *Nietzsche*'ye göre, ahlâksal, dinsel, metafizik tasarımlardır.(7) Ama bu tek olan artık insan değildir. İnsanı *Nietzsche*, yalnızca üst insana varan sıçrama yeri olarak aşağı görür. Ona göre, insan kendini alt ederek üst insana varacak. Üst insan, "yeryüzünün anlamı" olarak öldürülen Tanrı'nın yerini alır. Gerçi *Nietzsche*'de bulduğumuz, insanın kendine söz geçirmesi, kendini "alt etmesi"(8) önerisi bize göre kişiye varmada önemli bir belirlemedir. Ama bu, insanı hor gören bir üst insan anlayışıyla ulaşılabilir değildir.

Avrupa insanlığında ve bilimlerde kriz yaşandığını öne süren *Husserl*, her iki krizin nedenini birleştirir: Tinsel olan bilimsel bakış açısının ürünlerinin doğanın kendisinde varmış gibi düşünülesi ve dünyanın, insanların toptan fiziksel varlığa indirgenmesi. Doğalcılığın vardığı bu noktada hem insan hem de onun ürünleri doğal olana indirgenmekle yok edilmeye hazır hale getirilmiş olur. *Husserl*, içinde yaşadığı Birinci Dünya Savaşı'nın top yekûn savaş ideolojisini de buna bağlar. Ona göre, bu krizden kurtulma *"kuramsal tavır alma"* yoluyla olacaktır. Burada tavrın temelinde ne mitsel ne de pratik ilgi vardır; fakat ilkin eski Yunan'da *Platon* ve *Aristoteles*'de bulduğumuz "hayret" ("thaumadzein") vardır. İnsanın *"dünyanın katılımsız seyircisi, filozof"* olduğu bu kuramsal tavır almayla ortaya çıkan "kuramsal" ya da "felsefi kişi"dir. *Husserl*, bu kişilerin bir topluluğundan, yani *"felsefeyle yaşayan insanların topluluğu"*'ndan ve *"felsefeden uzak kişilerin felsefe yapanların topluluğuna sokulma eğilimi"*'nden söz eder.(9) Böylece kişiyi bulmak için *Nietzsche*'de üst insan, *Husserl*'de ise filozof olmak

gerekir. Oysa kişi her insan için erişilebilir olmadıkça, onun insan özgürlüğü için bir model kavram olabileceği söylenemez.

Bir *Husserl* öğrencisi olan ve ilkin onun fenomenolojisini etik, kültür ve din felsefesi alanlarına aktaran *Max Scheler, Kant*'ın formel etiğinin karşısına, içeriksel bir değer etiği koyar. Onun değer etiğinin merkezi kavramı kişidir. *Scheler*'e göre insan *Kant*'ta olduğu gibi bir salt akıl varlığı değil, fakat aklın yanında duyusal-duygusal edimleri, sevgiyi de içine alan tinin taşıyıcısı kişidir. Ona göre *"tin 'insanı insan yapan' şeydir."* (10) Ancak *"Scheler kişi kavramını kurarken göz önünde bulundurduğu, doğrudan doğruya Hıristiyanlığın kişi anlayışıdır. Hıristiyanlığın kişi-Tanrı inancı onun görüşüne yön vermiştir. Edimleri ile bu dünyanın yaratıcısı ve salt tin olan kişi-Tanrı karşısına* ***Scheler****, yine kendi tinsel edimleri ile kendi dünyasını kuran sonlu kişi-insanı koymuştur."*(11)

Scheler'e göre, kişi olmanın dört koşulu vardır: 1 İnsanın, normal, aklı başında olması (Vollsinnigkeit). Bu deyim, burada fenomenolojik anlamda kullanılır: Bir insanın yaşam görünümlerini hiçbir güçlüğe uğramadan "anlamak", onun bir şeye yönelen edimlerini yönelimsel (intentional) olarak yaşamak ve onun duygularını ondan sonra duyumsamak demektir. 2. Kişi bireyin belli bir gelişim aşamasına atfedilebilir, onun ergin ve bağımsız olması gerekir. 3. Ergin ve bağımsız olan bu insanın kendi bedenine egemen olması, bedeniyle özdeşleşmemesi, fakat onun farkında olması gerekir. 4. Somut edimlerin bir merkezini oluşturan kişi, bu edimleri gelişi güzel gerçekleştirmez; tersine onlar arasında bir nelik bağıntısı vardır. Buna göre kişi, yapıp etmelerinden sorumludur, hesap vermelidir. Bu son iki öğe kişinin en önemli özelliklerindendir. Bu ikisi arasında da sorumluluk, diğerine göre asli olandır. Kişinin yapıp etmelerinde hesap verme yetisi bazı nedenlerle ortadan kalsa bile sorumlu olması kalıcıdır. *Scheler*'e göre, insan bu koşulları yerine getirmeksizin "insan" adını alır, ama kişi olamaz.(12)

Felsefe tarihinde yaptığımız bu taramada gerçi kişi olmanın önemli özelliklerini bulduk, ama kişiyi aradığımız yerde bulamadığımızı itiraf etmeliyiz. O, en çoğu *Kant*'ta insan kavramı içinde bize göründü. *Kant*, ahlâk buyruğunun bir formülünü doğrudan doğruya kişi üzerinden yapar: "*Öyle hareket et ki, insanlığı, her zaman aynı zamanda erek olarak her bir diğer kişide olduğu kadar kendi kişinde de gerekse, asla düpedüz araç olarak değil.*"(13) Ne var ki *Kant*'ta kişi, *Scheler*'in de gösterdiği gibi bir akıl-kişisi (Vernunftperson)dir. Oysa kişinin insanın tüm tinsel-bedensel varlığının bütünlüğünde görülmesine gerek vardır. Doğrusu bu bakımdan *Scheler*'in düşüncelerinin, Hıristiyan öğeleri dışında, yol gösterici olduğu kabul edilebilir. Aynı şey, kişi olmanın özelliklerine ilişkin diğer filozoflardan yaptığımız alıntılar için de söylenebilir. Yoksa onları burada anmazdık. Fakat kişi, ne yalnızca üst insana ne de yalnızca filozofa özgü olarak ne de belli bir dininin mensubu olarak kabul edilebilirdir. Eğer *Goethe*'nin dediği gibi *"kişiliği, yeryüzü çocuklarının en yüce mutluluğu"*(14) olarak alacaksak, yeryüzünün çocuğu olarak kişiyi dinsel-etnik hiçbir giysinin içinde sınırlayamayız. Doğrusu *Goethe*'nin kendisi de bu tür sınırlamalara tümden karşıdır.(15)

Yine gördük ki, ilkin insanın ne olduğunun sorulmasıyla, onun hayvandan, yani ona en yakın canlıdan ayrımıyla, o tür olarak belirlenmişti. Daha sonra kim olduğu sorulmuş, buna da etnik-dinsel kimlik yanıtları verilmişti. Kişi yanıtı da insanın ne olduğu sorusunun bir yanıtıdır. Ancak ele aldığımız görüşlerde kişi sorunu, ya yine belli bir kimlik içinde ya da her insan için ulaşılabilir olmayan filozof veya üst insan olarak ortaya konmuştu. Bize göre ise, insanın kimliği ve kişiliği kişide nelik bütününde bir birlik olarak verilmelidir. Bu da ancak ne herhangi belli bir kimliğe ne her insan için ulaşılabilir olmayan bir konuma bağlanmalıdır. Bu kez insanın ne olduğu sorusu insan kavramı içinde kalınarak; ama tüm insanları içine alabilecek genişlikte yanıtlanacaktır. Böylece kişi, tüm insanlığı kendisinde temsil edebilen bir örnek olabilir. Yalnızca kimlik sınırları içinde hapis olmuş insan, insanlık idealini gerçekleştirmeye aday olamaz. Dinsel, cinsel ya da etnik olsun kimliği insana doğa ve toplum verir. İnsanın, doğanın ve toplumun verdiğiyle yetinmesi, yalnızca doğanın verdiğiyle yetinen hayvandan ancak bir derece farklılığını gösterir. İnsan olmanın insana bir olanak olarak verildiği, yetişkin ve ergin her insanın bu olanağı gerçekleştirmeye yetili olduğu düşünülürse, onun kendisini bir kimlikle sınırlaması kendi doğasına aykırı bir tutum içinde olduğunu gösterir. Dinsel ve cinsel kimlik değişiminin bazı durumlarda söz konusu olmasına karşın, bu kimliklerde insan istencinin genellikle bir rolü yoktur. İnsana sorulmadan o, belli bir toplumda, belli bir ana babadan doğarak dünyaya gelir. Kimlik, insana onun dışından, deyim yerindeyse, giydirilmiştir. Kimliğin doğa ve toplumca belirlenir olmasına karşın, kişilik tek insanın kendi çabasıyla edinilir. Birileri bizi kişilikli yapamaz. Öyle bir şey, kişilik tanımına aykırı olurdu.

Kimliğin bir tehlikesi de şuradadır: Eski Yunan örneğinde gördüğümüz, insanın kendisini tür olarak görmesi, modern çağda kimlik içinde de olabiliyor. Öyle ki, belli bir kimliğin bir üyesi, kendisini di-

ğer üyelerle eş tutuyor. Böylece henüz birey olmayış eski durumuna bir geri dönüş söz konusu. Oysa tür oluştan birey oluşa geçiş, gördüğümüz gibi kimlik sayesinde olmuştu. Bu geri gidiş, bir topluluğun bir üyesinin kendisini topluluğun tamamlayıcı bir parçası olarak gördüğü cemaatte en açık biçimde görülür. Cemaatte "parça"lar arasında tam bir uyumun olması, bunun bir göstergesidir. Burada ikinci bir tehlike, farklı cemaatten, farklı kimlikten olanların düşman olarak algılanması sonucudur. Günümüz dünyasında görülen çatışmaların, hatta savaşların önemli bir nedeni bu kimlik çatışmasıdır. İnsanın dinsel ya da etnik kimlik temelinde diğerleriyle birleşmesiyle oluşan bir grupla, aynı tarzda meydana gelen başka bir grup arasında çatışma veya savaş ortaya çıkabiliyor. Ama insan kişi olarak kendisini yalnızca insanlıkla özdeşleştirir. Bu da herhangi bir gruplaşmanın, dolayısıyla çatışmanın ortaya çıkma olanağını baştan ortadan kaldırır.

Ancak kimliğin olumsuz sonuçlar vermesi kaçınılmaz değildir; tam tersine o, kişiliğin oluşumuna katkıda bulunabilir. Kimliğin insanı belli bir yurda bağlayan, yurt ve anadil sevgisini uyandıran bir yönü de vardır. Öyle biri, başkalarının kendi yurt ve anadilini sevmesini, kendi sevgisi adına kaçınılmaz görür. Anadilin insan kişiliğini belirleyen önemli bir etken olduğu bilinir. Sınırını kişilik belirlediği sürece kimliğin, insanın varlık bütününde daima olumlu bir yeri vardır. Gerçi günümüzün kimi düşünürleri, insanın yersiz yurtsuzlaşmasından, göçebeleşmesinden söz etmektedir. Ancak bu tür savlar, yalnızca söylem düzleminde ilginç sözler olarak kalmaktır. Onları kullananlar için bile bir geçerliliği yoktur.

Birey oluş, insanlık tarihinde bir ilerlemeyi göstermişti. Bu, *Hegel*'in deyişiyle, politik alanın kentsoylu toplumdan ayrılmasıyla ortaya çıkmıştı. Böylece birey, siyasal birlik, yani devlet karşısında kendi bağımsızlığını elde etmişti. Şimdi bu ilerlemenin ikinci bir adımını kişi oluşla görüyoruz. Bu kez kişi, kendisini yalnız siyasal birlik karşısında değil, aynı zamanda toplum karşısında da sınırlar. Böylece kişisel alan ortaya çıkar. Çağımızın felsefi antropolojisi, artık kişi olarak insanın varlık bilgisine yönelir. Kişinin toplum karşısında bağımsızlaşması, onun kendisini insanlıkla bir görmesinin olanağını ona verir. Günümüzde hak ve özgürlükler, bir kimlik üyesi bireyde değil; fakat kişide temelini bulmaktadır. Böylece herhangi bir toplumdaki bir kişiye kendi toplumsal iktidarı tarafından reva görülen insanlık dışı davranışlar, başka toplumlardan tepki görebiliyor. Çünkü o kişi, yalnızca o toplumun bir üyesi ya da bireyi değil, insanlığın bir örneği olarak görülüyor.

Günümüzde çok sözü edilen küreselleşme kavramı, dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir kimlik giysisi içindeki bir insanın başka bir giysideki türdeşi ile bir tutulması olanağını verecekse, bu, ancak kişi hak ve özgürlüklerinin evrensel olması, onların taşıyıcısı olan her bir kişi için aynı ölçüde kullanılabilir olması anlamına gelmelidir. Aksi halde küreselleşme, kimliksiz ve kişiliksiz bırakma, bir-örnekleştirme anlamında egemen toplumların iktidarlarının insanları kolayca gütme ve sömürmesinin yeni bir aracı olarak görülmelidir. Küçük büyük hiçbir iktidar karşısında kişi istemez; en demokratik olanı bile en çoğu kişiye katlanabilir. Bu nedenle kişi bilincinin gelişmesi, iktidarların bugün dünyanın başına bela ettiği sorunlardan ve kendilerinden kurtulmak, insan özgürlüğü bakımından büyük önemde görünmektedir.

Her kişilik kendi başına bir örnektir; ama o taklit edilmek anlamında örnek alınmak için değil, onun gibi yine bir örnek olmak için. Her örnek aynı şeye bakar: tüm insanlığa; tıpkı *Leibniz*'in monadlarının her birinin aynı dünyayı tasarlaması gibi. Ama bizim düşüncemizde *Leibniz*'in monadlarında olduğu gibi bir sıradüzen yoktur; tersine kişiliklerin her biri eş değerde, eş düzeydedir. Bir kişinin dünyası bir başka kişinin dünyasından ne aşağı ne yukarıdır. Onların hepsi birden bir kişilik cumhuriyetini oluşturur. *Husserl*'in yalnızca felsefi ya da kuramsal kişiye layık gördüğü bu cumhuriyet, insanlık için bir idealdir.

Her bir kişi, ideal olan bir şey olarak aynı insanlığa baktığı için, kişinin başka bir kişiyi anlama sorunu yoktur; ancak o, henüz kişilik kazanmamış, çıkar ve benzeri aracı değerlerin yönlendiriciliğinde eylemde bulunan insanların yaşam görünümlerini anlamaz, anlamak istemez. Çünkü o, onlarla bir özdeşleyim, bir duygudaşlık içinde olmaz. Birini, onun yaşam görünümlerini anlamak, ona *"senin yerinde olsaydım"* denebilmesini gerektirir.

İnsanda tıpkı hayvanda olduğu gibi birbiriyle uyumlu olan ayrı organlar vardır. Akıl varlığı olarak insanda, hayvandan fazla olarak, ayrı tinsel yetiler de vardır. Ancak doğa bu yetilerin kullanımını insana bırakmıştır. İnsan teki, ayrı ayrı tinsel yetilerini birbiriyle uyumlu olarak kullanabildiği gibi tersini de yapabilir. Kişiliğin oluşması, tinsel yetilerin uyumlu birliğini gerektirir. Kişilik, bilincin birliğidir. Bilinç, kendisini eylemde var etmekle birlik kazanır. Kişilik, ancak o zaman insan için "en yüce mutluluk" olur.

Kişi, kendi ölçütleri olan, yaşam durumları karşısında kendi ölçütlerine göre tavır alan ve eyleyen insandır. Onun eylemlerinden sorumlu olması, ölçütlerini keyfi olmaktan kurtarır. Kişi, toplum karşısında bağımsız olduğuna göre, kime, neye karşı

sorumlu olacaktır? Yanıt açıktır: O insanlığı kendi beninde temsil ettiğine göre kendisine ve insanlığa karşı sorumludur. Kimliğin, kimlik taşıyıcısı bireyin kendisini ait olduğu topluma bağlamasına karşın, kişi insanlığa yönelir. Kişinin kendi bilincine yönelmesiyle, bilincinin taşıdığı insanlık idesine yönelmesi, aynı anlama gelir.

Kişi kendi ayakları üzerinde durur. Dik durmak için başkalarına yaslanma gereğini duymaz. Birbirine tutunarak ayakta durmaya çalışanlar, kendi varoluşlarını birbirine borçlu olanlar, kişi olamaz. Zira varoluşun borcu olmaz.

Yeryüzü kişinin ayaklarının altında, dünya ise omzundadır.

Dipnotlar

1 18-19 Haziran 2004'te İstanbul Armada Otel'de yapılan II. Ulusal Antropoloji Kongresi'nde sunulan bildirinin son biçimi.
2 Krşl. F.W.J.v Schelling, Sämtliche Werke, I. V, 415 vd.
3. Bu konuda geniş bilgi için *"Alman Felsefesi"* (*İnsancıl*, Nisan 2004) adlı yazımıza bakılabilir.
4. Kant'tan yaptığımız bu alıntıların kaynağı için *Arayışlar Felsefe Konuşmaları 2* (İnsancıl Yayınları, s.51) adlı kitabımıza bakılabilir.
5. Bkz J. Habermas; *Der philosophische Diskurs der Moderne* s.50, Suhrkamp 1988.
6. Max Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum*, s.5, Suhrkamp 1981
7 Bkz. Nietzsche, *Menschliches Allzumenschliches*, Zweiter Band. § 350.
8. Bkz Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, s.19-20, Çev. A. Turan Oflazoğlu, Cem Yayınevi, 1977
9. Bu paragrafta Husserl'e yaptığımız göndermelerin kaynağı için onun *"Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe"* adlı yazısına ve bunun Türkçe çevirisine Önay Sözer'in yazdığı *Önsöz*'e bakılabilir (Afa Yayınları, 1994).
10 Bedia Akarsu, *Max Scheler'de Kişilik Problemi*, s. 27, İst. Üni. Ed. Fak. Yayınları, 1962.
11. Bedia Akarsu, a.g.y., s.9-10.
12. Bu paragraf, Takiyettin Mengüşoğlu'nun *"Kant ve Scheler'de İnsan Problemi"* (İst. Üni. Ed. Fak Yayınları 1949) adlı kıtabından (s.138-143) düzenlenerek ve sadeleştirilerek alındı
13. I. Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, s.79, Reclam 1963.
14. Bkz. Goethe Werke, Achter Band, s.429, Müller & Co., Verlag, Potsdam.
15. Bkz *"İnsan: Burada ve Her Yerde!"* başlıklı yazımız; *"Türkiye'den Felsefe Manzaraları 3"* (İnsancıl Yayınları, 2003) içinde.

GÜCÜN REDDİ
Volkan Yaraşır

Mephisto Basım Yayın
Genç Mephisto Kitabevi
(0216) 414 35 19

Bakışlarım netleşmiyor
Ayarları bozulmuş olabilir
Kaybolmuş gibiyim bu evrende
Işık sarı, ölü gibi gösteriyor aynada
Şaşırmadım seni koridorda görünce
Lütfedip durdun, beş altı kelime ettin
Ansızın hoşlandım senden
Rahatını bozmuştun çünkü
Ilık bir muhabbet için
Meraksız bakışlarım yakalayamıyor nesneleri

Nihayetinde sakal bıraktım
Elli birinci gözlüğümü satın aldım
Tel tel ve yer yer sakallarım
Lüzumsuz ve rahatsız edici
Ensemde bir boşluk
Şımarık kulaklarım iki yana eğildi
Müze gezmekten sıkıldığımdan
-İyi de ediyorum-
Yoğurt yiyorum ve yürüyorum
Onun ruhunu düşlerken
Rock n'Roll dinliyorum

Uğur CAN

AŞK-I MEMNU'DA KADIN TEMASI - III

Berrin TAŞ

Halit Ziya, Bihter'in iç dünyasına girer ve bu dünyayı bize, onun yatak odasından anlatır. İlkinde, evlenip evlenmemeye karar vermek üzere odasına çekilmiştir. Karar verip annesiyle çekiştikten sonra da, evliliğin ona sağlayacağı *"altın yaldızlı emellerin"* sevincini duymak için odasına çekilmiş, tantanalı bir yaşamı çağırarak, düşler içinde uykuya dalmıştır. Şimdi evlidir, evliliğinin üzerinden bir yıl geçmiştir. Yine odasına çekilmiştir. Evliliğinin iyi gitmediğine ve talihsiz bir kadın olduğuna karar verdikten sonra, bu talihsizliği güçlendiren trajik nedenler aramaktadır. Evliliğinin kötü yanlarını düşünür. Evet, bu koca yalının *"tek egemeni"* kendisiydi, ama açıkça belirlenemeyen bir eksiklik vardı, *"evin ruhu"* ondan kaçıyordu. Evin *"daha görülmemiş köşelerinden"*, yerleri değiştirilmemiş eşyalarına dek, yüzlerini görmediği uşaklarda, bütün harem halkında ona karşı bir *"yabancılık"* bir *"düşmanlık"* belli eden anlamlar buluyordu. Bu evle arasında, kendini kocasına bütünüyle vermekten alıkoyan nedenlere benzeyen *"yapmacıklı bir öpüşmenin soğuklukları"* vardır. Evet, bütün anahtarlar ondaydı. Yatak takımlarına, ince kiler'e, evde saklanarak tutulan şeylere kendisi bakıyordu. *"Onlarla, başka bir aracının karışmasına izin vermeyecek kıskança ilişkileri vardı..."* Belinde sallanan anahtarların arasında *"evin ruhunun anahtarı"* eksikti. Yalnız, Bülend'le dost olmuşlardı. Onları gülmek birleştiriyordu. Bu dostluk Bülend için her zaman suç olacaktı. Bülend, onu bir üvey ana'dan daha fazla sevdiğini hiç kimseye söyleyemeyecekti. Talihsiz bir kadın olduğuna karar verdikten sonra, küçücük şeyleri bile sorun olarak görüyordu; Şayeste, Nesrin, somurtkan Şakire Hanım, hatta ondan *"hep korkulacak bir yaratık gibi kaçınan"* Cemile bile birer düşmandı. Şayeste ve Nesrin'in, *"hanımsız evde dile getirilip açıklanmayan bir umutla"* yaşayan bu kızların, Adnan Bey'le evlenebilme umudu taşıdıklarını seziyordu. Bu umudu önceden taşımış olsalar bile, önemi yoktu aslında. Mutsuzluğu her tatsız durumu büyütmesine neden oluyordu.

Bihter, ayna karşısında kendi vücudunu incelerken, bu yarı karanlık odada, birdenbire böyle çıplak kalmaktan titredi. *"Utandı, büyük bir ayıp yapmış, namusuna karşı düşünmeksizin, bir günah işlemiş olmaktan utanıyordu. Odasının mahremliğine gizlice sızmış, bilinmeyen bir sevdalının kolları arasına düşüvermiş, karşı konulamayan bir sinir ürpertisi içinde ilk aşk günahı meydana gelmiş gibi düşünüyordu."*

Türkiye'de, kadın cinseliğinden açıkça söz edebilmek pek kolay değil. Kadının, kendi bedeninin istemleri karşısında hissettiklerini dile getirmesi, pek hoş karşılanmaz. Öyle ki kapalı kapılar ardında, kendi kendine itiraf edebildiği cinsel duyguları bile korkutur kadını. Toplumun bilincine yerleşmiş namus ve günah kavramları, cinselliği bir suça dönüştürür. Kadın da cinselliğini bir suç olarak algılayabilir. Yerleşik bilincin kadını, kendine erkeğin bakışlarıyla bakan kadın, bu kavramların oluşturduğu içerikle bakar kendine. Bu nedenle bedeninin istemleriyle, toplumun bilincindeki kadın imajı çatışır. Beden hisseder, ister, duyar, yaşar. Toplum; yasaklar koyar, günah ve namus kavramlarıyla cinselliği tabu haline getirir. Böylece kadın cinselliği, erkeğin kullanım alanına göre düzenlenir. Bu nedenle, kendi kendine açıklayabildiği cinsel duyguları ürkütür Bihter'i. Birçok gözler kendine bakıyor, çıplak vücudunu seyrediyor sanıyordu Bihter.

Genç kızken *"aşk ateşlenmesinin bedenselliğini"* sızlatan acısını duymamıştı. Evlilik, hiçbirini doyurmadan, o zamana dek *"gizli kalan emelleri"* uyandırmıştı. *"Demek evlilik bunlardı ve onun evliliği bunlardan hiçbiri değildi."* Ona sevmek gerekliydi, ama nasıl sevecekti. Bu artık kendisi için yasaktı. Peyker'in söylediklerini anımsıyordu. Bihter'e Behlül'ü şikayet ederken *"(...) Ben kocama hayınlık etmek düşüncesiyle evlenmedim."* diyordu. Hiçbir zaman hayınlık etmeyecekti. Bir evlilikle bulamadığını hayınlıkla mı bulacaktı. Peyker'in söyleme biçiminde de *"hayın anlamlar"* seziyordu, ama daha o zaman Behlül'le ilişkileri başlamamıştı. Yalnızca Adnan Bey'in yaşının büyüklüğü ve evdeki kadın düşkünü yeğen Behlül, böyle dokundurmalı konuşmalara neden oluyordu. Firdevs Hanım'a iltifatlar yağdıran, Peyker'e evli oluşuna aldırmadan kur yapan Behlül'ün, Bihter'i de deneyeceğini düşünmek şaşılacak bir şey değildi. Üstelik, Behlül de böyle

düşünüyordu. Öyle ki Bihter'in *"Peyker'den sonra ben mi?"* sözlerine Behlül, *"Hayır, hayır diyordu. Peyker'den sonra değil her şeyden önce siz. Yalnız siz anlıyor musunuz? Hayatımda yalnız siz olacaksınız... düşününüz bir kez! Niçin birbirimizi sevmeyelim, evet niçin?..."*

Bihter'le aralarındaki ilk alevlenmeden sonra *"Niçin geri dönmeli (...) Evet, bir kadın ki kesinlikle beni ya da bir başkasını sevecek... Şu halde niçin beni sevmeyip de başka birini sevmesine izin vermeli..."* diyordu, kendi kendine.

Behlül, zaten daha önce Bihter'in kendisinden kaçtığını sezinlemişti. Behlül'ün *"aşk kuramına"* göre: *"Bir kadın ki sizden çekiniyor, sizden korkuyor demektir. Daha doğrusu size karşı kendisinden korkuyor demektir..."* Behlül, kadınların davranış biçimlerini kendi *"sevda çiçekliğini"* oluşturmak üzere değerlendirir. Bihter de bu çiçeklerden biridir. Behlül, kadınları çiçekliklerde güzel koku anılarıyla gülümseyen demetlere benzetir. Bu demetlerden elden geldiğince çok bağlayabilmek *"aşkın felsefesidir"* ona göre. *"(...) Asıl şiir kadınlardır"* der, Behlül.

Günümüz edebiyat dünyasında sık sık duyduğum bir cümle bu. Tipik kadın avcısı erkek davranışı. Kadının, kadınlığı dışındaki tüm insani yanlarını unutan erkekler böyle söylerler. Kadın, bir şiirdir zaten. Bu nedenle şiir yazmasına gerek yoktur, türü övgü mü yergi mi olduğu belli olmayan söz cambazlıkları. Behlül de erkekleri tanımayan, deneyimsiz, genç ve güzel kadın Bihter'i etkileyebilmek için kadınlar hakkında bildiklerinden yararlandı. Behlül, kendi kendisine diyordu ki *"Dikkat! İkinci düşüş hemen her zaman birinci düşüşten daha zor, daha naziktir. Birinci düşüşten sonra bunalımlar, acı çekmeler, bütün bir kadını sizden kaçıran o şeyler vardır. Kadınlar çoğunlukla ikinci düşüşe engel olmakla ilk düşüşün günahını bağışlatmış olacaklarına inanırlar. Bu dönem içinde onlara ya yeniden rastlantıyla sahip olmak ya da onlara karşı ilgisiz kalmak gereklidir. Kadınlar, izlendikçe içleri rahattırlar; sizin hâlâ onların arkasında koşmanız, çoğunlukla yüreklerinin gereksinimini doyurmaya yeter; ama ilgisiz kalmanızı hiçbir zaman bağışlamazlar ve o zaman ilk düşüşten sonra onlar sizi izler."*

Behlül, yanılmıyordu. Bihter, o ilk alevlenmeden sonra kendini düşmüş hissediyordu. Bir kez düşmüş olmak, uçurumlara yuvarlanmasına neden olacaktı. Ondan sonra, herkese yalan söyleyecekti. Kocasına yalan söyleyen gözlerle bakacak, Peyker'e *"Ben de kocamı seviyorum, ben de kocama hayınlık etmedim ve etmeyeceğim demek isteyen bir kişisel onurla görünmeye çalışacaktı."* Yaşamı artık baştan başa iğrenç bir yalan olacaktı. İyi, ama buna nasıl katlanacaktı. Birileri kocasına hayınlığından söz ederken o kızarıp gözlerini indirmeyecek miydi. Peki Behlül'le, o cinayet ortağıyla aynı evin içinde, aynı havayı soluyarak nasıl yaşayacaktı.

Bihter, olacakları düşünüp dururken kocasına *"ben aşağılık bir yaratığım, Firdevs Hanım'ın kızıyım, bırakınız beni gideyim, annemin yanına, ben yalnız oraya layıkım"* demeyi istedi, ama buna güç bulamadı. Bulabilseydi kendi *"cinayetinin"* öcünü yine kendi alsaydı özbenliğini temizleyecekti. Öte yandan Bihter, düşüş olarak gördüğü bu alevlenmeyi durduramayacağını da biliyordu. Hem kendinden iğreniyor, hem de derinlerde bir yerde bir parıltı duyuyordu. O halde *bu aşk günahına öyle bir akış belirlemeliydi ki onu düşmüş değil, yüceltsin. Evet, bunu yalnız aşk temizleyebilirdi."* Bihter, bu düşüncelerin etkisi altında, Behlül'e tüm benliğini vermişti. Bu nedenle aşkı bir cinayet olarak yüzüne fırlatılınca ondaki çöküntüyü anlayabilmek gerekir.

Bihter, ilk alevlenmeden sonra Behlül'le yalnız kalmasını sağlayacak fırsatlardan kaçındı. Sanki o gecenin anısı bir düş olarak duruyordu. Onunla yalnız kalmıyor, o evde yokken bile odasına girmiyordu. O günden sonra eşyada, bütün evin içinde bile değişiklikler buluyordu. Sanki yüzüne o gece olanları bilerek bakıyorlardı.

Bihter, ancak bir aşk ilişkisinin, kendisini düşürmeyip yücelteceğini düşünüyor, bu nedenle de dikkatli davranmaya çalışıyordu. Onun kendini geri çekmeye çalışması boşunaydı. Ne yazık ki karşısında Behlül karakterinde bir kadın avcısı vardı. Bir aşkın sorumluluğunu taşıyamayacak, karaktersiz bir erkekte aşkı bulacağını sanmak Bihter'in yaşam karşısındaki deneysizliğidir. Behlül, bu deneysizliği kendi çıkarı için kullanmaya hazırdır. Planını uygulamak üzere harekete geçer. Nihal'le Bihter'i, Firdevs Hanım'ı ziyarete giderlerken görünce, bunu fırsat bilerek onlarla birlikte Behlül de gider. Ne yol boyunca, ne de Firdevs Hanımlarda Bihter'le ilgilenir. Sanki aralarında hiçbir şey olmamıştır. Firdevs Hanım'la, Peyker'le, Nihal'le ilgilenir. Eve döndüklerinde Behlül, ısrarla odasına konuşmaya çağırır Bihter'i. Bihter kabul etmeyince de elinden çekerek götürür. Bihter, Behlül'ün odasında hırsından ağlar, Behlül'e, *'Rica ederim beni bırakınız, bırakınız... Nedir bilmiyorum, ama bu beni öldürecek. Sizin ne iyi bir dostunuzdum; şimdi size düşman oluyorum, sizden iğreniyorum, sizinle birlikte kendimden iğreniyorum. Gene sizinle eskisi gibi sadece bir dost olurduk. Birbirimizi lekesiz, ezinçsiz bir sevgiyle severdik..."* der.

Behlül, gözyaşlarıyla içini açan Bihter'e nasıl yanıt vereceğini biliyordu. İnsani bir sorumluluk ta-

şmadıktan sonra güzel sözler söylemek kolaydır. *"Lakin, dedi. Sizi böyle sevmemek kadar ezinç olur mu? Bilseniz bir haftadan beri ne kadar acı çektim. (...) Ah! Sizi sevemediğim, size bunları söyleyemediğim dakikalar... İşte, onlar birer ezinçti, birer işkenceydi. Siz de beni seviyordunuz; uzaktan uzağa bunu sezinliyordum. Şu halde bahtiyar olmak için ne engel vardı."*

Behlül, Bihter'in elini öpüyordu, onunla konuşurken yapmacıklı kimliğinden sıyrılıyor, söylediklerinin gerçekliğine kendisi de inanıyordu. Behlül, *şimdiyi*, içinde bulunduğu *anı* yaşıyor ve bu yaşayışın gerektirdiği biçimde konuşuyordu. *"Oh! Bilseniz; sizi sevmekle neler kazanıyorum: Yaşayışımı, kendimi, varlığımı... İşte siz bana bunları kazandırıyorsunuz. Sizi sevmeden önce duygusuz, ruhsuz bir şeydim. (...) Anlıyor musunuz? Bütün o hayat baştan başa bir yalandı. (...) Seni ölünceye kadar öldükten sonra bile seveceğimi bilsen..."*

Çoğu kadının duymak isteyeceği bu güzel sözler Bihter'i de etkiliyor ve bu sevdanın dışında kalan yaşamı önemini yitiriyordu. Önceleri Behlül'ü sevdiğinden kuşkuluydu. Şimdi ise kendisine Behlül'ü sevdiğini itiraf ediyor ve bundan *"ne bir ezinç, ne küçük bir kaygı duyuyordu."*

Bihter, yanılıyordu elbette. Aşk özgürlüktür. Aşk, eşit düzeyde buluşan insanların estetik yaşantı oluşturmalarıyla gelişebilir. Oysa toplumun kadına bakışı, aşkın korkmadan yaşanabilmesine olanak tanımaz. Sistem erkektir. Erkeğin aşka bakışının sonuçlarını gazetelerde okuyoruz. Boşandığı karısının bile yaşamını cehenneme çeviren bu erkekler, kadının hareket alanını kısıtlar. Köle-efendi ilişkisinde, aşktan söz edilemez. Bu sağlıksız bakış, kadının ve erkeğin el ele yaşamı avuçlayarak, benliklerini apaçık ortaya koyarak yaşayabilmelerinin önünü tıkar. Aşk cinayetleri ya da aşk intiharları, hep bu sağlıksız bakışın sonuçlarıdır. İnsansız bir ilişki, hiç'tir. Bu hiçlik, dramatik sonuçlara yol açar. Bihter, bu hiçliğin bedelini istemeyerek de olsa yaşamından vazgeçerek ödemiştir. Bihter, hem kadınlığının ikinci sınıf varlık durumuna indirgediği benliğiyle, hem de evli oluşuyla özgürce bir ilişkiyi geliştirebilecek konumda değildir. Behlül, hem evli değildir, hem egemen konumdadır. Üstelik çapkın bir erkektir. Bihter'le ilişkisi başka kadınlarla birlikte olmasını engellemez. Bihter, gazetelerde izlediğimiz, kocalarınca aldatılan kadınların klasik tepkisini gösterir. Aldatıldığını bildiği halde Behlül'le çatışmayı göze alamaz. Evli bir kadın oluşu da bu çatışmayı önler. Behlül, Nihal'le evlenmeye karar verdikten sonra ancak aldatıldığını bildiğini söyler. Daha önce söylememişti, çünkü ne olursa olsun Behlül'le ilişkisini sürdürmeyi istiyordu.

Behlül, üç gece kaybolup sonra eve geri döndüğünde, Bihter'in kendisini bağışlamayacağını, açıklama bile istemeyeceğini sanmıştı. Onu tamamiyle kaybettiğine inanmak istemiyordu. Aradan günler geçip de Bihter, açıklama isteyerek odasına gelmeyince Behlül, Kette'ye özlem duymaya başladı. Oysa Kette'den sonra, Bihter'e daha sıcak ve ateşli döneceğini sanmıştı. *"Yalnız bir şeyi itiraf etmek istemiyordu: Bihter'den usanmış olmak... Bu aşk hayatında nefis'lik zevkine büyük bir leke sürmüş olacaktı. Onun düşünüşüne göre Bihter o kadınlardan biri idi ki, onlara karşı hayınlık edilir, ama hiçbir vakit terkedilmiş olmak aşağılığı içinde bırakılamaz. Behlül, üstelik Bihter'ce terkedilmek, bu kadınca terkedilmişliğin acılarını tatmak için bir istek bile duyuyordu."*

Behlül, Bihter'in artık gelmeyeceğinden emin olmuşken bir gece onun *"bu sevda yuvasına"* dönmesi karşısında şaşırdı. Bu açıklama işi, aralarında çabucak halledilmişti. *"Bihter, kadınlık onuruna karşı bir borcu yerine getirmiş, sorun'un dışyüzünü kurtarmış olmak için inanmış, aldanmış, aldatılmasına izin vermişti. Bu odaya gerçekte yeniden aldanmak için gelmişti..."* Böylece Behlül'ün gözünde giderek küçüldü. *"Behlül karşısında isyan etmiş, onurunun coşup taşmasıyla yükselmiş bir Bihter göreceğini"* ummuştu. Bihter'in aldatılmayı kabul etmesi, koşulsuz teslimiyeti bunu önledi. Aslında Bihter de aşkın kendisini yüceltmesini istemişti, ama aşkı her şeye katlanmak, kendini geriye çekmekle bir tutan tipik kadın davranışı, tam tersi bir etki uyandırdı. Behlül'le ilişkilerinin yalnızca cinsellik düzeyinde kalmasına yol açtı. Behlül'e göre, *"Bu kadın, o hayınlığı anlayıp öğrenmekle birlikte gözlerini kapıyor, yeniden kendisini saran bu kolların arasında bir fahişe titreşimini, onun sürdüğü kokunun artıklarını görmemek, duymamak için kendisini yalan ve asılsız bir inanışın siyah duvarları içinde saklıyordu."*

Bihter, bu ilişkiyi sürdürdükçe, onurundan, insanlığından yitiriyordu. Erkek -bu Behlül gibi çapkın biri olsa bile- kadını karşısında güçlü ve direniyor görmek istiyordu. Bihter'i kendisiyle birlikte olmak için kişiliğinden ödün veriyor gördükçe küçümsüyordu. Behlül, artık ikide bir ortalıktan kayboluyor, geri döndüğünde aldatılmayı kanıksamış Bihter'i horlamak istiyordu. Birlikte oldukları geceler, artık birbirlerini didiklemekle geçiyordu. Bihter, *"bir onur kalıntısıyla"* ona karşı geldikten sonra aralarındaki bağı yenileyen, kavgaların sorumluluğunu üstlenen kişi olurdu. Behlül'ün Nihal'le evliliğe sıcak bakmasının kökeninde, Bihter'i gözden düşürmesi etkendir.

Bihter, Behlül onunla bir gece geçirmek istediğinde önce şaşkınlığından küçük bir çığlık atmıştı. Sonra, bir geceyi birlikte geçirmenin, *"sevda mutluluğunu"* tamamlayacağını düşündü. *"Bir geceyi birlikte geçirmekle birbirinin üzerindeki 'sahip olma' pekiştirilmiş olacak, artık aralarında hiçbir yabancılık kalmayacaktı.*

Daha ilişkilerinin başlangıcında, geceleri sokağa çıkmaktan vazgeçen Behlül'e, Adnan Bey *"... manastır rahiplerine döndün"* diyordu. Bu şakalaşmalar Bihter'de, herkese bağırmak *"- Lakin, anlamıyor musunuz? Behlül, benim için yalnız benim için her şeyi terketti..."* demek isteği uyandırıyordu. Bihter, Behlül'ün kendisi için *"her şeyi"* terkettiğini, ama kendisinin ona bir gece bile ayıramadığını, *"İşte ben de bütün hayatımı senin için tehlikeye atıyorum...* diyemediğini düşünüyordu. Sonunda bir gün, Behlül'ün bakışlarındaki tutkunluk ona *"yarın gece"* demesini sağladı.

Bihter, aşık bir kadındır. Bu aşk, ona tehlikeye atılma cesareti verir. Sonunda beklenen gece gelmiştir. Evde herkesin uyuduğundan emin olduktan sonra, omuzlarına bir atkı alarak geceliğiyle odasından çıktı. Koridorda birilerine rastlama olasılığına karşı yanıtı da hazırdı. *"Uykusu kaçtığından, kocasının kitaplığından bir kitap almak için indiğini söyleyecekti. Merdivenlerden, sofadan geçerken kendisini düşünmekten yasaklıyordu. Düşünürse; kararsızlık gösterirse ola ki geri dönerdi ve geri dönmek istemiyordu."* Bir uyurgezer gibi, kendini kaybetmiş bir biçimde, Behlül'ün odasına sürüklendi.

Behlül'ün odasında aralarındaki yabancılığı gidermek için sohbet ederlerken, Bihter bir ara sordu. *"Ya, bir gün örneğin burada, böyle bahtiyarlıktan kendimizden geçmişken, öyle bir şey olsa ki o kocasının adını söyleyemiyordu."* Behlül'ün yanıtı onu yatıştırdı. *"Ne iyi olurdu, dedi. O zaman sizinle birlikte buradan giderdik, o zaman büsbütün bahtiyar olurduk!...*

Bihter, inanamıyordu. *"Demek o, kendisiyle birlikte yaşayabilmek için, her şeyini terkedecekti."* Behlül, Bihter'i düşler arasında gezdirirken kendinden geçiyordu. Her şeyden uzak bir yerlere gideceklerdi. Büyük denizleri geçecekler, ağaçların, onları selamlayan kuşların arasında kol kola, baş başa gezeceklerdi. Küçük yuvalarında, yeşilliklere boğulmuş kafese benzeyen kutunun içinde hep sevişeceklerdi. Yılların geçtiğinden habersiz, mutlu yaşayacaklardı, ölüm bile onları unutacaktı.

Halit Ziya, aşkı *"kafese benzeyen kutunun"* içine hapseder. Elbette, dar bir kutunun içindeki aşk, heyecanları sönümlendikten sonra bitmek zorundadır. Toplumsal yaşayıştan soyutlanmış, gözlerden uzak yaşanılması düşlenen bu birliktelik, kişileri geliştiren bir nitelik kazanamaz. Birbirlerini eksilte eksilte kendi hazlarında boğulan sözde aşıklar sonunda iyice çirkinleşince hırlaşarak ayrılmak zorunda kalırlar. Bihter, Behlül'ün güzel sözlerini dinlerken, bir gün intihar etmek zorunda kalacağını düşünmemişti. *"Günahının ödülünü"* topladığını sanıyordu. Behlül'ün odasından dönerken kendini *"yeşil ormanlar içinde, mavi çağlayanlar arasında"* Behlül'le birlikte yürüyor görüyordu.

Bir süre sonra, bütün kışı yalıdan hiç ayrılmadan geçiren Behlül sıkılmaya başladı. Bu sakin yaşayıştan, gizli buluşmalardan, her çağırdığında odasına gelen Bihter'den...

Bihter, Behlül'ün o gece döneceğinden endişeli, bekliyordu. Behlül'ün odasında beklerse, onun dönüş olasılığı güçlenecek sanıyordu. Bir açık pencerenin altında kendisini konuşmaya çağıran bir *"avutma dili"* soruyordu ona. *"- Konuşsanıza, niçin konuşmuyorsunuz? diyordu. Bilseniz bize bu kıyıların, pencerelerinden atılmış ne gizli sırlar, ne kırık hülyalar, ne solgun çiçekler, ne yıpranmış emeller, ne ölmüş umutlar var! Bilseniz ne zavallı hüzünlü ölüleri, biz ne ruhu okşayan yas şiirleriyle sallayarak, ne ince ve yumuşak köpüklerden kefenlere sararak birer nazlı cenaze biçiminde yavaş yavaş, samanyollarının üzüntülerinden damlayan ağıt damlaları altında yuvarlaya yuvarlaya götürürüz. Bilseniz, bize katılıp akıp giden ne kadar acılık gözyaşları vardır. Sizin de bize emanet edilecek ölmüş bir hülyanız, arkasından dökülecek bir kaç damla yas tutma yaşınız mı var? Siz ki o kadar şen, o kadar sevinçli, ağlamaktan o kadar uzaktınız. Demek, hepsi bitti, hepsi bitti..."*

Bu *"avutma dili"* Bihter'in iç sesidir. Bihter, kendisiyle konuşurken, Peyker'in alaylı kahkahasını duyduğunu sanır. Peyker'in sessiz kahkahasını içinde duymasının nedeni, evliliğe bakışlarının farklı olmasıdır. Bihter, Peyker'in, evliliği sınıf atlama aracı olarak görmediğini bilir. Peyker'in yoksul, sıradan, ama aşka, sevgiye dayalı bir evliliği vardır. Bihter, umutsuz bir biçimde Behlül'ün gelişini beklerken, Peyker'in aşka dayalı evliliğini haklı bulur. *"(...) Bir evlenme ki sizin ruhunuzu sıcaklığının bolluğu bereketiyle ısıtsın, size çocuklar versin. Bir kocanız, bir eviniz, bir yaşamanız olsun ki onlarla sizin aranızda başka hiç, hiç bir şey bulunmasın. Eniştesine ilişkin, beğenme duygusuna benzeyen bir düşünce taşımamakla birlikte Peyker'i mutlu buluyordu. Madem ki kocasını seviyordu."*

Bihter, Adnan Bey'le evlenme fikrinin doğru bir seçim olmadığını anlamıştır. Bir zamanlar kendisine statü kazandıracağı için güle oynaya kabul ettiği bu evliliğin *"bir hata"* olduğunu anlamıştır. *"Bun-*

dan sonra mutluluk umudu, saklanması gereken utanılacak aşktan başka bir şey olmayacaktı. Ve bu aşk bir gün onun yüzüne korkunç bir aşağılanma silsilesiyle çarparak 'artık yetişir' diyebilirdi. O zaman ne yapacaktı?"

Bihter, yanlışlarını anlamıştır. Evliliği yanlıştır. Behlül'le yasak ilişkisinin bir geleceği yoktur. Bir gün aşağılanarak, bir kenara atılabileceğini de sezmiştir. Bihter, Behlül'ün odasında daha fazla durmak istemez. O böyle acıdan kıvranırken, Behlül'ün başka bir kadının kollarında olacağından emindir. Behlül'e güveni sarsılmıştır.

"Bu karanlık ve boş yerde gizli bir cinayet işlercesine kendisini titreten bir şey vardı." Behlül'ün odasından çıkmak üzereyken Matmazel de Courton'un kapıyı açması Bihter'i titretir. Odada Behlül yoktur. Buna karşın Bihter, kendini suçüstü yakalanmış hisseder. Gizli ilişkisinin ortaya çıkma olasılığı onu ürpertir. Zaten Matmazel de Courton'un gözlerinde *"gerçeği görmeye çalışan bir içe girişi"* sezer, *"ne zaman yaşlı kızın bir burgu etkisi yapan bu bakışına rastlasa: 'kuşkusuz, bu biliyor'"* derdi. Matmazel de Courton'un elinde, Bihter'e karşı *"korkunç bir silah"* niteliğine bürünen bu durum ürkütücüdür. Bu nedenle Bihter, Matmazel de Courton'un ülkesine gönderilmesini sağlayarak ondan kurtulmayı seçmişti. Behlül'ün odasında karşılaştıklarında da, " *Bihter, bir dakika içinde yarın kovulmuş bir hizmetçi aşağılanmışlığı ile bu evi terkedecek olan bu kadının yanında, kocasına hayınlık etmiş bir kadının ayıbını ve aşağılık duygusunu duyarak, boğulan sesiyle"* açıklamak zorunda kalmıştı. Behlül Bey, orada değildi, Bihter de pencere de biraz oturduktan sonra orada uyuşmuş gibiydi. Matmazel de Courton yanıt vermedi, kitapları usulca masaya bıraktı.

Bihter, gece odasında yalnız kaldığında, Behlül'ün *"aşklarına hayınlık"* etmeyeceğine, Matmazel de Courton'un Adnan Bey'e bir şey söylemeyeceğine inanmak istiyordu. Kendisi burda eziyetler içindeyken onun, kimbilir kimlere *"hayatımda yalnız siz, siz varsınız"* diyebileceğini düşünmek onu yoruyordu. *"Yüreğinin direncini kırarak bir acılıkla yoran bu görüş hayali içinde onu görürken hepsini unutuyordu. Artık yaşlı mürebbiye bildiklerini söyleyebilir, Adnan Bey kendisinden açıklama isteyebilirdi..."*

Peyker

Halit Ziya, Peyker karakterini Bihter'i anlatmak için yaratır. Peyker, Bihter'in ablasıdır. Aşk evliliği yapmıştır. Peyker sanki Bihter'in zıttı bir kişilikle ortaya çıkarılır. Bihter'in aksine kocasını aldatmayan bir kadındır. Romanda sık sık yinelenen *"ben kocama hayınlık etmek için evlenmedim"* sözcüklerini Peyker söyler, Bihter'e. İlk kez, Bihter ve Adnan Bey'le gittikleri kır şöleninde, *"- Biliyor musun Bihter! Kaynınız mıdır, yeğeniniz midir nedir; tuhaf ve cesur bir çocuk! Eniştenin haklarına ufak bir saldırıya katlanamayacağımı bilirsin. Ben kocama hayınlık etmek düşüncesiyle evlenmedim. Beni rahat bırakmayacak olursa evime kabul etmemek zorunda kalacağım..."* der.

Peyker, kocasını seven bir kadındır. Behlül'ün kır şöleninde yakınına sokularak söylediği güzel sözler onu etkilese bile kendine egemen olmayı başarır. Peyker, Behlül'ün cesaretini kocasının haklarına bir saldırı sayar. Behlül'e karşı çıkışında kendisi yoktur. Kadın, erkeğin mülküyetidir. O halde Behlül, Peyker'in peşinden koşmakla Nihat Bey'in haklarına karşı saldırıya geçmiştir. Burda kendine yabancılaşmış bir Peyker görüyoruz. Behlül'ün kendisiyle yakınlaşma çabasına kocası için karşı çıkar. Kendi varlığını bir başkasının güdümünde algılar. Günümüzde de başkası için yaşayan Peyker'ler, statü için evlenen Bihter'ler vardır, ama onlar bunu bilmezler. Onlar birinin güdümünde yaşamayı, kendi ayaklarının üstünde durmamayı özgürlük sayarlar. Bu özgürlük, katlanmanın idealize edilmesinde saklıdır. Kendi olmaktan korkan kadının yasal zeminde kendine geçerlilik aramasıdır.

Peyker, önceleri Behlül'ün sözlerini yadırgamaz. Behlül'ün gözleriyle ve sözleriyle izlenmekten rahatsızlık duymaz. *"Onun için bu öyle bir eğlence idi ki çocukluktan beri gezinti yerlerinde başlanmış şakaların normal bir sürdürülmesi niteliğindeydi. Behlül'ün izlemesi bir şaka halinden çıkmadıkça buna öfkelenmek fazla bir titizlikti. Üstelik bağlısı oldukları sınıfın ahlak felsefesine göre bu, kaçınılacak bir kabalık sayılabilirdi."* Behlül'ün davranışlarında fazla cesaret görürse; alaya alarak, ufak bir kahkaha ya da tuhaf bir sözle, şakalaşmanın dışına çıkılamayacağını anlatabilirdi. Aristokrat sınıfın felsefesine göre flörte evet denebilir, ama bu ciddiyet kazanacak bir duruma dönerse uyarılabilirdi. Behlül, kır şöleninde diyordu ki *böyle kıra çıkınca bende önüne geçilemez bir istek uyanır: Koşmak... Uygun görseniz bugün sizinle ne güzel koşmak oyunları bulurduk. (...) - Siz kaçardınız, ben kovalardım. Öyle sanıyorum ki sizin kaçmakta ustalığınız var. Ama bende kovalamak için öyle bitmez tükenmez bir sabır, bir direniş var ki sonunda... Peyker, gülerek sordu: Sonunda?... Sonunda sizi tutardım."*

Behlül, Peyker'e sevda çiçekliğine eklenecek bir demet süs olarak bakıyor ve onunla ilgili planlarını uygulamaya başlıyordu. *"(...) Peyker öyle ka-*

dınlardandır ki onlarla ya sonuna kadar böyle şakalaşılır ya da bir gün büyük bir aşırı saldırmayla ona galip gelinir. O halde, evet o halde aşırı cesaretle saldırmalı..." diyerek kendisiyle konuşuyordu.

Behlül'ün şaka sınırlarını zorladığını anlayan Peyker, alayla karşılık verir. "*- Ben de tam tersine böyle eğlencelere geldikçe kendimde önüne geçilemez bir istek, ama sizinkine benzemeyen bir istek duyarım: Eve dönmek. Ne koşmak, ne kaçmak, ne kovalamak aklıma gelmez. Hele yakalanmak huyumla hiç bağdaşabilecek bir şey değil. Bakınız size söyleyeyim: Dünyada benim kadar kendisini uzun uzun dinlemiş, duygularının bilmecesini benim kadar açık seçik çözebilmiş bir kadına pek seyrek raslayabilirsiniz...*

Peyker, kendini açıkça ortaya koyar. Behlül'e bir hafta önce evlerine geldiği günü anımsatır. Peyker'in oğlu Feridun salıncağında iken, kocası da uzun sandalyesine yatmış gazelerini okuyordur, bahçenin bir köşesinde. Peyker, mutluluk anlayışını bu görüntüden yola çıkarak anlatır Behlül'e. "*(...) mutluluk, işte emellerini böyle bir bahçenin köşesinde, bir salıncakla bir yığın gazetenin arasına koyabilmektir. Bu mutluluk köşesinin sessizlik ve rahatlık çerçevesinden sizi ortadan çıkarıyorum düşüncelerimin arasından, o gün sizin mırıldandığınız o tekerleme gibi şeyleri hep çıkarıyorum...* der. Behlül, Peyker'e inanmıyor, ısrarını sürdürüyor. "*- İster misiniz sizi sandalla ta derenin sonuna kadar götüreyim? Öyle başbaşa ne güzel olurdu*" derken Peyker'i sıkmaya başlıyordu. İşte şimdi de oğluyla ilgilenen Peyker'in yakınındadır. Behlül de Feridun'la ilgileniyor görünürken Peyker'le konuşmayı sürdürür. Feridun'un gözlerini Peyker'in gözlerine benzetir. "*Evet, sizin gözleriniz... Feridun'un daha tam benliğini bulamamış yüzünde bütün sizi görüyorum. Gözleri, dudakları, üstelik çenesi... Hele bu çene, o ortasında ancak belli bir çukurla insana gülümseyen çene! Bilmem, onda öpülmek okşanmak için insanı kendine çağıran öyle bir anlam var ki...*" Peyker, Behlül'ün bu sözlerini dinlemiyor gibidir. Ne zaman ki Behlül konuşmasının içeriğini açık açık Peyker'e yönlendirir, "*(...) siz de bir şey var ki insanı çılgınlıklar yapmaya sürüklüyor*" der. Sesi boğuklaşır. Peyker'in de kulakları uğuldamaya başlar, arkasında onun soluğunu duyar. O zaman, Behlül'ün soluğunda, biraz sonra gelecek öpüşün titremesiyle kendine gelir. *Yok! dedi. Yetişir, aldanıyoruz!...*" Sonra annesine seslenir. "*- Anne! Behlül Bey'i çağırsanız a, size anlatılacak hikayeleri varmış.*" Kısa bir süre sararan Behlül, hiç umursamadan Firdevs Hanım'a doğru yürür. Kişiliksiz, değersiz, asalak Behlül'ler günümüzde de varlığını sürdürüyor.

BULUTSUZ SEVGİLERE

Alın
Bulutlarımı veriyorum
Alın
Güneşimi veriyorum
Alın
Sabahlarımı veriyorum
Alın
Alın
Kapışın...

Bulutlarımı veriyorum
Islatsın diye çorak yerlerinizi
Güneşimi veriyorum
Isıtsın diye yüreğinizi
Sabahlarımı veriyorum
Göğsümü gere gere
Güne kavuşturasınız sevgilerinizi
Bulutsuz sevgilere

Nihat Kemal ATEŞ

Peyker, güzel sözleri dinlerken tepki vermemiş, Behlül'ün ısrarını görünce kendini korumaya almıştır. Klasik bir tavırdır bu. Oynaşmaya evet, ama sakın namusuma dokunma diyen anlayış günümüz kadınında da etkisini sürdürüyor. Bedenle iç dünyanın çatışmak zorunda kalması, kadına bu üstü örtülü davranışı dayatıyor.

Halit Ziya, Peyker karakterini eksik, hatta yanlış yorumlamıştır. Peyker'in kardeşini kıskandığını varsayar. Bu varsayımını da Bihter'e söyletir, ama ben Peyker'in davranışlarında, sözlerinde bu kıskançlığı çağrıştıran anlamlar bulamadım. Sözgelimi, Bihter için evlenme önerisi geldiğinde Peyker, "*- Ama çocuklar! Bihter bu yaşta üvey analık mı edecek?*" der. Bu sözcükleri Bihter, kıskançlık duygusuna verir. Bihter, zengin bir koca bulmayı önemsediği için Peyker'in kıskandığını varsayar. Bu yaklaşım Bihter karakterine uygundur. Peyker'in zengin bir evlenmeyi kıskanması karakterine uymaz. Zira Peyker için sevmek önemlidir, birincildir. Zenginliği değil, severek yaşamayı temel alır. Zaten sonradan Bihter'de bunu görecek ve Peyker haklıymış diyecektir. Halit Ziya, Peyker'in kardeşini kıskandığını göstermemiştir romanda.

(Sürecek)

berrintas@superposta.com

ŞİİR ÜSTÜNE SESLİ DÜŞÜNCELER

Güngör GENÇAY

İnsanoğlu, bilinmeze, gizlere ve saklanan şeylere karşı, her zaman ilgi duymuştur.

19. yüzyılda Londra'da Ressamlar Birliği'nin düzenlediği toplantıda, bir ressam sözüne:

"Newton'un anısına lanet olsun!" diyerek başlar ve konuşmasını:

"Çünkü, Newton gökkuşağının, gün ışığının ayrışmasından oluştuğunu kanıtlayarak, onun bütün şiirini yok etti." diye sürdürür. (1)

Büyü çıkışlı şiir konusu açıldığında da, içerdiği gizi çözümlemek amacıyla geçmişi çok eski olan sorular üşüşüverir insanın aklına. Örneğin;

Şiir nedir?

Şiir yaratı mı, yoksa üreti midir?

Şiir ilham gelince mi yazılır, ilham nedir? ve benzerleri.

Tanımın çeşitliliği kadar, insan aklını ve ruhunu derinden ilgilendiren bir yanı da vardır şiirin. Davranışların bilinmez yanlarını çözmeye çalışan ve insanlığa önemli bulgular sunan ruhbilimini kendi çalışmasıyla başbaşa bırakarak, bir tane daha katıp soruları çağaltalım:

Şiir yazmak, bir iş midir?

Şiir ve İş

İş; bir eylemin kimi zaman süreci, kimi zaman sonucu, kimi zaman da hem süreci hem de sonucudur. Üretme yaratma ya da hizmet eylemi; birçok aşamada zihinsel ya da fiziksel güç harcayarak yapıldığına göre, şiir yazmak da bir iştir.

Öncelikle, iş sahibinin yaşamını sürdürmesi için araç olan iş, aynı zamanda işbölümü gereği toplumda da kendi işlerliği çerçevesinde katkı sunar.

Memleketimiz özelinde düşünürsek; hem şairin, hem de şiir yazma işinin; diğer işlerden çok farklı konumlarda olduğu görülür. Çünkü şair, yazdığı şiirlerle yaşamını sürdüremediğinden, bunu gerçekleştirecek başka bir iş, ikinci bir iş tutmak zorundadır.

Bu ikinci iş, çoğu zaman birinci işin önüne geçerek şaire yön vermektedir. Onun için şairlerin büyük bir bölümü, gençlik dönemlerinden sonra, şiir yazmayı sürdürmemektedir. Bu olgu, memleketimizde nitelikli şiirlerin çokca yazılmasına karşın, neden bir ikinci Nazım Hikmet çıkamayışı sorusunun da yanıtıdır. Çünkü büyük şairliğin, karşıtı olmasa da önüne geçecek ikinci bir işe tahammülü yoktur.

Başka bir deyişle; geçim telaşı, şiirin hayattan beslenmesine engel olursa, ortaya büyük şiir ve şair çıkamaz.

Diğer önemli konulardan biri de, yapılan işin, sanat ya da zanaat olma durumudur. Sözlükler, şiirin tanımlamasında olduğu gibi, sanat-zanaat için yaptığı tanımlamada da yetersizdir.

Bir zamanlar zanaat sözcüğü, günlük yaşam içinde küçümsenen işleri yapanlarla ilişkili olarak söylenirdi. O nedenle herkes çocuğunu zanaatkar yapmak istemez, devlet kapısında bir işe sokmaya uğraşırdı. Böylesi bir anlayışın etkisiyle sanatçı ve zanaatçı, birbirlerinin karşısında olan insanlar ve işler olarak görülürdü. Oysaki zanaatın: *"marangozluk, demircilik, kuyumculuk, terzilik gibi meslek olarak yapılan ve pek çok dalları bulunan deneyim ve ustalık gerektiren iş"* olarak yapılan tanımlamadaki iş kollarına şairlik de rahatlıkla eklenebilir. Çünkü, şairlikte de görünür ya da görünmez bir usta-çırak ilişkisi vardır ve en az diğerleri kadar uğraşanın yaşamını dolduran bir meslektir. Ayrıca zanaat ve sanat birbirini tamamlayan işlerdir. Çünkü, zanaat evresinden geçmeyen bir sanat düşünülemez.

Aradan uzun yıllar geçmesine karşın, demirden yapılmış görkemli bir saray kapısı, Padişah tahtları, topraktan yapılmış bir vazo, telkâri işlemeli bir bilezik, oyma bir tahta dolap, ya da bir resim karşısında, *"şahane bir sanat eseri"* deyişimizin bir anlamı olmalıdır. Sanat eseri olarak görülen bu saydıklarımız, bitme noktasına kadar geçen sürede zanaat evresinden geçmiştir. Bir oyunun sahne düzenlemesi gibi, şiirin de yayımlanabilecek düzeye gelinceye dek geçirdiği işçilik evresinde yapılan iş zanaattır.

Şiiri olumsuz etkileyen öğelerden biri de malzemenin, hakettiği biçimde kullanılmaması ya da kullanılamamasıdır.

İş ve Malzemesi

Bilindiği gibi, demirci, bakırcı ya da yontucu işini yaparken, kendisine gerekli olan hammaddeyi ve onu eşyaya ya da sanat eserine dönüştürecek araç-gereçleri kullanır.

Mermer, heykeltraşın; çamur, seramikçinin, boya da ressamın ilk malzemesidir. Şairlerin malzemesi ise sözcüklerdir. Duygu ve düşüncelerini dil aracılığıyla söyler ya da yazarlar. Ne var ki, demirci demirini, tenekesini şekillendirirken, kuyumcu ustası madeni işlerken, bir ressam boyayı istediği kıvama sokmaya çalışırken elinin altıdaki malzemeyi keyfinin istediği gibi kullanabilir mi?

Böyle yaptıkları takdirde, işlerini sürdürmelerine olanak yoktur.

Edebiyat adamları da, (şiir özelinde konuştuğumuza göre) şairler de en önemli malzemelerinden biri olan sözcükleri, keyiflerinin istediği gibi kullanamaz. Çünkü diğer mesleklerde olduğu gibi, onlar da kendi malzemelerinden sorumludurlar. Ayrıca, üstünde o malzemeyi üreten halkların, dili ve kültürü bugünlere getirenlerin hakları vardır. Kaldı ki, şairlerin sözcükler üzerinde diğer sanatçılardan daha çok titizlenmeleri gerekir. Çünkü büyük bir miras olan Divan şiiri, şu anda depolanmış bir yığıntı durumundadır. Çünkü; *"şairin eseri kelimelerle doğar, kelimelerle yaşar ve kelimelerle ölebilir."*(2) Buna karşın Halk şiiri, dil ve deyiş tazeliğini bugün de sürdürmektedir. Bu olgu, günümüz şairlerinin dili ne denli önemseme leri gerektiğini ortaya koyarken, halk sanatının yeniden üretilmeye açık olan, zengin damarını da yüze çıkarır. Ama şairlerin büyük bir çoğunluğu, sözcük kullanımında sorumsuz, hem de saldırgandırlar.

Örneğin; demirci, doktorun; mimar aşçının; yontucu, dokuma işçisinin ya da madencinin malzemesini, kendi işinin malzemesi olarak kullanamazken, şair dilediği her malzemeyi şiirine kattığı gibi, ilk malzeme olarak da kullanır. Hayatın her alanı ve bu alanların terminolojisi, şairin kullanımı içindedir.

Peki, böyle olmasın mı?

Elbette olsun. Edindikleri ve kattıklarıyla şiiri ve sözcükleri zenginleştirsin. Çünkü, şiirde değişik malzeme kullanımları, şairin toplumla olan ilişkisinin de göstergesidir. Ama bu olgu, şairin sorumluluğu ve donanımıyla bütünlendiğinde, yerine oturmuş ve anlam kazanmış olur.

Bu bağlamda: *"Şiir de, bütün öteki güzel sanat şubeleri gibi, ilim ister. Şairin âlim olması şart değildir, ama cahil olmaması şarttır,"* diyor Nazım Hikmet.

Şairin cahil olmaması, yaptığı işi, bilgi ve bilinçle yapması gerektiğinin başka bir deyişidir. O nedenle şairin kullandığı sözcüğün içini doldurması ve sözcükleri mirasyedi gibi kullanmaması gerekir. Şiire sözcük eksiltme sanatı denmesinin bir anlamı da bunun için değil mi?

Dilin Erimi

Her iş; ona ilişkin sorumlulukla tamlanan bir bütündür. Bu bütüne yeni yaratılarla katkı sunmak, bilgi ve dille olasıdır. Çünkü, bilgi şairin donanımını, dil ise iletişimini ve geleceğe seslenişini sağlar.

Dil, bir yandan kişiyi ve toplumu sanatla (şiirle) beslemenin, aydınlatmanın aracı olurken, aynı işlevi şair için de görür.

Dilin önemini, Konfüçyüs'ün:

"Bir ülkeyi yönetseniz, yapacağınız ilk iş ne olur."

sorusuna verdiği yanıt, tüm gerçekliğiyle ortaya koyar.

Yanıt şöyledir:

"Hiç kuşkusuz, dili gözden geçirmekle işe başlardım. Dil kusurlu olursa, sözcükler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılamazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir."

Konfüçyüs'ün söylediklerinden birçok ders çıkarılabilir. Bana göre ilki, dilin halktan kopuk olmaması gerektiğidir. İkincisi, halkın düzenli yaşamı ve yükselişi yolunda, diğerlerinin yanı sıra, tüm sanat kurumlarının da işlevli bir katkı gerçekleştirmesidir.

Her kurum, kendi dilini yaratmaya kalkarsa, ortaya karmaşadan başka ne çıkabilir ki? Örneğin; ebediyatta şiir dili, öykü dili, söylev dili, masal dili vb.yi yaratmaktan söz edilebilir mi? Bunların, gerçekten kendilerine özgü bir dilleri var mı? Ya da olabilir mi?

Bu konuda düşüncesine başvurduğumuz Nazım Hikmet: *"Yeni şair; şair dili, vezin dili, konuşma dili diye ayrı ayrı diller tanımıyor; O, bir tek dille yazıyor. Uydurma, sahte, suni olmayan; canlı, geniş, renkli, derin ve sade dille. Bu dilin içinde, hayatın bütün unsurları vardır.*

Şair, şiir yazarken başka şahsiyet, konuşurken veya kavga ederken başka şahsiyet değildir.

Şair, bulutlarda uçtuğunu vehmeden dejenere değil, hayatın içinde, hayatı teşkilatlandıran bir vatandaştır," (4) diyor.

Çok doğru. Çünkü durum, aynı dilin söylem farklılıklarıyla kullanılmasından başka bir şey değildir. Zaten dil, kendi içinde parçaladıkça değil, kavram zenginliği içeren bir ortaklıkla buluştukça güzelliğe ve gelişmenin doruğuna doğru yol alır. Kaldı ki "dil yaratma" denilen şey, gerçekte dil yaratma da değildir.

Söylem ve Biçem Farklılığı

İnsanın kızdığı ve sevdiği kişilerle konuşmasında söylem farklılıkları görülür. Edebiyatta da bir masalı söylev çeker gibi anlatamaz, zaman zaman birbirlerinin öğelerinden yararlandığınız halde; şiiri öykü, öyküyü de şiir gibi yazamaz ve dile getiremezsiniz. Söylemde ve biçemde bu farklılık olmazsa, edebiyat dalları yazılışta ve okunuşta tekdüze bir durum alır. Dilin tümce sınırını aşarak kullanılması, (ki buna biçem diyoruz) tekdüzeliği ortadan kaldırır.

Tümce; diyeceklerimizi özne, yüklem ve tümleç öğelerinden oluşan sözcüklerle ve sözdizimi kurallarına uygun olarak söylemek ya da yazmaktır. Oysaki şiirde, şair sözdizimi kurallarına uymaz. Hayatın içinde sürekli olarak kullanılan sözcüklerle, kendine özgü bir sözdizimi kurar. O nedenle, dikkat edilmesi gereken şairin tarzı, biçem ya da üslup dediğimiz özgün anlatımı olmalıdır.

Ahmet Haşim'in:

"... Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden"

dizesini ele alalım; basit bir emirden başka bir şey olmayan dizede manaya dokunmadan kelimelerin yerlerini değiştirebiliriz.

Bu merdivenlerden ağır ağır çıkacaksın.

"Sihir bozuldu. Ortada artık bir posadan, boş bir esans şişesinden başka bir şey yok. Artık bu şekilde dizilen kelimelerden şiir cereyanı geçmiyor. İşte öz şiir bu eksilen şey; bu manadan zahmetsizce sıyrılıp kaçan (ruh)tur. Şairin yaptığı iş de herhangi bir kelime ve ses yığınına bu sihirli mevcudiyeti koymaktır." (3) Bu ruh ise, şairin kimliği olan biçeminde yatmaktadır.

Aynı konuyu, ilgili bakanlığın önerdiği 100 romanı özetleyenlerle ilişkilendirerek güncelleyen Özdemir İnce şöyle diyor: " *Derine inmeden (edebiyat nedir sorusunu şöyle yanıtlayabiliriz: Edebiyat dilin özel bir söyleme göre kullanılmasıdır; her edebiyat metni bir üslup denemesidir.*

Peki Kemal Tahir'in 'Esir Şehrin İnsanları'nın özeti kimin yapıtıdır; Kemal Tahir'in mi yoksa romanı özetleyen esnaf yazarın mı? Elbette esnaf yazarın karalamasıdır. Özet, yazarın üslubunu grayder gibi dümdüz eder. Oysa üslup yoksa edebiyat da yoktur." (5)

Örneklerden de anlaşılıyor ki; şiirin, öykünün, romanın özel bir dili olmaz. Onu özel kılan; şairin, öykücünün, romancının dili, yani üslubudur.

İmge

Şiir konusu biçim ve içeriğin yanı sıra, imge tartışmalarını da beraberinde getirir. İmge nedir, sorusuna kısaca; zihinsel bir faaliyettir ve maddi bir temeli vardır diyebiliriz. Dolayısıyla imgeyle zenginleşen şiirin de maddi bir temeli olması olağandır. Çünkü, şiir de hayatın maddi ve manevi değerleriyle, gerçeklerinin bir yansımasıdır. Bunlardan kopuk bir şiir, insanı uyuşturmaktan ve yalan yanlış bir dünyaya sürüklemekten başka bir anlam taşımaz.

Anadan doğma körler, dış dünyayla ilişkileri olmadığından rüya göremezler. İmge yaratamazlar. Sanatsal faaliyetlerini ancak dokunarak sezdiklerinin ve bu yolla içselleştirdiklerinin üzerine kurarlar.

Bu konuda Belinski: *"... Felsefeci tasım'larla konuşur, şairse figür ve imgelerle; ama söyledikleri aynı şeydir. Siyasal ekonomi kuramcısı elindeki istatistik rakamlarıyla, okuyucusunun ya da dinleyicisinin idrakini etkileyerek kanıtlar... Şairse gerçeğin yaşayan, açık seçik sergilenişiyle okuyucusunun zihinsel yaratıcılığını etkileyerek, gerçeğe uygun bir imge halinde, belirli bir toplumsal sınıfın şu ya da bu nedenlerden ötürü gerçekten güçlenip geliştiğini ya da durumunun kötüleştiğini gösterir. Biri kanıtlar, öteki gösterir, ama her ikisi de ikna etmektedir. Yalnızca bir farkla: Biri mantıksal çıkarsamalar yoluyla, ötekiyse imgeler yoluyla"* (6) saptamasını yapmış olup G.V. Plehanov; "sanatın yalnız sanatçının duygularını değil, düşüncelerini de dile getirdiğine ve bunu (yaşam dolu imgeler içinde yaptığına" (7) dikkat çekmiştir.

Günümüzde sanatın bilgi öğretisi işlevini esas alan pek çok kuramcı, sanatın özgül niteliklerinin, her şeyden önce onun imgeselliğinde yattığı görüşündedir. Peki öyleyse imgeler soyut kavramların hizmetindeki yargılardan ve çıkarsamalardan farklı olarak nedir? İmgelerle kavramlar arasındaki farklar nelerdir?

Söz konusu olan, gerçekliği insan bilincinde yansıtmanın araçlarıdır, bilmenin araçlarıdır. Gerek kavramlar, gerekse imgeler her çeşit görüngüde kendini gösteren iki asal yan (genel-birey) açısından yaşamı yansıtıyorlar. (8)

Onun için, imgesel bir anlatım olan şiir, yine aynı yolla gerçekleştirilmek istenen bir anlamsızlık alanı değildir ve olmamalıdır. Bir müzik parçası dinleyen kişinin, kendine göre yorumu ve duygulanışı olabileceği gibi, bir şiiri okuyan kişi de kendi duygu ve düşüncelerine yanıt veren yanları arayacaktır elbette. Ama Ahmet Haşim'in: *"Bir şiirin anlamı başka bir anlam olmağa elverişli oldukça, her okuyan ona kendi hayatının da anlamını verir ve böylelikle şiir, şairlerle insanlar arasında ortaklaşa bir duygulanma dili olur. En zengin, en derin ve etkili şiir, herkesin istediği yolda anlayacağı ve binanaleyh duyarlıkları içine alabilecek bir genişliği olandır."* biçiminde dile getirdiği düşünceye bütünüyle katılmak olası değildir. Onun söylediği gibi olursa, yani bir şairin şiirinde söylemek istediği şey, kalın

çizgilerle de olsa anlaşılmıyorsa, o şair neden şiir yazar.

Salt okuyanın ya da izleyenin çağrışımlarına dayalı olarak yapılan sanatta da, sanatçıda da eksik ya da yanlış bir yan vardır. Bu, bir anlamda da muhatabının aklını kullanarak sanat yapmak, sanatçı geçinmektir. Oysa sanatçı, sanatıyla bir haz verirken, izleyeni düşündürecek, sorular sormaya ve yanıtlarını aramaya kışkırtacaktır. Böylece gerçeklere yaklaşılacak ve dünyayı bütünlüklü olarak kavramak olası bir duruma gelecektir. İnsanları ve toplumları bir adım öne götürmenin yöntemlerinden biri de budur.

Doğru anlaşılmak adına, bunun tam tersini yaparak, şairin şiirini açıklamaya kalkması da şiirin doğasına ters bir davranıştır. Çünkü şair, yazdığının istediği gibi anlaşılmasını, şiirini yapılandırırken yine kendisi sağlayabilir. Sözle açıklamak istediklerini, şiirinin özüne giydirip okuyanı yönlendirebilir. Noktalama işaretleri ve iç müzik, bu yönlendirmenin önemli araçlarını oluşturur. Ne var ki yaratılarının dışına çıkarak prim toplamaya kalkmak ise, en azından sanatçının çıkmazda olduğunu ortaya koyar.

Gelecek Yüzyılların Sanatçıları

İmgeyi anarşist bir anlayışla kullanılıp, ortaya anlamsız şiir çıkaranlara: İmgesel anlatımın da sorumluluk gerektirdiğini dile getirdiğinizde, bir bölüm şairin vereceği yanıt hazırdır:

"Siz, benim yazdıklarımı anlayamazsınız. Çünkü ben bugünün şairi değilim. Benim eserlerim yüz yıl/bin yıl sonra anlaşılır ancak.

Gelmiş-geçmiş hiçbir şair, böyle bir hesapla şiir yazmamıştır. Yazmışsa da sonraya kalamamıştır. Aynı şeyleri, tüm sanat ve bilim dalları için de söyleyebiliriz.

Günümüz şiirinde, postmodernist uygulamaların kapısını da bu türden anlayışlar aralamıştır. Sonuçta, insansız ve ne söylediği belli olmayan bir (şiir!) tür meydana gelmiştir. Kuşkusuz bu olguyu rastlantıyla açıklamak olası değildir.

Bu grupta yer alan sanatçılar, çeşitli neden ve olaylarla oluşan dünya görüşleri gereği, kendilerini toplumdan ayrıştırmışlardır. Bunun sonucunda, sanki toplumdışı varlıklarmış gibi, kendilerine yapay bir dünya yaratmışlar, toplum sorunlarına gözlerini kapayıp, kulaklarını tıkayarak kişisel rahatlığı (kişisel kurtuluşu değil) seçmişlerdir.

Böylesi bir atmosferde, şiirleri de ben ekseni çevresinde dönüp durmaktan ileri gidememiştir. Bireyleri yozlaştırıp çürüten böylesi bir anlayış da, en az diğer gerici anlayışlar kadar tehlikelidir. Çünkü, özünde gerici ve tutucu bir felsefeyi barındıran düşünceden doğan şiirin, insanı ve insan toplumunu daha ileri götürmesi düşünülemez. O nedenle, ilerici sanatın izleyicisi ve uygulayıcısı olan sanatçılar; düzen yanlısı olan bu gruptaki sanatçılarla sürekli çelişki halinde ve çatışma içinde olmuştur.

Sınıflı toplumlarda, emeği sömüren sermaye; sermayeyi koruyan ise devlettir. Din ise, insanların başkaldırısını önlemek için, insanları kaderine razı olarak bu dünyada yaşatmaya çalışır. Düzenin sanatçısı da erki elinde bulunduranlar adına sanat yapar, şiir yazar.

Yürünen Yolda

Zaman zaman hortlatılan sanat için sanat (saf sanat) anlayışı, şimdilerde de kış uykusundan kalkmış yılanlar gibi başını diklemeye çalışıyor. Baskı ve bunalım dönemlerinde gördüğümüz bu durum; günümüzde kişilerin bozulumu ve toplumsal değerlerin tepetaklak olmasından kaynaklanıyor.

Kimileri de kendini bir numaralı devrimci olarak görüyor ve kendi öznelinde devrimci sözcüğünü dilinden eksik etmiyor.

Bana kalırsa, yalnızca Marks, Engels, Lenin ve diğer devrimci ve teorisyenlerin yazdıklarını okumakla ilerici, toplumcu ya da devrimci sanatçı olunamaz. Çünkü bütün bu özellikler, kıvılcımını ve gücünü hayattan alır.

Hayat dediğimiz ilişkiler bütünü içinde, bir polisin simitçi tezgahını tekmeyle devirmesi, bir ustanın çırağını cezalandırması, babanın eşini, çocuğunu dövmesi, ya da bunun tam tersi, köpeklerin, kargaların gösterdiği dayanışma ve benzeri daha bir dolu olay önümüzü keserek bizi düşünmeye iter. Tanığı olduğumuz olayların nedenlerini, niçinlerini araştırmaya zorlar. El yordamıyla çıkıp geldiğimiz yolu, düşüncemize yerleştirdiğimiz insan ve onun toplumunu yüceltme fikriyle (ideallerimizle) yürürken, kendimize ait çevreye yakınlaşır ve o zaman ustaların yazdıklarıyla zenginleşiriz. Bu süreç bizi, ilerici ve toplumcu bir dünya görüşüyle buluşturur.

Toplumcu gerçekçi dünya görüşünde şiir bir araçtır. İnsan için yazılır. İnsan için yazılan şiir de anlaşılır olmalıdır. Bu aracı kullanırken estetik değerleri göz ardı edelim demiyorum; ama şiirin üstleneceği misyondan da ürkmeyelim.

2. Dünya Savaşı yıllarında; yokluk, yoksulluk ve hastalık almış başını gidiyor. Buna karşın açıkça olmasa da faşizme göz kırpan ve aydın avı yapan bir iktidar var. Bunların ablukası altıda da faşizmle mücadele eden bir avuç şair ve yazar. Yaşanan o zorlu koşullar altında bu şairlerden ince belli şiirler yazması beklenebilir mi?

ŞAİRİN DÜŞÜ

Dün gördüğüm bir düş ilginç göründü bana, onu okuyucularıma aktarmak isteğiyle kaleme sarıldım.

Bilmediğim bir yerde bir sürü şair adayı, bir arkadaşım bana genç bir şairi tanıtıyor ve bana nasıl şair olunur diye soruyor, benim yanıtım şöyle.

Sen bir yarışa giriyorsun, ama hedef yok, hedef sensin, kendine erişeceksin. Pekiyi diyor ben kendime erişemedim mi daha, yok diyorum. Bir noktadan yarışa kalkıyorsun. Koşmağa başlıyor, ben de yanındayım. Düşeceksin diyorum, yara bere içindesin, ama yarışı bırakmak yok, yine yarışa devam edeceksin. Ben onu izliyorum. Koşuyor, ama hep yanındayım. Hedefe vardığımı yani kendime ulaştığımı nasıl anlayacağım diye soruyor. Bu bir duyguyu derinden yaşamaktır, diyorum. Ben ölümsüzüm duygusunu yaşayacaksın diyorum. Bunu şimdiye kadar yaşadın mı diye soruyorum. Hayır diyor, ben ona bu duyguyu sürekli olarak içinde duyan biri olacaksın diyorum. Tam düşümün kıvamında iken sabah uyandırıldım ve düşüm yarıda kaldı.

Sedat UMRAN

Nazım Hikmet'in *Piyer Loti* ve *Berkeley* şiirleri, kimilerine kaba gelse de yüklendiği misyon gereği doğru ve önemlidir.

Kaldı ki gericiler, insancı olmayı bile suç sayıp ihbar ederken, toplumcu gerçekçi şairleri kimsenin yıpratmaya ya da dışlamaya hakkı olmasa gerek.

Hayatı kucaklayan şiir, bütünlüklü olarak çözümlenebilir mi, bilmiyorum. Ama ben şiiri, yüzölçümleri saptansa da derinlikleri araştırılmaya muhtaç olan okyanuslara benzetirim.O nedenle söyleyeceklerim de bitmedi. Şiiri, sesli düşüncelerle irdelemem sürecek.

Dipnotlar

1. Hamdi Ayverdi, *Yaratma Sanatı*, Ankara, 1953.
2. Yaşar Nabi, *Şiir Sanatı*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969.
3. a.g.e.
4. Nazım Hikmet, *Sanat ve Edebıyat Üstüne*, Hazır. Aziz Çalışlar, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul.
5. *Doğrudan Yanlış Çıkmaz*, Hürriyet Gazetesi Pazar Eki, 3 Ekim 2004.
6. Gennadıy N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, Türkçesi:Yılmaz Onay, Evrensel Basım, İstanbul, 1995.
7. a.g.e.
8. a.g.e.
9. Nazım Hikmet, *835 Satır*, Adam Yayınları, İstanbul, 1992.

İnsancıl Atölyesi'nde, 10.08.2004'te *Şairler Konuşuyor Çizelgesi*'ndeki konuşmanın metnidir.

KÜRESEL DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE NOTLAR (I)

Cengiz BECERMEN

Giriş

1970'li yılların sonlarından itibaren toplumsal yapıda köklü değişimlerin yaşanmaya başlandığı genel kabul görmektedir. Yeni başlayan dönem; üçüncü dalga (Toffler), tarihin sonu (Fukuyama), sanayi sonrası toplum (A. Touraine), risk toplumu (U. Beck), örgütlü kapitalizmin sonu (Lash ve Urry), postmodern durum (Lyotard), tüketici kapitalizm/ geç kapitalizm (Mandel), bildiğimiz dünyanın sonu (I. Wallerstein) vb. nitelendirmelere tabi tutulmaktadır. Bilindiği gibi, insanlığın tarihsel gelişiminde ilk toplumsal devrim tarımsal üretime geçişle gerçekleşmiştir. Sanayi devrimi ise, ikinci bir devrim olmuş ve toplumsal değişimi gerçekleştirmiştir. Günümüzdeki değişim ise, üçüncü devrim/ dönüşüm çağı olarak kabul edilmektedir. Birinci dönemde temel ekonomik birim topraktır. Sanayi toplumunda makine, günümüzde ise temel birim bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal toplumdan sanayi toplumuna geçiş radikal bir dönüşümü ve yeniden yapılanmayı ifade ederken, günümüzde bilgi toplumuna (!) geçiş daha yumuşak bir dönüşümü ve yeniden yapılanmayı içermektedir.

Kapitalist sistemin bu yeniden yapılanma süreci, "Yeni Dünya Düzeni", "Küreselleşme" "Globalleşme" vb. şekillerde adlandırılmaktadır. "*Belli bir kültür, üretim, ekonomi ya da siyaset normunun, değer yargısının ya da kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak o alanda geçerli tek norm, tek değer yargısı ya da tek kurumsal yapı haline gelmesini ifade eden 'Küreselleşme (Globalleşme)' nin ereği, son çözümlemede, (bütün ekonomik faaliyet alanlarında ulusal sınırların ortaya çıkardığı engel ya da kısıtlamaların kalktığı) tek bir dünya sistemi yaratmaktır*" (Göker, Aykut, (2000) "Uruguay Turu Nihai Senedi'nde Sübvansiyonlar Konusu: Türkiye Açısından Değerlendirmeler" (İktisat Dergisi, sayı:406, s. 39) Bilindiği gibi pazar ekonomileri açısından tek bir dünya sistemi yaratma düşüncesi yeni değildir. Ancak küreselleşmede yeni olan belirgin özellik, oluşacak tek dünya sistemini güvence altına alacak kapsamlı ve gelişkin bir uluslararası hukuk düzeninin de kurulmaya çalışılmasıdır. Bu hukuk düzeni kurulurken izlenmeye çalışılan yöntem ise, çok sayıda taraf ülkenin, görüşmeler yoluyla ortak bir zeminde buluşmalarının sağlanmasıdır (Göker, 2000: 39).

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kapitalist Sistemin Restorasyonu ve Kriz

İkinci dünya savaşı sonrasında kapitalist sistemin yapısal kriz dönemi ile birlikte hegemonya krizi de sona ermişti. Bu hegemonya krizi, ABD lehine sonuçlanmış ve savaş sonrasının lider ülkesi ABD olmuştu. Ancak ABD, dünya üzerinde tek etkili güç değildi. Savaş sonrasında pek çok Doğu Avrupa ülkesinin "reel" sosyalizme kayması ve Varşova Paktı'nın kurulması dünyayı iki kutuplu bir hale getirmişti. İkinci kutbun lideri olan SSCB, ikinci bir süper güç olarak ABD hegemonyasının tüm dünyaya yayılmasını engelliyordu.(1) Bir de bu iki kutbun dışında kalan ve bağlantısızlar (veya üçüncü dünya ülkeleri) olarak anılan ülkelerden söz edilebilir. Bu ülkeler ABD hegemonyasının etkisinden belirli oranda uzak sosyo ekonomik ilişki ve bağlantılar içerisindeydiler.

Savaş sonrasında Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerine yapılan transferler ile Amerikan sermaye mallarının ve teknolojisinin ithal edilmesi sağlanarak, Avrupa ekonomilerinin hızla canlanması amaçlanmaktaydı. Avrupa ekonomilerinin yeniden inşasının sağlanması, aynı zamanda uluslararası ekonomik sistemin de genişlemesine hizmet edecekti. Marshall Planının uygulamaya sokulması öncesinde, Türkiye ve Yunanistan için Truman Doktrininin uygulanması çerçevesinde işlemeye başlayan mekanizmalar da aynı amaca hizmet etmekteydi. Bu ülkelere sağlanan kaynaklar, ABD'nin bu ülkeler üzerindeki hareket alanını genişletmekteydi. ABD'nin doğrudan müdahaleleri, özellikle Türkiye ve Yunanistan üzerinde bağlayıcı etkiler yaratmaktaydı. Böylece bu ülkeler, ABD güdümüne daha fazla girmektevdiler. Sağlanan ek kaynakların ülke içerisindeki dağıtım mekanizmaları aynı zamanda, yerli burjuvazinin güçlenmesine de hizmet etmekteydi. Bu donemlerde palazlanan ticari ve sanayi burjuvazi, ABD hegemonyasının yayılmasını sağlamak amacıyla gönüllü propaganda hizmetini de sunmaktaydılar.

Temmuz 1944'de ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde, uluslararası eko-

nomik ilişkileri düzenlemek amacıyla bir konferans düzenlenmiş ve bu konferansa 44 ülke katılmıştır. Konferansta, savaş sonrasındaki uluslararası ekonomik sistemin nasıl olması gerektiği tartışılmış ve bu konuda birtakım kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan en önemlisi, uluslararası ticaret ve ödemelerin aksamadan işlemesi ve gelişmesine yöneliktir. Bunun sağlanmasının temel koşulu ise, ülke paraları arasındaki değişim oranının, diğer bir ifadeyle döviz kurlarının sabit olmasıdır. Bu amaçla, Bretton Woods'da ABD, doları altına bağlayarak, 1 ons altının 35 dolara eşit olduğunu belirlemiştir. Buna göre ABD hükümeti, diğer ülkelerin ellerindeki dolarları istenildiği zaman, belirlenen bu kur üzerinden altına çevirme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Yine, ABD Merkez Bankası da, çıkaracağı dolarlar karşılığı olarak kasasında % 25 oranında altın bulundurmayı taahhüt etmiştir. Böylece keyfi dolar basımı engellenecektir. Dünyanın artan dolar gereksinimini ABD hükümeti dolar ihraç ederek karşılayacaktır. Bu durum, süreç içerisinde ABD'nin ödemeler dengesinin sürekli olarak açık vermesi ile kendiliğinden gerçekleşmiştir. ABD, ödemeler dengesindeki açıkları dolar vererek kapattığından, diğer ülkelerin ellerine sürekli olarak dolar geçmiş ve onlar da bu dolarları kendi aralarındaki ödemelerde kullanmışlardır.

Bretton Woods sisteminin temel ilkelerinden biri de, bağımsız olarak yürütülen ulusal ekonomi politikaları arasında uyum sağlamaktır. Ancak, bu uyum serbest piyasa koşulları temelinde sağlanacaktır. Dolayısıyla ülkeler arasındaki ticaret ve sermaye dolaşımını engelleyen kısıtlamaların en aza indirilmesi gerekir. Yani, döviz kontrolleri, katlı kurlar, dışalım sınırlamaları ve dışsatım teşvikleri, koruyucu ve ayırımcı gümrük vergileri gibi uygulamalar kaldırılacaktır.

Bretton Woods sisteminde 1960'lı yılların sonlarına doğru sıkıntılar yaşanmaya başlanmış ve 1970'li yılların başlarında ise, sistem çökerek yürürlükten kalkmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, dünya para gereksinimi ABD'nin sürekli olarak ödemeler dengesi açığı vermesi ve bu açığı dolar basarak kapatmasıyla sağlanmaktaydı. Yani, ABD kendisine maliyeti çok düşük (sıfıra yakın) olan dolar karşılığında diğer ülkelerden istediği kadar mal ve hizmet alabilmekteydi. Bu da, ABD ekonomisine olağanüstü olanaklar sağlamaktaydı.

Ancak, ABD ödemeler dengesinin sürekli olarak açık vermesi sistemin kırılgan noktasını oluşturmakta ve bu da doların değer kaybetmesi tehlikesini gündeme getirmekteydi. 1967 yılında Vietnam Savaşı'nın neden olduğu büyük ödemeler dengesi açığı bu tehlike ve kaygıları had safhaya ulaştırdı. 1968 yılında Fransa'nın öncülüğünde birçok ülke ve kurum ellerindeki dolarları altına dönüştürmek istediler. Bunun sonucunda, ABD altın rezervleri azalmaya başladı. Bu gelişmeler üzerine, ABD hükümeti, 1968 Mart ayında dolar karşılığında % 25 oranında altın bulundurma yükümlülüğünden vazgeçti. ABD, 15 Ağustos 1971'de ise, doların altın konvertibilitesini tamamen kaldırdı. Bu tarihten itibaren Bretton Woods sistemi fiilen sona ermiştir.

Ç. Keyder'in de belirttiği gibi, herhangi bir devletin dünya içindeki hegemonyacı konumu uluslararası para stokunu, yani dünya gelirini ülkeler arasında dağıtabilme yeteneğinden ayrı düşünülemez (Keyder, 1983: 284). Dünya para sistemini sürdürme yeteneğini kaybeden ABD, dünya gelirini siyasi olarak bölüştürme girişiminde başarısızlığa uğradı ve ABD'nin meşruiyeti tartışılmaya başlandı. Bunun sonucunda ise, Avrupa ekonomileri ABD hegemonyasına meydan okuyacak bir düzeye geldiler (Keyder, 1983: 284-285).

Her ne kadar Bretton Woods sistemi sona ermiş olsa da, ABD doların dünya parası olma rolünü devam ettirmek için her türlü çabayı sürdürdü. Bu amaçla, ticaret ve ödemeler dengesini düzeltmek için önlemler aldı. Bunu sağladığı ölçüde dolara olan güven artacaktı. 1973 Petrol Krizi ABD'ye bu olanağı sağladı. Petrol fiyatlarının yükselmesi, Avrupa devletleri ve Japonya için sanayi mallarının üretim maliyetlerini yükseltti. Bu ülkelerin petrol ithalatlarının daha fazla olması ABD'ye göre gelişmelerden daha fazla zarar görmelerine neden oldu. Petrol ithal gereksinimi daha az olan ABD ekonomisi, bu durumdan avantaj sağlayarak ödemeler dengesi sorunlarının giderilmesinde önemli yararlar elde etti. Böylece, dolar yeniden dünya parası olma önem ve rolüne kavuştu.

Kapitalist Sistemin Başkalaşım Süreci

1980'li yıllarda başlayan küreselleşme ve küresel saldırı sonrası, reel sosyalist ülkelerin ekonomik ve siyasal sistemleri birer birer çökmeye başladı. SSCB'nin dağılması(2) ve iki kutuplu dünyanın simgesi olan Berlin Duvarı'nın yıkılması, artık dünyanın tek kutuplu ve tek egemenli bir hale dönüşmesine neden oldu. Bu dönüşümün en önemli destekleyicisi ve belirleyicisi ise, ABD'nin askeri gücüdür. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş yılı olan 1945 yılından itibaren etkinleşen bu askeri güç, ekonomik güçle birleşerek hegemonyanın tüm gezegen üzerinde etkili olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla küreselleşme, ABD'nin dünya üzerindeki egemenliği anlamına gelmektedir. Bu küresel egemenliği, Henry Kissinger şu cümleyle özetlemektedir; *"Küreselleşme, ABD egemenliğinin sadece diğer adıdır."* (Amin, 2000: 25).

S. Amin'e göre, Amerikan küresel stratejisinin

beş hedefi bulunmaktadır. Bunlar; "*Üçlü'deki diğer ortaklarının (Avrupa ve Japonya) ABD'nin ekseni dışında hareket etme yetkilerini asgariye indirirken onları nötralize etmek ve tabi kılmak; eski Sovyet dünyasının parçalarını 'Latin Amerikalılaştırırken' NATO üzerinde askeri kontrol kurmak; Orta Doğu ve Orta Asya'da, özellikle petrol kaynakları üzerinde rakipsiz bir etki uygulamak; Çin'i parçalamak, diğer büyük ulusların tabi kılınmasını garanti altına almak ve Güney'in stratejik bir çıkarı temsil etmeyen bölgelerini marjinalize etmek.*" (Amin, 2000: 25) olarak belirtilmektedir.

ABD hegemonyası karşısında diğer ülkelerin konumuna baktığımızda, sınırlı sayıdaki batı ülkesi, bu hegemonyayı kabul ederek sisteme uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bağımsızlıklarını ellerinde tutan bu ülkeler, küreselleşen kapitalizm çerçevesinde potansiyel olarak rekabetçi sanayilere sahip üretken ulusal sistemler kurmakta başarılı olmuşlardır. Bunu sağlayamayan diğer çevre ülkeler ise marjinalize olmuş durumdadırlar. "*Marjinalize olan çevre ülkelerin . . . ne bir projeleri ne de kendi stratejileri vardır. Bu durumda, emperyalist çevreler 'onların yerine düşünür' ve bu bölgelerle ilgili 'projeler' geliştirmeyi tek başına üstlenir. . . . Hiçbir yerel güç herhangi bir muhalefet sunmaz (sunamaz-CB) ; bu nedenle bu ülkeler küreselleşmenin pasif özneleridir.*" (Amin, 2000: 21). Belirli ölçüde bağımsız hareket eden ve ABD hegemonyası dışında kalabilen ülkeler de (üçüncü dünya ülkeleri), artık bu özelliklerini kaybetmiş durumdadırlar.

Kapitalist sistemin bir değişim süreci yaşadığı öne sürülebilir. Bu değişimde öne çıkan ilk olgu, sermaye birikimi dinamiğinin dünyanın en ücra köşelerini de etkisi altına almaya başlayarak, dünyasallaşmasıydı. Küreselleşme, yerkürenin bütünüyle tek bir iktisadi mantığın emrine girmesi demekti. Bunu engelleyen kurumlar, kurallar, uygulamalar ve kültürel gelenekler devrilmeliydi. Her şeyin alınır ve satılır hale gelmesi, o güne kadar meta ilişkileri dışında veya kenarında kalan toplumsal faaliyetlerin de hızla metalaşmasına yol açtı. Sanat, spor ve kültür baş döndürücü bir hızla metalaştılar. Eğitim ve sağlık zaten kısmen meta ilişkileri içindeydiler. Bu alanlarda da özel sektör fetişizmi toplumsal tahayyülde egemen olmaya başladı. Buna karşı gelişen tepkileri önlemek için, uluslararası mali kuruluşlarla medya kuruluşları gerekli manipilasyonu oluşturdular. Böylece yakın zamana kadar dolaylı olarak pazara tabi olan teknik, bilim, siyaset, kültür ve doğa bundan böyle pazara doğrudan bağımlı olmaya başladı. Yaşamın tüm alanlarının sermaye birikimi mantığına tabi olması, küreselleşmenin salt coğrafi bir yayılma değil, gelişmiş ülke toplumlarını da etkisi altına alan bir derinleşme olduğunu göstermektedir (İnsel, 2001; 31). Küreselleşme süreci boyunca, güney ülkelerinde ulusal bağımlılık artmış, ulusal gelirler azalmış, ulusal gelirden eğitim, sağlık, kültür ve bilimsel faaliyetlere ayrılan paylar azalmış, ülke içerisindeki gelir dağılımı adaletsizliği daha da artmış, bu ülkelerinin dış borç yükleri olağanüstü düzeyde yükselmiş, dış ticaret açıkları büyümüş ve işsizlik artmıştır.

Küresel olsun olmasın, artık piyasaların kendi kendilerini düzenlemeleri olanaksızdır. ABD'nin politikalarında köklü bir değişme olmadan küresel piyasaların reformuna yönelik hazırlanacak bütün teklifler ölü doğmuş olarak kabul edilmelidir (Gray'den aktaran Jameson, 2000: 47).

Üretim Sürecindeki Değişimler

Yeniden yapılanma sürecinin temel özelliği olarak sermayenin güç ve etkinliğini önemli ölçüde artırdığını gözlemlemekteyiz. Bilimsel ve teknolojik devrim, sermayenin elindeki olanakların artmasını sağlamıştır. Buna karşın örgütlü emeğin güç ve etkinliği ise giderek azalmaktadır. Sermayenin güçlenmesi ve küreselleşmesi, bunun karşısında örgütlü emeğin güç erozyonuna uğraması, bölüşüm sürecini de etkileyip emek aleyhine değiştirmiştir. Teknolojik gelişim sayesinde önemli verimlilik artışları sağlanmış, bu verimlilik artışları sermayenin payını daha da artırmıştır. Emeğin bu verimlilik artışlarından gerekli oranda pay alması ise, söz konusu olamamıştır.

Teknolojik gelişim ve rekabetin artması üretim sürecini de etkilemiştir. Yeni dönemde fordist olarak adlandırılan üretim süreci sona ermiştir. Yeni dönemin üretim süreci post-fordist olarak kavramsallaştırılmaktadır. Fordist üretim süreci; "*sermaye yoğun, büyük çaplı üretim birimlerinin yer aldığı, standartlaşmış üretimin yapıldığı, üretim maliyetlerinin düşürülmesinin rekabeti belirlediği bir dönemi tanımlamaktadır.*" (Aslanoğlu, 1998: 88). Fordist dönemde, üretim iki bölümde gerçekleşmektedir. Üretimin standart olmayan emek-yoğun bölümü emeğin ucuz olduğu çevre ülkelerde gerçekleştirilirken, daha nitelikli emek gücü gerektiren bölümü ise merkezlerde gerçekleştirilmektedir. Fordizm kitlesel üretim ve kitlesel tüketimi temel alan bir birikim modelidir. Üretimdeki artışlar tüketim artışlarını sağlayacak ve bu da ücretleri ve kâr oranlarını belirleyecektir.

Fordizmi Taylorizmden ayıran şey Harwey'e göre vizyonuydu. Ford'a özgü olan; "*Kitle üretiminin kitle tüketimi, emek gücünün yeniden üretiminde yeni bir sistem, emeğin denetiminde ve yönetiminde yeni bir politika, yeni bir estetik ve psikoloji, kısacası, rasyonelleştirilmiş, modernist, popülist yeni bir demokratik toplum demek olduğunu açıkça gör-*

mesiydi." (Harvey, 1999: 148).

Ford'un sekiz saatlik ve beş dolarlık işgücüyle hedeflediği, sadece disiplinli ve yüksek verimli bir üretim süreci değildi. Bu uygulama sayesinde, işçilerin firmalarca piyasaya sürecekleri büyük miktarlardaki kitle üretimi ürünlerini tüketmeleri için yeterli düzeyde gelir ve boş zamana sahip olmalarının sağlanması amaçlanmaktaydı.

Fordizm 1930'lu yıllardaki büyük durgunluk dönemi ve sonrasındaki II. Dünya Savaşı yıllarında özgün bir model olarak uygulama olanağını bulamadı. Sistemin Avrupa'nın tümüne yayılması, ancak 1950'li yıllarda söz konusu olabildi. Fordizm, 1970'li yılların başlarındaki kriz dönemine kadar olgunlaşmış ve özgün bir model olarak uygulama olanağı buldu. Bu dönem, kapitalizmin altın yılları olarak kabul edilmektedir. Bu dönem hayat standartlarının yükseldiği, uluslararası savaş tehlikesinin en aza indiği, ekonomik krizlerin ortaya çıkma eğilimlerinin sıkı denetim altında tutulduğu ve demokratik süreçlerin yaşandığı bir dönemdi. Ancak, bu süreçlerin sarsılmaya başlaması ile, fordizm de genel bir kriz dönemi yaşadı. Bu krizle birlikte üretim sisteminde fordizm terk edildi ve yeni döneme uygun yeni üretim yapılanmaları ortaya çıktı. Yeni üretim yapılanması sermaye birikim sisteminde de eskisinden farklı bir süreci başlattı.

Harvey'e göre savaş sonrası fordizmi, "*. . . yalnızca bir kitle üretimi sistemi olarak değil, daha çok bütünsel bir yaşam tarzı gibi ele alınmalıdır. Kitle üretimi, kitle tüketiminin yanı sıra ürünün standartlaşması demekti; bu ise yepyeni bir estetik ve kültürde bir metalaşma demekti. . . . Fordizm aynı zamanda çok belirtik biçimler altında modernizmin estetiğinden yararlandı ve ona katkıda bulundu.*" (Harvey, 1999: 158-159).

Aslanoğlu, fordist dönemden post-fordist döneme geçişin iki temel nedeni olduğuna işaret etmektedir. Bunlar; "*1-1960 sonrasında Japonya ve G. Kore gibi ülkelerin küresel ürün pazarında önemli bir güç olarak belirmeleri ve standart ürünler pazarının dolması, 2-Elektronik, iletişim, bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler.*" (Aslanoğlu, 1998: 89). Buna ek olarak 1960'lı yılların ikinci yarısında Avrupa ve Japonya ekonomileri yeniden yapılanmalarını tamamlamış ve toparlanma sürecine girmişlerdi. İç pazarları belirli bir doygunluğa ulaşmış ve ürün fazlalarının ihraç edilmesi sorunları başlamıştı.

Yaşanan durgunluk sürecinin sonunda, üretim alanları emek üzerindeki denetim olanaklarının daha kolay olduğu bölgelere kaydırıldı. Üretim örgütlenmesi, daha esnek yapılar içeren bir modele doğru ilerlemeye başladı. Toplumsal alanda yaşanan olumsuz koşullar ve belirsizlikler, siyasi ve sosyal yaşam alanlarında da birtakım değişikliklerin oluşmasına neden oldu. Bu süreç, yeni bir sermaye birikim süreci ve yeni üretim örgütlenmeleri siyasi ve toplumsal yaşamda da yeni düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu ortaya çıkardı.

Yeni üretim süreci, esnek birikim ya da post-fordizm olarak adlandırılmaktadır. Harvey'e göre, esnek birikim, fordizmin katılıklarıyla açıktan çatışma içinde olmasıyla belirlenir (Harvey, 1999: 170). Emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe dayanır. Temel özelliklerinden biri, yepyeni üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yepyeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması ve hepsinden önemlisi ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır. Hem sektörler ve hem de coğrafi bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında hızlı değişikliklere yol açmıştır. Örneğin hizmet sektörü diye anılan alanda istihdamın hızla yükselmesini sağlarken, bugüne kadar azgelişmiş olarak kalmış bölgelerde yeni sanayi kümelenmeleri yaratmıştır. (Harvey, 1999: 170).

Yeni sınai üretimin kaydırıldığı bölgelerde emek örgütlenmelerinin yeterli düzeyde olmaması, işgücü maliyetlerini oldukça düşürmüştür. Bu bölgelerde geleneksel sınıfsal çatışmaların yaşanmamış olması nedeniyle, emekçi kesimler gerekli bilinç düzeyinden de yoksundurlar. Bu nedenle, Batı'da var olan emek örgütlenmeleri bu bölgelerde yeterince gelişmemiştir. Bu bölgelerde işsizlik oranlarının yüksek olması ise, işgücü kalitesini düşürmüş ve kalifiye işgücünü önemli oranda erozyona uğratmıştır. Bu süreç, örgütlü emeğin dünya ölçeğindeki gücüne önemli bir darbe indirmiştir. Bu gelişmeler sayesinde, işgücü piyasalarındaki yapı da değişikliğe uğramıştır. İşverenler esnek çalışma koşullarını ve emek aleyhine koşullar içeren iş sözleşmelerini kolayca kabul ettirmişlerdir. Bunun da ötesinde günümüzde geçici istihdam ve taşeron türü istihdam uygulamalarına sıklıkla başvurulmaktadır. Sonuçta ise, emek açısından çalışma koşulları daha fazla güvenilmez, gayri adil ve belirsiz bir hale gelmektedir.

Günümüzde işgücü piyasalarındaki eğilim "çekirdek" işçilerin sayısını azaltmak ve artan ölçüde, süratle işe alınabilen ve işler bozulduğunda yine aynı süratle ve masrafsız bir biçimde işten çıkarılabilecek bir işgücüne yaslanmaktır (Harvey, 1999: 174). Britanya'da 1981 ile 1985 arasında "esnek işçiler"in sayısı % 16'lık bir artışla 8,1 milyona yükselirken, sürekli işler % 6 oranında bir azalmayla 15,6 milyona gerilemiştir (27.12.1987 tarihli *Financial Times*'tan aktaran Harvey, 1999: 174). Yaklaşık olarak aynı zaman dilimi boyunca ABD'de yaratılan 10 milyon yeni işten yaklaşık üçte birinin "geçici" kategorisinde olduğu sanılıyordu (*New York*

Times'tan aktaran Harvey, 1999: 174-175). Hall ise, post-fordizmin bütün bu değişmeler özelinde gerçekleşen küreselleşme durumunu ifade ettiğini söylemektedir (Aktaran Yetim, 2001 133).

Yeni üretim örgütlenmesinde, temel ilke, genel amaçlı birçok ürünü üretebilecek teknolojilerin kullanılmasıdır. Ürünün kalitesi ve zamanında teslimi gibi özellikleri fiyattan daha belirleyici olmuştur. Üretim sürecine bilgisayarlarla kontrol edilen makine parçalarının eklenmesi, kısa zaman aralıklarında farklı ürünler elde edilmesini sağlamıştır. Bu da, büyük ölçekleri küçük birimlere bölerek, üretim ve tüketim arasındaki mesafeyi kısaltmıştır. Kitlesel üretimin yerini esnek uzmanlaşma almıştır. Böylece, şirketler kendi bünyelerinde gerçekleştirmekte oldukları bazı fonksiyonları pazardan karşılamaya başlamışlardır. Bu durum ise, yeni bir işbölümünü gündeme getirmiştir. Giderek küçülen firmalar içinde gerçekleştirilen yeni ve esnek işbölümüdür bu. Yeni işbölümünün mekansal yansıması ise; emeğin ucuz olduğu bölgelerde sürdürülen üretimin zamanında teslim ve kalite gibi kriterlerin önem kazanması ile birlikte tekrar merkeze kayması doğrultusunda olmuştur (Aslanoğlu, 1998: 89).

Gelişmeler, ortaya yeni eşgüdüm sistemlerinin de çıkmasını sağlamaktadır. Bu eşgüdüm sistemlerinde; küçük firmaları büyük ölçekli, hatta çokuluslu işlere bağlayan, karmaşık ve taşeron düzenlemeleri; çeşitli küçük işletmelerin bir araya toplanmasının önemli yakınlık ekonomilerine yol açan sanayi sitelerinin oluşumu; küçük işletmelerin güçlü finans ya da pazarlama örgütlerinin şemsiyesi ve hakimiyeti altında bütünleşmesi gerçekleşmektedir (Harvey, 1999: 182).

Üretim sürecindeki bu değişim ve geçiş, sadece ekonomik değildir. Fordizmin ekonominin ötesinde bütün bir kültürü temsil etmesi gibi post-fordizmde, derin toplumsal ve kültürel gelişmeleri ifade ettiği belirtilmektedir. Oluşan yeni yapının, özellikle sol tarafından olumsuzlukları da dile getirilmektedir. Yeni yapıda; 1-Eşitsizlik potansiyelinin önceden daha fazla olduğu, 2-Zıtlaşma ve direniş noktalarının arttığı, yeni öznelerin, yeni toplumsal hareketlerin ve yeni kollektif kimliklerin ortaya çıktığı, 3-Demokratik yaşamın ve kültürün derinleşmesinden çok aşınmasının söz konusu olduğu, 4-Ulus devleti aşan, aynı zamanda da zayıflatan ırk, etniklik gibi sorunların öne çıktığı belirtilmektedir. Ortaya çıkan yeni sorunlara solun kendini uyarlaması tartışılmaktadır (Yılmaz, 1996: 110).

Yeni Sermaye Sınıfının Niteliğine İlişkin Belirlemeler

Dünyanın küreselleşmesinin temel özelliklerinden birisi, sermayenin uluslararasılaşması bağlamında ulusal sınırları aşan bir sermaye sınıfının oluşması olarak değerlendirilebilir. Bu uluslarüstü sınıf ve bu sınıfın egemen olduğu sermaye dünya düzeyinde bir egemenlik ve denetim gerçekleştirmektedir. Üretimin örgütlenmesi ulusal sınırları aşan bir boyut çerçevesinde ve tüm dünya ölçeğinde gerçekleştirilmektedir. Uluslararası niteliklere sahip olan bu sermaye, eskiden olduğunun aksine, herhangi bir ulusal devletle ittifaklar ve sözleşmeler temelinde bir birliktelik yerine, ulus devletleri devreden çıkararak, doğrudan yerel düzeydeki sermaye ile ittifaklar kurmaktadır. Gerçekleştirilen birliktelik ve ittifaklarla üretim, dağıtım ve tüketimin örgütlenmesi planlanmakta ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu sürece uygun hukuki altyapı da hazırlanmaktadır. Uluslarüstü düzeyde yapılan sözleşmeler, tahkim anlaşmaları ile ulus devletler devreden çıkarılmakta veya yetkileri sınırlandırılmaktadır. Hatta ulus devletler, uluslarüstü sermayenin koruyucusu ve güvenliğini sağlayan niteliklere büründürülmektedir. Ulus devletlere, uluslarüstü sermayenin yerel düzeydeki sermayelerle gerçekleştireceği birliktelikler sonucunda bir kayba uğraması halinde, bu kayıp ve zararları tanzim etme yükümlülüğü getirilmektedir.

Bu bağlamda, W. Robinson ve J. Harris, küresel sermaye- küresel proletarya karşıtlığı ekseninde bir tanımlamaya giderek uluslarüstü sermaye sınıfının analizine yönelik değerlendirmeler yapmaktadırlar. Getirdikleri yaklaşıma göre; uluslarüstü sermaye sınıfı, uluslarüstü sermayeyi ve dünya üzerindeki hatırı sayılır üretim araçlarının sahibi uluslarüstü şirket ve özel finans kurumlarını temsil etmektedir. Dolayısıyla uluslarüstü sermaye sınıfı, ulusaldan ziyade küresel sermaye birikim süreçlerini denetlemektedir (Kozanoğlu, 2001. 56). W. Robinson ve J. Harris'e göre, kapitalizmin ulus devlet aşamasından uluslarüstü aşamaya geçişi dört temel değişiklik çerçevesinde karakterize olmaktadır. Bu değişikliklerin birincisi, üretim sürecinin küresel olarak tasarlanması ve ulusal üretim yapılarının uluslarüstü entegrasyonudur. İkinci değişiklik, uluslararası sınıf oluşumundan uluslarüstü sınıf oluşumuna geçiştir. Üçüncü değişiklik, dünyanın coğrafi temelde kuzey ve güney, merkez ve çevre, birinci ve üçüncü dünya şeklinde ayrılmasının gittikçe azalan önemidir. Dördüncü ve sonuncu olarak da, uluslarüstü devlet aygıtının yükselişi ile birlikte, uluslarüstü işçi sınıfı henüz kendisi için bir sınıf haline gelemeyip, kendiliğinden bir sınıf olarak kalırken, uluslarüstü sermaye sınıfının gittikçe kendisi için bir sınıf niteliği kazanmasıdır (Kozanoğlu, 2001: 57).

Leslie Skalair ise, uluslarüstü sermeye sınıfı tanımlamasını daha farklı bir boyutta ele almaktadır.

Çünkü Sklair, uluslarüstü sermeye sınıfını geleneksel Marksist anlamda üretim araçlarının mülkiyet ve denetimini elinde bulunduranlar olarak tanımlamanın yetersizliğini dile getirmektedir. Sermayenin çıkarlarına hizmet etmek için ona sahip olmanın ve denetlemenin gerekmediğini düşünen Sklair, uluslarüstü yönetici burjuvazi nitelendirmesini kabul etmektedir. Uluslarüstü yönetici burjuvazinin "*toplumsal olarak kapsayıcı bir kategori, girişimci eliti, firma yöneticilerini, üst düzey devlet görevlilerini, önde gelen politikacıları, profesyonel meslek sahiplerini, toplumun tüm katmanlarında benzer statüdeki kişileri*" içerecek şekilde yapılan tanımını benimsemektedir. Ayrıca, tüketmecilik kültürel ideolojisinin profesyonel yayıcıları, küresel kapitalist sistemin tüketmeci amaçlarını geniş kitlelere "satma" görevini üstlenen kitle iletişim ve tanıtım personelinin de ihmal edilmemesi gereği üzerinde durmaktadır (Kozanoğlu, 2001: 60-61).

Skalair'e göre, uluslarüstü sermeye sınıfı en az üç anlamda uluslarüstüdür. Üyeleri birçok sorunda yerelden ziyade küresel perspektife sahip olma eğilimindedir. Çoğunlukla farklı ülkelerdendirler ve kendilerini doğum yerlerinin ötesinde "dünya yurttaşı" olarak tanımlamayı yeğlerler ve benzer yaşam tarzlarını, özellikle benzer lüks mal ve hizmet tüketim kalıplarını paylaşırlar. Buna göre de, uluslarüstü sermeye sınıfının şu grupları içerdiği söylenebilir:

1-Uluslarüstü şirket yöneticileri ve yerel şube yöneticileri,

2-Küreselleşen devlet bürokratları,

3-Kapitalizmi benimsemiş politikacı ve profesyoneller,

4-Tüketmeci elitler (tüccarlar ve medya) (Kozanoğlu, 2001: 61).

Uluslarüstü sermeye sınıfına yönelik Sklair'in bu geniş tanımlama ve değerlendirmesinde ön plana çıkan en önemli unsurun bilinç ve benimseme olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile, küresel kapitalizmin maddi ve parasal boyutlarını benimseyen ve bunun nimetlerinden yararlanan, bunun da ötesinde tüm bunları bir bilinç düzeyine çıkaranlar bu sınıfın birer temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Ancak bu tanımlama ve değerlendirme, bir eksiklik içermektedir. Çünkü bu tanımlama, kapitalist sistemin egemenliğini ilk oluşturduğu ve kamusal alanı denetlemeye başladığı ve kapitalizmin rekabetçi dönemi olarak adlandırılan dönemlerdeki aristokratik özelliklere sahip olan burjuva sınıfı tanımlaması açısından olduğu kadar, sonraki modern kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü ve küreselleşme öncesi dönemlere kadar devam eden modern burjuva sınıfı veya kapitalisti tanımlaması açısından da eksik unsurlar içermektedir. Yine günümüzün küreselleşen kapitalist sistemin egemen sınıf (kamu sektörü ve özel sektörün tüm alanlarındaki üst düzey bürokratları dahil) tanımlaması açısından da eksik unsurlar içermektedir. Örneğin bu tanımlamayı dikkate aldığımızda, günümüzde geleneksel değerlerin belirli ölçüde etkinliğini sürdürdüğü (daha doğrusu yeni değerlerle harmanlanarak farklı düzeyde yeni bir gelenek oluşturarak etkinlik sağladığı değerlerin(3) veya pre-küresel/ pre-modern değerlerin) bir ülkede, belirli bir sermaye birikimine ve üretim araçlarına sahip olan ve uluslarüstü sermaye ile de belirli bir düzeyde güçlü ortaklıklar gerçekleştiren bir kişinin veya grubun, eğer bu kişi veya grup, küresel sistemi ve bu sistemin yaydığı kültürel değerleri benimsemiyor ve bu sistemin dayattığı yaşam standardının dışında bir yaşam sürdürmeyi seçiyorsa, Sklair'in tanımlaması çerçevesinde bu kişinin uluslarüstü sermaye sınıfına dahil olmadığının kabul edilmesi gerekir. Bu ise, genel kabul gören sınıf tanımlamalarına uymamaktadır.

Sürecek

Dipnotlar

1 İkinci dunya savaşının bitiminden sonraki dönemde komünist ideoloji ve komünist partiler en yüksek sempati düzeyine ulaşmışlardı. Pek çok Batı Avrupa ülkesinde (Fransa, Çekoslovakya, Belçika, İtalya, Finlandiya gibi) yapılan seçimlerde komünist partiler önemli oranda oy elde ettiler. Yine, Guney Amerika'da da komünist partilerin önemli bir desteğe sahip olduğunu belirtelim. Bu da onları önemli oranda güçlü kılmaktaydı.

2 Aslında Sovyetler Birliği ve "reel" sosyalist sistemi yenilgiye uğratan ve ortadan kaldıran ABD öncülüğünde yürütülen soğuk savaş olmadı. Bu belki de, hıçbir zaman ABD'nin birincil amacı değildi. Sovyetler Birliği, daha ziyade kendi iç çelişkilerini çözemediği için ortadan kalktı.

3 Çunku gunümüzde, kuresel sistemle bütunleşen veya küresel sisteme entegre olan hıç bir ülkede geleneksel değerlerin korunduğunu iddia etmek olanaklı değildir. Hele de, Turkiye gibi geleneksel değerlerin erozyona uğrayıp her gün yeni bir harmanlaşmaya uğradığı bir ülkede, boyle bir şeyden söz etmek ne kadar olanaklı olabilir. Bu konu iyice tartışılmalıdır.

Kaynaklar

— AMİN, Samir. (2000) "Yırmıncı Yüzyılın Politik Ekonomisi" Özgür Üniversite Forumu Dergisi Sayı:11 (Çev: Özgür Orhangazi).

— ASLANOĞLU, Rana A. (1998) Kent, Kimlik ve Küreselleşme. Asa Kitabevi.

— GÖKER, Aykut. (2000) "Uruguay Turu Nihai Senedi'nde Sübvansiyonlar Konusu: Türkiye Açısından Değerlendirmeler" İktisat Dergisi. Sayı: 406.

— HARVEY, David. (1999) Postmodernliğin Durumu. Metis Yayınları. Çev. Sungur Savran.

— İNSEL, Ahmet. (2001) "Küreselleşme ve Emperyal Güç" Birikim Dergisi. Sayı: 148.

— KEYDER, Çağlar. (1983) Toplumsal Tarih Çalışmaları. Dost Kitabevi Yayınları.

— KOZANOĞLU, Hayri. (2001) "Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı" Doğu-Batı Dergisi. Sayı: 18.

— YETİM, (2000) "Küresel Uretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal- Yerel?" Doğu-Batı Dergisi. Sayı: 18.

— YILMAZ, Aytekin. (1996) Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar. Vadi Yayınları.

Öykü

DÖNGÜ

Serkan BAŞMAN

İçimde bir sıkıntıyla telefon kulübesine girdim. Cep telefonumun şarjının bitmesi, Adana'nın bunaltıcı sıcağı ve buraya gelme zorunluluğum sinirlerimi altüst etmişti. Zaten gelmeden önce de içimde garip bir karamsarlık vardı. Sanki doğduğum bu kente gitmek beni öldürecekti. Ölecektim sanki bu kentte, kentimde.

Canan beni merak etmiştir diye hemen İstanbul'u, evimi aramak istedim. Oğlumu, biricik Teoman'ımı da şimdiden çok özlemiştim. Bu benim için tuhaf bir duygu değil aslında. Teoman, benim yaşamımın anlamı. Kendim kadar çok seviyorum onu. Aslında bu isme karşı duyduğum, yıllar öncesinden gelen bir hayranlık da söz konusu tabii. Daha üniversite yıllarında ismimi değiştirip Teoman olmak bile istemiştim. Ama her şeyiyle bir Teoman olmak neydi, bilemiyordum tabii. Yine o yıllarda yazdığım öykülerimde olsun, bundan önceki kitabımda olsun baş kahramanlarıma hep Teoman ismini verirdim. Adeta ben de Teoman olurdum, o yazıyı yazma sürecinde. Bu arada yapabildiğim tek şeyse ismimin yanına Teoman'ı ekletebilmek oldu, tümüyle ismimi değiştirmekten korktum. Korktum, çünkü Teoman'lardan biri olabilirdim.

Telefonu eşim açtı. Sesi telaşlıydı. Benim olduğumu öğrenince sevinmek ve üzülmek arasında kızgın bir ifadeyle

- Öldüğünü, yok olduğunu, bir daha buraya geri dönmeyeceğini düşündüm, dedi.

Bu tepkisi, beni şaşırtmadı. Canan'ın bana karşı duyumsadıkları, benim ona karşı duyumsadıklarımdan her zaman daha fazlaydı. Beni adeta yaşamının olmazsa olmazı olarak görüyordu. Canan, bunun aşk olmadığını söylerdi; ama benim 'saplantı' olarak nitelememe de hiçbir zaman katılmaz ve dahası buna bozulurdu. Bana bağımlı bir insandı ve onun bu bağımlılığı çoğu zaman beni sinir ediyordu. Nişantaşı'nda olmasını yıllardır istediğim o, yerleri parke kaplı apartman dairesinde Canan, o yıllarda özlemini çektiğim; ancak şimdi fazlalık olarak gördüğüm bir insandı. Yalnızca Teoman bana yeterdi.

Canan'a, olanları kısaca özetledikten sonra Teoman'ı telefona istedim. Bundan sonra onun bana anlattıkları içimi burkan şeylerdi. Bu sabah, ben gittikten sonra Teoman uyanmış, yatağımda beni görmediği için, hemen kendine özgü hareketleriyle ve ifadesiyle beni sormuş. Teoman, zeki bir çocuktur bana göre. Tabii, aslında bütün anne ve babalar çocuklarının hep zeki olduklarını düşünürler ve başkalarına da, sıkıcı aile toplantılarında bundan söz ederler. Bu toplantıların bir bölümü, işte böyle çocuklarımızı yarıştırarak geçer. O yüzden, bütün bunları hiç sevemediğimden ben, Teoman'la ilgili bu düşüncemi kimseye anlatmam, Canan'a bile. Çünkü Canan'la paylaştığımız çok da şey yok aslında...

"Şimdiye kadar kriz geçiriyor gibiydi adeta, o yüzden seni aradım, onunla bir an önce konuşman için. Ama yoktun.

Ben, oğluma bu kadar bağlıyken onun da bana karşı olan bu bağlılığı, yaşamımda yaşamayı en çok istediğim şeydi. Yıllar öncesinde, henüz evlenmeden, Teoman adında bir oğlum olması için mutlaka evlenmem gerektiğini düşünmezdim. *"Bu olacak"* derdim. Ama evlendim.

Teoman yeni uyumuştu ve Canan ısrarlarıma karşın onu uyandırmak istemedi, ben de üzerine gitmedim. Zor bir durumda olmalıydı, Canan. Ona, buradaki görüşmeyi bitirir bitirmez İstanbul'a geri döneceğimi söyledim ve ardından, onun bundan çok mutlu olacağını bildiğim için *"seni seviyorum aşkım"* dedim. Onu sevmiyordum aslında. Çünkü o bana bağımlıydı.

Telefon kulübesinden çıktım ve şimdi ne tarafa gitmem gerektiğini, yıllar öncesinden kalma anılarımı canlandırarak bulmaya çalışıyordum. İşte tam o sırada, telefon kulübelerine doğru geliyordu, O.

Yüzü sanki hiç değişmemişti. Sanki yaşlanmayan roman karakterleri gibiydi. Her okuduğunuzda aynı yerde bulursunuz onları: düşüncelerinin, hareketlerinin değişmemiş olduğunu çocukça bir gözle gördüğünüzde, çocuklar gibi şaşırırsınız. O da beni şimdi böyle şaşırtmıştı. Onu her anımsadığımda çok çekici olmayan bir yüz düşünürdüm. Zaten o da bunu sıkça söylerdi konuşmalarında. Belki ondan etkilenmişimdir, bilemiyorum; ama şu anda gördüğüm çok anlamlı bir yüzdü. Yalnızca bu değil ki... yürüyüşündeki o kendine güvensizliği bastıran yalancı güven; çevresindekilere ben sizden değilim diyen bakış; hareketlerindeki o yalnız insan ifadesi... biliyorum... hepsini biliyorum ve dahasını...

bunların hepsinin yalan olduğunu... bu bütün görüntünün birer savunma olarak orasına burasına yapıştırılmış ve iyi gözlerce veya onu iyi tanıyanlarca veya ancak onun gibi olanlarca anlaşılabilen işaretler olduğunu biliyorum...

Seni tanıyorum dostum, hem de çok... birbirimizi hiç sevmezdik anımsıyor musun?

İkimizin, aradan bunca zaman geçtikten sonra, yine bu kentte karşılaşmamız hangi kalemin eseri olabilirdi ki? Bu yazgı olamazdı, bu mutlaka bir kurguydu.

Telefon kulübesine girdi. Ben de yeniden, onun girdiği kulübenin yanındakine girdim. Ahizeyi yavaşça kaldırıp, kartı yerleştirirken bildiğim o numarayı aradım. Beynimde bu kadar çağrışım, beni, onun ev numarasını bulmaya kadar götürmüştü. O yan tarafımdaki kulübede duruyordu, bense onun evini arıyordum.

Her zamanki gibi düzenli bir sırayla hareket ediyor, elindeki kitapları telefonun üzerine yerleştirirken yavaşça kartını cebinden çıkartıyor, ahizeyi kaldırıp omuzuyla kulağı arasına koyup telefon defterinden, hiçbir zaman aklında tutamadığı arkadaşının numarasını arıyordu. Sonra yine yavaş hareketlerle, bulduğu numarayı çevirdi. Birden yüzü aydınlanır gibi oldu. Sanırım aradığı kişiye ulaşmıştı.

Benim aradığım numaraysa, bilmediğim bir tonda çalıp kapanıyordu. Numara ya kullanılmıyordu artık -ki bu çok olağan, aradan uzun yıllar geçmişti- ya da arıza vardı... buna aldırış etmedim ve yan komşumun konuşmalarına kulak vermeye başladım. İstediğim de zaten buydu. O repliklerini duymak. Burada, olayın gerçekleştiği yerde, kanlı canlı duymak istiyordum ve sonunda benim ve çoğu okurumun duyunca anımsayabileceği o replik başladı...

Selam. Beni tanıdın mı?

Tanımazsın tabii. Ama bu şimdilik. Bir gün herkes tanıyacak beni ve dolayısıyla hepimizi. Ben mutlu, küçük bu azınlığın, herkesçe yok sayılan; ama akıllara kayıt olunmuş bu minik görkemli dünyanın sözcüsü olacağım ve sen ve diğer...

Evet, yazarlığım üstümde. Hep yazacağım; ama hep...

Neyi mi? Aşkımı. Aşklarımızı! Sessiz aşklarımızı. Garipsenen, yabancısı olunan; ama duyumsanan, özenilen, nefret edilen ve diğerlerinin her daim göz hapsinde tuttuğu aşklarımızı...

- Evet. Yine. Her zaman... Bugün, yarın ve sonra... Ölürken, son solukta ve yukardan size bakarken... hep aşk olacak bende. Tıpkı bizden önceki bizimkiler gibi. O saraylarda, gece yarıları, sütunların arasında erler ne için koşuşturuyorlardı ya da sıcak yataklarını veya yataklarındaki tombul memeli zevcelerini bırakıp soğuk İstanbul gecelerine dalan delikanlılar, efendiler, kabadayılar neden pembe konaklara değil de bize geliyorlardı? Bizde neyi arıyorlardı? Aşkı. Bizdeki, yok saydıkları; ama içten içe duyumsadıkları güçlü aşkı arıyorlardı. O yüzdendir ki iki düzüşme gecesinden sonra bize, en pahalısından donlar, görmeyi istemedikleri yerlerimizi kapatmamız için ipek şallar alıyorlar, en usta, en pahalı berberlerini ayağımıza kadar gönderiyorlar, yasak sevgililerini, becerikliliklerinden dolayı ödüllendirmek istiyorlardı. Biz onları mutlu ediyorduk; ama bizim yaşadığımız eksik bir mutluluktu. Onlar da zaten bunu biliyorlardı. Bizi, dostları kadar çok seviyorlardı, hiçbir zaman o gerçek mutluluğu bizimle yaşamayacaklarını bildikleri halde. Bizim onların gölgelerine bile zarar vereceğimizi bildikler halde.

Tanımazsın. Hiç tanınmamış o. Hiç sevilmemiş, dokunulmamış.

Netten tanıştık. Dün buluştuk ve her şey değişti; ama her şey. Bakışım değişti, yazışım değişti...

- Adı Taner. 29 yaşında. 180, 75, esmer, ela. Ailesiyle yaşıyor. Evlenmeyi hiç düşünmüyor. Olsun daha iyi böylesi...

Yatmadık. Seviştik. Saatlerce. Durmadan. O kadar aç ki. Ama o kadar da nazik. O kadar erkek ve o kadar da sanki dişi.

- Evet şekerim, uzun süre yokum aranızda. Beni ararsanız evimde olacağım. Ama evimin telefonu da kesilmiş. O yüzden dışarıdayım şu anda. Düşündüm, anlasa anlasa beni Ablam anlar dedim.

Yok, ben çok ciddiyim. Dışarı çıkmayacağım uzun bir süre, çıkarsam da Taner'le çıkarım. Ama o da, ben de bu aralar pek çıkmak istemeyiz herhalde. Malum, tanışma aşamasındayız...

- Dur dur bir dakika.

Telefon kulübesindeyim şu anda. Yan tarafta bir adam var.

- Çok yakışıklı.

- ...

- İşadamına benziyor. Elinde ahize duruyor öylece, gözü bende.

- Bırak şakayı. Bu, dikkatlice bakıyor; ama sanki birine benzetti beni.

- Ne mi konuşuyor? Hiçbir şey... öylece durmuş...

- Ne gülümsemesi?

- Canım olur mu, sokak ortasında elin adamına...

- Abla, neyse ben kapatıyorum. Hoşuma gitmedi bu bakışlar.

- Hayır sert bakmıyor; ama bir tuhaf. Sanki çok yakın arkadaşmışız da eskiden, şimdi o kadar değişmişiz ve birbirimizi çıkartamıyormuşuz.

- Ne yalan söyleyeyim baktıkça bana da tanıdık geliyor ama... Neyse ablacığım ben kapatıyorum. Gidip bir şeyler karalayacağım aşkıma ve dünyaya ve bize ait şeyler.

- Hadi hoşçakal.

Bu kez her şey bilindik olsun istemedim...
Anlık bir şey yaptım...
Bizi yazdım...
Hiçbir şey bilemiyoruz, evet
Öğretilmedik
Ya da biz
Öğrenemedik.

Onu hemen tanımıştım. Siz Tanrı'yı görseniz yolda tanımaz mısınız? Ya da bir melek görseniz? Saçma şeyler söylüyorum sanıyorsunuz değil mi? Peki...

Evet, onu tanıdım ve hemen kaçmak istedim ondan. Çünkü onunla göz göze gelmek istemiyordum. O benim yaşamımı altüst etmişti. O benim hayallerimi kurup, sonra çekip gitmişti. Onunla konuşmak demek, kurala uymayan, senaryoda, kurguda, ne derseniz deyin, olmayan sözler söylemek demekti. Bu hem etik değildi hem de...

Kulübeden çıktıktan sonra arkama bakmadan yürümeye başladım. Her zamanki gibi bütün gözleri üzerimde duyumsarken, arkamdan beni izlemekte olduğunu biliyordum. Dahası buraya beni bulmak için gelmişti. Bu, ilk kez yaptığı bir şey de değildi üstelik. Hatta bir keresinde saçını kısacık kestirmiş, hiçbir zaman sevmediği top sakal bırakmıştı, onu tanımamam için ve sinsice bana yaklaşmıştı. Tanımamıştım onu. Ben zayıf bir insanım, bunu ikimiz de biliyorduk. Aşk arıyordum, o da bana o aşkı vermek için elinden geleni yapmıştı o ilk karşılaşmada. Öyle ki, beni düzmedi bile... o gittikten sonra bıraktığı nottan anlamıştım o olduğunu...

Şimdi yine gelmişti İşte ve benim hemen arkamda sanki koruyuculuğuma soyunmuş gibi beni izliyordu. Bense suçlunun önünde, bana "yakıştırılan" dikilmiş gözlere aldırmadan yürüyordum ilk kez.

Artık ne saraylardaki sütunlar arasında koşuşturan erler kaldı, ne de bizi ödüllendirenler...

Yerleşik aşksızlığımıza emanet ettik kendimizi...

Aşk olmadan biz olmazdık.

Artık aşk kalmadı dostum... Ben de yokum... Sen de yoksun...

Beni fark etti. Tanıdı beni bu kez. Her şey birden değişti. Sanki bir hesaplaşma zamanının çanları çalınıyordu. Hayır, öğle ezanı okunuyordu.

Şimdi zayıflamıştı sanki, bedeninde bir şeyler eksilmişti. Benim bildiğim insan, bu bedenin yalnızca gözlerine bir anda hapsolmuştu. Onu peşinden izlemek bir tutkuya döndü içimde. Eski hayallerime yaklaştım yeniden. Onun peşinden gitmek. Onu, insanlara tanıtmak. Telefonda, arkadaşına, öyle içten söylemişti ki: bir gün herkes tanıyacak beni. Bunu ben ona söylerdim eskiden, ruhuna işlerdim her boş kaldığımız anlarımızda. Yüzü telefon kulübesinden çıkarkenki gibi olur, yürüyüşü bu önümde yürüyen gibi olurdu. Onunla konuşmak beni bile şaşkınlığa düşürürdü. O kadar güçlü olurdu, birden, o en zayıf anında. Ona aşık olmaktan böyle anlarda korkardım.

Sonunda kaçtım ondan. Ben yenik düştüm. Unutmaya çalıştım onu. Evlendim. Ne O tanıdı Teoman'ı, ne de Teoman onu. Onu, Nişantaşı'ndaki evde yaşatmadım. Her gece başka birini aldım koynuma. Hiçbir zaman kabul etmediğim bizden olmayan bir varlığı.

Onun benim yerime geçmesinden korktum.

Şimdi korktuğum bu insan benden bir adım ötede. Saçlarına dokunmak istiyorum onun. Saatlerce, doya doya bakmak istiyorum yüzüne. Bu kez o, benim içime işlesin istiyorum. Ben olsun. Beni benden kurtarsın istiyorum. *"Onların hepsi boş hayallerdi. Gerçek olan sensin ve benim"* demek istiyorum. *"Sen olmaya ihtiyacım var"* demek...

Yaklaştım ona...

Evet, tam arkamda, şimdi bana daha da yaklaştığını duyumsuyorum.

Elimi uzattım omuzlarına...

Elini yaklaştırıyor omuzlarıma..

"LÜTFEN KONUŞALIM
onuşalım....
şalım...
lım..."

Yankılanan sesim(iz)e şaşırmadım(k).

- Bana, ne desen haklısın, Teoman, dedim. Sesim üzgün ve çok içtendi.

Tanrılara hesap sorulmaz, dedim. O da bunu gayet iyi biliyordu. "Her şey tanrının istediği gibi olur."

Bunları unut Teoman. Bunlar yok artık. Artık sensin tanrı. Sensin ve benim. Yeniden birleşmeliyiz.

Gülümsedim. Anılarımız canlandı birden. Bu sözlere hemen inanacak kadar zayıf; ama ardındaki gerçekleri bilecek kadar da zekiydim.

Kitapların çok satıyor mu?, diye sordum. Gözlerinin içine bakarak.

Aslında onu kırmak istemezdim. Yenilen, çoktan yitirmişti her şeyi zaten.Yalnızca beni rahat bırakmasını istediğim için ve onun da rahatlamasını istemediğim için böyle davranıyordum. Acaba o bunu biliyor muydu?

Başımı önüme eğdim. Bir başın öne eğilmesinin ne demek olduğunu işte o anda anladım sanki. Parçalara ayrılıyordum. Kendime söyleyecek sözüm kalmamıştı. İhanet etmiştim.

Sana ihanet ettim, evet. Ama bilsen ne kadar çok istiyorum sen olmayı yeniden. Yeniden aşkı aramayı. Kitaplarda, yataklarda bulamadığım aşkı.

Ben de aşkı bulamadım hâlâ, merak etme. Bana bu yazılmadı hiç.

- Evet, senin payına bunu hiç yazmadım.

- *Aşkı olanaksız saydın bana.*

Teoman'ın hiçbir zaman aşkı yaşayamayacağını sandım. Ama şunu bil ki artık bundan eminim. Sen, ben... bizim için yazılmış bu kurgunun içerisinde bile aşkı yaşayabiliriz Teoman. Başka şansım yok. Başka şansımız kalmadı.

- *Bir erkek olarak başka bir erkeğin gölgesinde yaşamaya çalışmak ne demek bilir misin? Hayır. Bunu bana yaşattın ama, kitabının her satırında. Her erkek gölgesine aşık ettirdin beni. Aşkı olanaksız kıldın bana.*

- Seni seviyorum Teoman.

Hayır, sen beni değil kendini seviyorsun. Bu yüzden de beni kullandın. Kitabın çok satsın diye herkesin dikkatini çekecek olan benim gibi bir eksiltilmiş insanın yaşamını kullandın. Ben, senin içinde olandım. Sense içinde olan beni yıktın. Bu, sen değilmişsin gibi davrandın. Sonra da bütün erkeklerin gözüne kestirdikleri diğer erkeklere yaptıkları gibi ortada bıraktın beni. Herkes beni okudu. Beni bildi. Sokakta yürüyemedim. Bakışları altında ezildim. Sen beni sevemezsin Bay Doktor Yazar Teoman Demir, sen bir erkeği sevemezsin

Peki sen? Sen bütün öykülerimin kahramanı Teoman, o hayallerini kurduğun her şeye sahip olacak olsan ve bunun ilk adımı da önce kendinden, özünden sıyrılmak olsa ve üstelik şu ana kadar beyninde birikmiş bütün soruların bir anda silineceğine dair sana umut da verseler... Ben beni sevebilir miydin?

Birbirimizin gözünün içinde saklı duran tüm yaşam kargaşası arasında bu sorunun yanıtını bir an için bulmaya çalıştık. Bu ikimizin de sorusuydu zaten. İkimiz de farklı yanıtlayabilirdik; eğer bu karşılaşmayı yaşamamış olsaydık. Ama bu nasıl olabilirdi ki. Biz ikimiz bir adam değil miydik? Biz şimdi aynı öyküdeki sahte bir kuçguyu paylaşan; ama bütün bir yaşamı tek bir beden içinde yaşamış değil miydik?

Belki de ikimiz de nerede durmak istediğimizi tam olarak bilmiyorduk.

Duruşumuzda hep bir eksiklik vardı belki de.

En azından benim için, bu, hâlâ böyle...

İkimiz de bunları geçiriyorduk içimizden.

Birbirimizi anlayabildiğimiz ender anlarımızdandı ve sevebildiğimiz, yabancı duyumsamadığımız...

Bizi, kimsenin göremeyeceği ara sokaklardan birine girdik...

Konuşmadan anlaşmaya vardık.

Belki böylece yanıtımızı bulabilirdik.

Öykü kahramanı Teoman ile Bay Doktor Yazar Teoman Demir yer değiştirdiler, aynı beden içinde...

Sonra ne mi oldu?

Aradan yalnızca birkaç yıl geçti... ve...

Bu kırık kalpli öykünün devamını öğrenmek istiyorsanız, lütfen beni yormayın sevgili okurlarım. Hemen başa dönüp yeniden okuyun öykümüzü.

Sonra da çevirin gözünüzü gökyüzüne, güneşe bakın...

Sonra aya bakın...

Sonra güneşe...

** Öykümüzde geçen bazı anlatımlar Teoman Demir'in İÇİNDE MİYİM DIŞINDA MIYIM adlı romanından, kendisinin izniyle alınmıştır.*

Teoman(lar)ın dilinden...

Basından...

Deniz yüzeyinden 2500 metre yüksekte yetişen bir bitki vardır. Sert kayaları yarıp çıkar gün yüzüne. Hoş bir çiçek açar. Taşkırançiçeği derler adına. Kocaman bir aile oluşturur benzerleriyle: Taşkırangiller. Düze indirip süs bitkisi olarak yetiştirileni de varmış, Frenküzümü gibi yemişi yenen de. Taşkıranotu bunlardanmış. Saplarının parçalanmasıyla çoğaltılırmış. Bilenlerin yalancısıyım. Kardelenin kışı yenişi gibi, kayaları yenen bir çiçek türü bu... Bence direncin simgesi.

Cengiz Gündoğdu'nun kitabı çıkageldi geçende adı "Taşkıran" Cengiz'in yıllardır düzene karşı verdiği mücadeleyi düşününce, bu adı kitaba yakıştırdım. Kitabı daha okumadan seviverdim.

Taşkıran'ı gördünüz mü, daha doğrusu Taşkıran'ı okudunuz mu? Sanmam. Pek bir yerlerde sözü edilmedi. TÜYAP'ta gözünüze çarptıysa bile 464 sayfalık hacmi gözünüzü korkutmuştur. Hele arka kapağında *"Sanatta star sistemi, öbür adıyla edebi pazar sert taşlarla korunur. Bu pazarı aşıp, estetik nesneler, sıradağlar gibi sisli onurlu dururlar. Duyumlarıyla yaşayan okur için bir zorluk daha vardır. Onların bilinci, zevki, hazzı, star sisteminin estetik nesne olamayan metinleriyle dumura uğratılmıştır.*

Estetik nesnelere ulaşabilmek edebi pazarı koruyan sert taşları kırmak gerekir. Yıllardır sürdürdüğüm taş kırma mücadelesini belgelediği için bu eserime Taşkıran adını verdim." açıklamasını okumadınızsa...

Tanıdık metinler

Kitabı karıştırmaya başladığımda, kitaptaki metinleri tanıdığımı fark ettim. Hasan Hüseyin, Adnan Yücel, Kemal Özer, Adnan Özyalçıner, Afşar Timuçin, Ruşen Hakkı ile ilgili incelemeleri biliyordum. Benimle ilgili olanı da. Elbet okumayı sonraya ertelediğim yazılar da vardı arada. Ama benimle ilgili yazı yüzünden bir ara bu kitabı yazmama kararı bile aldım. Benden söz eden kitaplara karşı bir utangaçlığım vardır.

Dünyamızda alışık olduğumuz *"ahbap çavuş"* ilişkisinden, tekke oluşturmaktan tiksinirim. Belki bu yüzden zorda olmazlarsa kuşağımdan, yakınım saydığımız yazarlardan söz etmem. Şimdi bu kitabın sözünü etmemin iki nedeni var, biri ben yazmazsam, bu kitaptan çok fazla söz edilmeyeceğini fark etmem. Çünkü Cengiz Gündoğdu, *"fincancı katırlarını"* ürkütmeye bayılır. Oysa bu kitabı özellikle gençler okumalı...

Peki ben yazmazsam, kim yazacak? Taşkıran'ı Evrensel'de yazmam gerek, hem bu kitap Evrensel okurları için önemli hem de zaten benim yazdığım başka yerlerin kapısı Gündoğdu'ya kapalı. Benim yazmamamsa tavır alma bile sayılabilir. Ayıptır.

İkincisi bayram günü genç bir eski dostun afişlerini görmem. Ünlü olmayı sanatın emekçisi olmaya yeğleyen bu eski arkadaşın ödediği bedel kazandığı üne değer mi bilmem ama onu tanıyanların sayısının sanata toplumcu cephede emek verenlerin birkaç katı olduğu mutlak.

Afişlere bakarken, kayaları gören bir dünyada onları aşıp çiçek açan, yemiş veren taşkıranları göstermek gerektiğine inandım. Bu bir kitap yazısı olmadı, farkındayım. Taşkıran'ı alırken şunu bilin yeter, *"Gülden Kale Düştü"* gibi çok baskı yapan bir kitabın aleyhine yazılmış yazıların yer aldığı, toplumcu yapıtların savunmasını yapan bir kitap bu. Çünkü yazarı şu açıklamayı yapıyor: *"Yıllar önce... 1970'lerde sanat dünyasında olup bitenleri bir türlü açıklayamıyordum. Ödül tartışmalarının... ayın... yılın kitaplarının... başyapıtların... ödne gelen yazarların... şairlerin... ressamların... tiyatro oyunlarının anlamı yoktu... Bir eserin birdenbire topluca övülmesini... başyapıt sayılmasını... o esere ödül üstüne ödül verilmesini açıklayamıyordum. Hemen herkes sanat dünyasında olup bitenlere eş-dost kayırması... kuşak çatışması... İstanbul-taşra ikilemi açısından bakıyordu. Ben, bu açılara yanlış diyordum. Ama doğru neredeydi... bunu bilmiyordum. Ciddi bir sıkıntıyla yaşarken Karl Marks'ın Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı adlı eserini okudum (...) Aklım ışıdı.*

Bu akıl ışımasıyla ve *"burjuva toplumu mülkiyet ilişkileriyle açıklanır"* (Emile Botigelli) kuralıyla Marks'ın Engels'in Türkçeye çevrilmiş yapıtlarını bir kez daha okumuş Gündoğdu. Sonra edebiyat dünyasına bakmış ve olan biteni anlamış.

İşte "Taşkıran" anladıklarının daha genç bir kadroyla paylaşılmak istenmesinin belgesi. Bu yüzden de iç kapağına *"Cengiz Gündoğdu'nun eserleri hiçbir ödüle aday gösterilemez" notu konmuş.*

Sennur Sezer, Evrensel Gazetesi,
18.11.2004

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

1 Ekim Cuma

Dağlarla aranız nasıl, n'aparsınız bir dağ gördüğünüzde. Gökyüzüne uzanan bir dağı sever misiniz, sevmez misiniz.

Bu sorular durup dururken düşmedi aklıma. Eski okuduklarımı, yeniden okuyorum ya, şimdi sıra Kafka'ya geldi.

Yenileri okumuyor muyum. Gözüm kesmiyor. Gazetelerin kitap eklerinde söylediklerine bakıyorum, nerdeyse hepsi ayrı ayrı Türk romanında "paradigma" Derin düşünmedikleri beylik sözlerinden belli. Yine de okumam gerekli, biliyorum.

Gözümü karartıp, dişimi sıkıp deneyeceğim bir ikisini...

Şimdi dönelim dağlara.

Bir Savaşın Tasviri, Kafka'nın öyküleri. (Türkçesi Kâmuran Şipal, Cem Yay., İstanbul, 1993.)

Kitapta iki nokta rahatsız etti beni. *"Türkçesi Kâmuran Şipal'*ın altında *"Çevirisi yeniden gözden geçirilmiş, 5.basım"* deniyor. *"Türkçesi"* dedikten sonra *"Çevirisi"* demenin anlamı yok. Bu birinci nokta.

İkinci noktaya geldikte, *"Dördüncü Basım, 1993, Baskı: Başaran Ofset, İstanbul 1992"* denmiş.

Olabilir mi bu. Kitap 1992'de basılıyor. 1992'de basılan bir kitabın basım tarihi 1993 olabilir mi. Bu kitabın basım tarihi karışık.

Görüyorsunuz gelemiyorum dağlara. Neyse, şimdi sıra dağlara geldi. *Bir Savaşın Tasviri*'nde şişko şöyle konuşuyor. *"Gözlerimi kapayıp diyorum ki: 'Ey ırmak kıyısında yükselip, suya taşları yuvarlanan yeşil dağ, sen güzelsin!' / Ama dağ bu kadarına razı olmuyor, istiyor ki, gözlerimi açıp bakayım ona. / Ama kapalı gözlerle desem ki: Dağ, seni sevmiyorum, çünkü sen bana bulutları, akşam kızıllığını ve gökyüzünde doğan yıldızları anımsatıyorsun, bunlar da 'işte beni adeta ağlamaklı yapan şeyler; çünkü küçücük bir tahtırevanda taşındın mı, bunlara dünyada erişemez insan."*

Sanat eserinin özelliği budur. Biri oturur, sayfalarca yabancılaşmayı anlatır. Ama şair bir şiiriyle, yazar, bir öyküsüyle bize yabancılaşmayı gösterir.

Sıradan... yabancılaşmış insan korkaktır. Böylesinde yaşama cesareti yoktur. Yaşar yaşamasına, ama bu yaşam, kurulmuş dünyada tutsak bir yaşamdır.

O, kendine bir dünya kuramaz. Kendine bir dünya kuramadığı için aşkı da, dostluğu da, sevgisi de iğretidir.

İşte bu anlamda yaşamak cesaret ister. Cesur insan, bir dünya kurar kendine. Değerler dünyasıdır bu dünya. Ordan gözünü kırpmadan bakar dağlara. Bulutları, akşam kızıllığını, yıldızları... hepsini sever.

Korkaklar dağa bakamaz. Schiller şöyle der, *"Hayatını gözden çıkarmayan, yaşamayı göze alamaz."*

2 Ekim Cumartesi

Ataç, öldükten sonra unutulacağını söylerdi. Kamuoyu belki unuttu Ataç'ı. Ben unutmadım ama. Dün, Ataç'la Günay Akarsu'yu anlattım *Atölye*'de.

Ataç'ı unutmamalı.

Bakın ne diyor, düşünmek için. *"İnsanoğlu düşünen bir varlıktır, yaratılışı gereği düşünmek ihtiyacını duyar. Ama pek sevmez düşünmeyi, korkar düşünmekten. Nasıl korkmasın? Düşünmek yorucu olmakla kalmaz, şaşırtıverir kişiyi, türlü şüphelere götürür. (...) Düşündüklerini sanan kimselerin çoğu böylece salt inanan, bir inana bağlandıkları için de düşünmekten kurtulmuş kimselerdir."* (Nurullah Ataç, *Diyelim,* Varlık Yay., İstanbul, 1954.)

Doğru değil mi Ataç'ın söyledikleri. Aradan yarım yüzyıl geçti, *"düşünmekten kurtulmuş"*lar çoğunlukta. Gerçekten de bir inanın içinde avara kasnak gibi dolanmak, düşünmek değil.

Hep söylerim, kişilik işidir düşünmek. Kişiliği zayıf insan düşünmez. Çünkü düşünmek kimileyin alaya alınmayı, kimileyin suçlanmayı göze almaktır.

Düşünmek kalabalıktan çıkmaktır.

Ama niye zora sokacaksın kendini. Bir kalabalığa girer, kurtulursun düşünmekten. Kalabalıkta kimse bilmez düşünmediğini. Yineler durursun beylik sözleri. Koltuklarsın kalabalığı. Kalabalığın gözüne girersin.

Yaşar gidersin böylece.

4 Ekim Pazartesi

Bu sabah, Berrin Taş'la bir yere gittik. Berrin Taş'ın işi vardı. Ben, o yerde iki dakika sonra bunaldım. Dışarı çıktım. İçeriyi görüyorum.

İçerisi pis. Çöp atılsın diye, yırtık pırtık kartondan bir kutu. Çalışanların birçoğu yerinde değil. Yüzler bir karış asık. Bekleyenler yorgun.

Küçük bir söz, büyük bir kavganın nedeni olabilir.

Peki, o yer neresi. O yerin neresi olduğunu söylemem için bankada 100 milyarımın olması gerekir. Çünkü o yerin, adını duymadığım bir derneği vardır. Bu yazı, o derneğe kesinlikle ulaştırılır. Dernek, 10 milyar mı olur, 100 milyar mı olur, hakaret davası açar.

Kimse eleştiri istemiyor Türkiye'de.

Ben, içeriyi gözlerken, birden toz bulutu içinde kaldım. İki temizlikçi, çalı süpürgesiyle ortalığı temizliyorlarmış. Nerdeyse beni de temizleyecekler.

Berrin Taş, işini bitirdi de kurtulduk.

Neden böyle bu. Halkı, dik tutacak, halkı ateşleyecek biri yok. Ondan bu yorgunluk.

Halk bezgin.

Lunaçarski, *Whitman ve Demokrasi* adlı yazısında şöyle der, *"İnsanların kaynaşması. Kum taneciklerinin eşitliği değil, ortak çalışmayla. dolayısıyla dostluk ve sevgiyle birleşmiş kardeşçe güçlerin eşitliği. Temel ilke olarak ilan edilmiş kardeşlik: Kozmik kardeşlik, çünkü o, kardeşçe topluluk tipine göre, tüm doğayı kapsamaya başlar."* (A. Lunaçarski, *Miras,* Çev. İ. Yarkın, M. A. İnci, İnter Yay., İstanbul, 2001.)

Böyle bir ortamdan söz edilebilir mi. Birbirimizin gözünü çıkaracak duruma getirildik.

15 Ekim Cuma

Atölye 4 Ekim'de dinlenceye girdikte, Berrin Taş'la ben de dinlenceye girdik. Kaş'a gittik. Kaldığımız otel, güz nedeniyle indirim yapmıştı. Bir hafta kaldık... Çarşambadan çarşambaya...

İlk gün, yerleştikten hemen sonra, yağmur başladı.

Kaş'da yağmurun yağışı değişik. İnce bir tüle benziyor yağmur... Böylesini ilk kez gördüm. Yağmur, ince bir tül gibi perşembe akşamına kadar sardı sarmaladı doğayı...

Cuma günü geldi güneş. Cuma öğleden sonra yine yağmur. Cumartesi, pazar, pazartesi, salı güneşle yaşadık hep.

Az girdik denize.

Berrin Taş, Selimoviç'in *Derviş ve Ölüm*'ünü bitirdikten sonra, *Aşk-ı Memnu*'daki kadın temasını ele aldığı yazısını sürdürdü.

Ben, Jack London'un *Martin Eden,* Lunaçarski'nin *Miras*, David Hume'un *Din Üstüne* adlı eserleriyle, Kafka'nın Türkçe'ye çevrilmiş bütün eserlerini okudum.

Dinlencedeki dinginlikten üç gün sonra rahatsız oldum. Otel yönetimini, olay çıksın diye birkaç kez zorladım, başarısız oldum. Sonunda yazgıma boyun eğdim.

Sütbaşı gibi bir otel.

Sabah kahvaltısıyla akşam yemeği "açık büfe Orda Rusların, Amerikalıların yemek yiyişini gördükte, bu ülke yöneticilerinin, yemek sorununa el atmaları gerektiğini düşündüm.

Şöyle düşünüyorum. Özgürlüğün, keçi gibi inatla yanlış kullanıldığı bir dönemdeyiz. Biliyorum, herkesin yemek yeme özgürlüğü var. Ama 18-20 yaşındaki gençlerin, 100-120 kilo yağı taşımaları ne anlama gelir.

Tepeleme doldurulmuş tabaklarla, soluksuz kalıncaya kadar yemek yeniyor, Ruslar, Amerikalılar, tıkınıyor.

Yemek yeme özgürlüğünü sınırsız kullanan bu kişiler, halk için ciddi bir dokuncadır. 18 yaşında bir genç kız, ya da delikanlı, hazır ol durumunda ayak parmaklarını göremiyor, göbeği yüzünden... Bu gencin kime hayrı dokunabilir.

Sağlık açısından, insanlığın geleceği açısından yemek yeme özgürlüğüne sınır getirilmeli diye düşünüyorum.

Ruslarla Amerikalıların yemek yeme sırası şöyle. Önce sıcaklar... sonra soğuklar... sonra tatlılar... sonra meyveler. Bu arada bardak bardak biralar... Sonra n'oluyor... Şortlara, gömlek sıkıştırılmış gibi sıkıştırılan bedenler.

Çeşitli ulustan insanlar vardı otelde. Onların davranışlarını gözledik. Bakın, bu gözlemin sonuçları nasıl.

İngilizler, yemekte masadan geçerken, bize hep *"Günaydın"* dediler. Bizimkilerde, öteki halklarda bu incelik yok. Almanlar, Ruslar, Amerikalılar, kabalıkta yarışıyor. Ruslar, bir burun ilerde kabalıkta.

Bizimkilere geldikte... Hem kahvaltıya, hem yemeğe süslenip püslenip geliyorlar. Davranışları yapmacıklı.

Bizimkiler, ellerinde yemek tabakları, çocuklarının ardında koşturup duruyorlar. Yabancıların çocukları yemeklerini kendileri alıyor, masaya gidiyor.

Bizimkiler, hindi gibi kabara kabara dolaşıyor. Yabancılar son derece rahat... Bizimkiler dışa şöyle bir hava veriyor, *"Benim, sizlerle birlikte olduğuma bakmayın. Ben son derece önemli biriyimdir."* Ama bu, "açık büfe"de fıs diye sönüyor. Şöyle. "Açık büfe"de, önce masanı seçeceksin. Masanın seçildiğini gösteren bir şey koyacaksın. Yoksa elinde tabaklarla masa ararsın.

Bizimkiler, çok sonra öğreniyor bunu. Ellerinde tabaklarla dolaşıp duruyorlar salonda. Masa seçtikten sonra, çoğunlukla masayı bulamıyorlar, garsonlarla birlikte masa arıyorlar.

Söylemiştim, İngilizler incelikli. Bir özelliği daha var İngilizlerin. Sürekli kitap okuyorlar.

Gözlemler bu kadar.

Bir hafta dinlendik. Sonra, 16 saatlik bir yol... sersem sepet indik İstanbul'a.

16 Ekim Cumartesi

Martin Eden'i okudukta bizim starları düşündüm. (Jack Landon, *Martin Eden*, Çev. Deniz Canefe, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2002.)

Martin Eden, çeşitli işlere girip çıkmış, okuması kıt, yoksul bir gençtir. Varsıl bir ailenin çocuğunu kavgadan kurtarır. Genç, ailesiyle tanıştırır Martin'i. Ailenin genç kızı Ruth'tan etkilenir Martin.

Okuması yazması kıttır Martin'in, ama o yazar olmaya karar verir. Aylarca çalışır. Yazar olacaktır.

Ruth, erkeklere ilgisizdir. Ama Martin'e ilgi gösterir. Aradaki toplumsal ayrıma karşın kızın annesi, aile şu düşünceyle Martin'e sıcak bakar. Martin, kızdaki bu ilgisizliği kıracaktır. Daha sonra Martin sepetlenecektir. Ama olaylar böyle gelişmez. Martin'le kız birbirlerine aşık olurlar. Bu arada Martin, gazetelere, öyküler, yazılar gönderir. Varsıl olacaktır, Martin. Daha sonra yavuklusuyla evlenecektir. Ama yazıları, öyküleri geri çevrildiği için yoksul düşer. Kayınbiraderi, Martin Eden'le ilişkisini keser.

Yavuklusu, yazar olma düşünü bırakmasını ister. İş bulup çalışmasını ister. Martin, bu öneriyi geri çevirir. Bunun üstüne yavuklusu Ruth, ayrılır Martin'den.

İki yıl süren bir mücadeleden sonra *Güneşin Utancı* adlı eserini bir yayınevi basmaya karar verir. Kısa bir sürede birinci baskısı biter kitabın. İkinci baskısı yapılır. Martin'in yolu açılmıştır. Kitap çeşitli ülkelerde yayımlanır. Martin, daha önce geri gönderilen eserlerini de tek tek yayımlatır.

Çok varsıl olur Martin. Eskiden onun yüzüne bakmayanlar, Martin'i gördükte el etek öperler. Durmaksızın yemeğe çağrılır.

Martin, o zaman şöyle düşünür, *"Onu hiç kimsenin yemeğe davet etmediği eski, umutsuz açlık günlerini hatırlıyordu. Yemekler o zaman gerekiyordu ona. Yemek yiyemediği için açlıktan çalışamayacak kadar güçsüz düşmüş, zayıflamıştı o zamanlar. Bu tam bir bulmacaydı. Yemek istediği zaman kimse ona yemek vermemişti ve şimdi isterse binlerce yemek satın alabilecek durumdayken, iştahını yitirmeye başlamışken, sağdan soldan yemek davetleri yağıyordu. İyi ama niçin? Bunda haklı bir yan yoktu, kendi payına bunu hak edecek fazladan bir şey yapmamıştı. Eskisinden farklı değildi. Yaptığı bütün işleri o zamanlar yapmıştı üstelik.*

Bizim Nasreddin Hoca'nın *"Ye kürküm, ye"* dönemidir bu. Kapitalist toplumun, kapitalist ilişkilerin içyüzünü gösterir yazar.

Arıları çeken albenili çiçek gibidir para, kapitalist toplumda.

Tabii eski yavuklusu da Martin'e dönmek ister. Ama Martin, kapitalist toplumun insanı çürüttüğünü görmüştür.

Ruth, Martin'in oteldeki odasına gitmiştir. Bu, Ruth için, çok dokuncalı bir işi göze almaktır. Martin'in soğuk davranması karşısında şöyle der, *"Ah, Martin, bu kadar acımasız olma. Beni bir kere bile öpmedin. Bir taş kadar duygusuz davranıyorsun. Düşünsene, ben, neler yapmayı göze aldım?"*

Bunun üstüne Martin şöyle konuşur. *"Niçin bunları daha önce göze almadın? (...) Bir işim yokken? Açlık çekerken? Bir erkek olarak, bir sanatçı olarak tıpkı şimdi olduğum gibi bir insanken, aynı Martin Eden'ken? Günlerdir kendime sorup durduğum soru bu biliyor musun? Yalnızca seninle ilgili olarak değil, herkesle ilgili olarak. Anlasana, ben değişmedim, ama görünürde değerimin birdenbire artması beni sürekli olarak bu noktada yeniden düşünmeye, değişmediğime inanmak için kanıt bulmaya zorluyor."*

Sorun şudur. Martin değişmemiştir. Peki ama, eskiden Martin'i aşağılayanlar, şimdi neden Martin'in peşinde koşuyorlar. Martin, şöyle der Ruth'a. *"Elde ettiğim ün için istiyorlar beni. Bu ün ben değilim. Bu başkalarının kafalarında yatan bir şey. Sonra bir de kazanmış olduğum ve kazanacağım para var. Ama para da ben değilim. (...) Sen de beni bunun için mi istiyorsun, tanınmışlık ve para için mi?"*

Ruth, diretir. Çalışmasını istemiştir, ama bunu Martin'in iyiliği için istemiştir. Bunun üstüne Martin şöyle der, *"Yazı yazmamı, yazar olarak kariyerimi engelleyecektin. Gerçekçilik benim doğamın özünde var ve burjuvazi gerçekçilikten nefret eder. Burjuvazi korkaktır. Yaşamdan korkar. Senin de bütün çaban beni yaşamdan korkutmak içindi. Beni bir biçime sokacaktın. Beni sıkıştırıp yaşamın ikiye dörtlük bir kafesine uygun biçime getirecektin. O kafeste yaşamın bütün değerleri gerçek dışı, yalancı ve kaba bir biçim alıyor."*

İş bitmiştir. Martin, eski yavuklusunu evine götürür. Oteline dönerken Ruth'un erkek kardeşinin bina girişinde saklandığını görür. Martin şöyle düşünür, *"'Yalan söyledi' dedi yüksek sesle. 'Beni çok yürekli bir iş yaptığına inandırırken', onu buraya getiren ağabeyinin bütün bu zaman boyunca onu götürmek için beklediğini biliyordu' Gülmeye başladı. 'Ah şu burjuvalar! Parasız olduğum günlerde kız kardeşinin yanında görülmeye uygun değildim. Şimdi bir banka hesabım var, kız kardeşini bana kendisi getiriyor.*

Martin gerekli gördüğü yardımları yaptıktan sonra Tahiti'ye gitmek için bir vapura biner.

Martin için *"Yaşam acı veren bir yorgunluğa"* dönüşmüştür. *"Ölüm"* onu, *"sonsuz bir uykuya götürmek için hazır"* bekler. Kamarasındaki lambar deliğinden kendini denize bırakır.

Burjuvazinin paraya tapınçlığı, para için onurunu ayaklar altına alması, Martin Eden'i ölüme götürmüştür.

Şimdi gelelim bizim starlara... Acaba bizim starlar bu romanı okudular mı. Okuduktan sonra kendi durumlarını gözden geçirdiler mi.

Masamda bir bülten duruyor. *Sunak*. Denizli'de yayımlanıyor. Aylık. Eylül-Ekim sayısında festivalleri gündeme getirmiş. Şöyle deniyor festivaller için, *"Bizi yönetenler, insanlık kişiliği ve erdemlerinin geliştirilmesi yönünde çaba göstermek yerine sadece tüketen yanımızı ifade edebilmemiz için büyük firmaların çıkarlarını gözetiyor. İnsanlar, vitrinlerin ve ışıklı alışveriş merkezlerinin edilgen birer nesneleri olarak, hız ve rekabet koşullarında serbest piyasada sadece maddi olanakları kadar yer alıyorlar. Böylece hep 'alan' buna karşı 'verme' yeteneği köreltilmiş yeni bir insan tipi ortaya çıkıyor. / Bu tüketim ortamında organize edilen etkinlikler de kaçınılmaz biçimde tüketme öğesini önüne koyacak eylemin içeriğini belirliyor. Toplumsal tüketim dizgelerinin böylesine insanlığa dayatıldığı günümüzde giderek her şey şölenleştiriliyor, paketleniyor ve tüketime sunuluyor. Fiesta, festival ve futbol çılgınlığını bu çerçeveden ele almak gerekiyor. İnsani gelişimin bir aracı olarak kullanılabilecek bu tarz kitlesel etkinlikler ne derece amacına uygun yapılıyor? Günümüzde bu etkinliklerin samimiyeti sorgulanmalı."*

Hakan Keysan'ın sorumlusu olduğu *Sunak* şöyle diyor, *"Sanatsal, toplumsal ve etik-estetik birikimler insan yaşamının bir parçası haline getirilmedikten sonra her gün şenlik olsa ne çıkar."*

Güzel... çok güzel.

Sunak'ta *Yukarı Dübürgenli Hıyar Festivali*'nin de çizelgesi var.

Bu çizelge beni pek güldürdü...

Peki *Sunak*'ın bu çıkışı basında niye yer almıyor. Çünkü *Sunak*'ın maddi olanakları kısıtlı. Ama *Sunak* bu sayısını büyük duyursaydı... neler olurdu o zaman derken, *Sunak* duyurulmuyor, tamam, sen kendine bak. *İnsancıl* duyuruluyor mu...

İnsancıl, bir tek ay aksamadan 15. yaşına basıyor, Kasım ayında... Kaç kez tırnaklarımızın kırıldığını basın biliyor mu, bu 15 yılda...

Ah, zamanın tanrısı para...

Peki, üzülüyor muyum, inciniyor muyum bu duruma. Hayır. Bu durum, iyice bellensin, sıkıca kavransın istiyorum.

Şunu da bilmek gerekiyor. Birkaç satır haber için ille de para gerekmez. Kalkar gidersin basının kültür şeflerine. Çaylarını içersin, översin onları, en güzel kültür sayfası sizin sayfanız, en güzel sanat eki sizin ekiniz dersin, yalan söylersin. Onlar da bilir yalan söylediğini, aldırmazlar. Kibrit kutusu kadar bir haberle duyururlar *İnsancıl*'ı.

Ama bu *İnsancıl*'ın seçimi değildir. Çünkü biz, utançla yaşamak istemiyoruz. Konfüçyüs şöyle der, *"Doğru insan, söyledikleriyle eylediklerinin birbirini tutmamasından utanç duyar."*

Hadi bakalım, hem bunu bil, hem git yalan söyle. Peki, diyelim söyledin, gece rakını nasıl içeceksin esenlikle, uyumak için başını yastığa nasıl koyacaksın.

Böylesi bir yaşam, benim için, dudaklarımın ucuna kadar pislikte yaşamaktır.

Sunak'ta İ. Rıfkı Yavaş'ın *Giz Düşlerinin İzinde* adlı şiiri şöyle bitiyor. *"Dolansın dursun tamunun sallabaş itleri / Küreselleşmenin hortumlu ahtapot kolları / 'Agu agu' demem de ne derim ben / Bu yürek bende varken/ O yürek ki duvarları sevgiye inanlı sıvanmış / Çiçeklenir gerçeğiyle / Coşkulanır kendi ireminde / Ağrıyı, acıyı serbestleştirir / Kendi direngenliğinde / Çoğalır, büyük canevimdeki su yurdu / Ve bengisu olur seviden / Gün doğması bir ırmak olurken."*

Pek mi güzel bu şiir. Bilmiyorum. Söyleyişi daha estetik olabilirdi, Rıfkı Yavaş'ın. Tamu, irem kelimelerinin yanına "serbestleştirir" uymamış. Ama ben Rıfkı Yavaş'ın küreselleşmeye kafa tutmasını sevdim... Umudunu, *"Gün doğması bir ırmak olurken"* demesini sevdim.

Sunak'a telefon ettim. Rıfkı Yavaş'ı sordum. Köy Enstitülü, emekliymiş... Rıfkı Yavaş, söyleyişi üstünde, dil üstünde daha özenli davranırsa güzel şiirler yazar.

18 Ekim Pazartesi

2004 Nobel Edebiyat ölüdünü, Avusturyalı kadın yazar, Elfriede Selinek almış. Alır a, bana ne. 11.10.2004 tarihli *Cumhuriyet*'te bu yazarın şu sözlerini okumasaydım, şimdiye kadar unuturdum bile.

Biliyorsunuzdur, Nobel ödülü, esere değil, yazara verilir. Ödülün yanında yüklüce de para vardır. Bu paradan ötürü şöyle diyor, yazar, *"Kendime özgürlük satın alacağım. Para özgürlük demektir."*

İlk elde şunu sormak isterdim bu yazara. Özgürlük nerde, kaça satılıyor. Selinek, duyularıyla yaşamakla, özgürlüğü karıştırıyor. Karıştırdığı için özgürlüğü satılan bir meta sanıyor. Buna göre, sen, paranla yaşarsın. *Martin Eden*'i okusaydı bu yazar, özgürlüğün parayla satın alınamayacağını belki anlardı.

Belki dedim, çünkü bir yazarın, en baştan bunu bilmesi gerekir. Bilmiyorsa orda bir düşüş başlamış demektir. Bir yazar, özgürlüğün satın alınan meta olduğunu sanıyorsa, ortada ciddi bir sorun vardır.

Şimdi biz, yazarının bile özgürlüğü meta sandığı Avrupa Birliği'ne girmeye çalışıyoruz. Bu birlik kapitalist bir birlik... Kapitalizmde tek değer metadır.

Birlikçiler, bunu düşündüler mi hiç. Kimi solcuların, eski mi desem, çok eski mi desem, kimi solcuların Avrupa Birliği için sevinmelerini anlayamıyorum. Avrupa Birliği, kapitalist bir birlik değil mi. Avrupa Birliği'ne girmek, kapitalizmin egemenliğini kabul etmek anlamına gelmiyor mu.

Peki, şöyle denebilir mi. Başka bir seçeneğimiz yok, n'apalım. Avrupa Birliği'ne karşı çıkacağına bir seçenek söyle.

Böyle düşünülüyorsa, bir başkasının seçenek göstermesi isteniyorsa, bu, yaşamın sıfırlanması demektir. Çünkü seçenekler, durup dururken, kendiliğinden çıkmaz. Seçenekler mücadele sürecinde, geniş, insani düşler kurmakla çıkar.

Eski mi desem, çok... çok eski mi desem... kimi solcuların, hem mücadele gücü, hem düş gücü kurumuş.

Platon, *Devlet*'inde *"Kuramayacaksak bile hayal edemeyecek miyiz"* der. Biz kuramayacaksak bile, kimsenin kimseyi sömüremediği, bütün insanların kardeşçe yaşadığı, bütün silahların kırıldığı bir dünya düşleyelim.

Bu düş, Avrupa Birliği'yle gerçekleşmez.

Kimseye akıl vermek değil amacım. Bir de işin bu yanı var, işin bir de bu yanını düşünmek... söylemek istediğim bu.

23 Ekim Cumartesi

Bu sabah, dolanırken, Kafka'nın babasına yazdığı mektubu düşündüm. (F. Kafka, *Babama Mektup,* Türkçesi: Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.)

Mektubu ilk okudukta, sarsıldım... İkinci okuyuşumda daha çok sarsıldım. Gerçi bu mektubu, babasına göndermemiş Kafka.

Max Brod şöyle diyor mektup için, *"Kafka bu mektubu, 1919 Kasım'ında Liboch (Bohemya) yakınındaki Schlesen'de yazdı."* Ama mektup gönderilmemiş.

Bu mektubu bütün ana-babalar en az birkaç kez okumalı. Kafka'nın bu mektubu, bir çocuğun, nasıl korkak, edilgin, kötümser yetiştirileceğini gösteriyor.

Kafka mektubunun bir yerinde şöyle diyor, *"Seninle rahat rahat konuşup görüşülemeyişi, bende pek doğal sayılması gereken bir başka sonuca yol açmış bulunuyor ki, o da şu: Konuşmasını unuttum."*

Baba, çocuğunu eğitmek istiyor. Bu eğitim yüzünden çocuk, konuşmayı unutuyor.

Babasının sunduğu özgürlük için şöyle diyor, *meslek seçimi özgürlüğü sunuldu taraflma. Ama bakalım böyle bir özgürlüğü kullanacak gücüm kalmış mıydı? Gerçek bir meslek edinmeyi umabilir miydim artık? Benim kendime vereceğim değer, başka herhangi bir şeyden, örneğin dıştaki bir başarıdan daha çok sana bağlıydı; çünkü dıştaki bir başarı, bir anın sağladığı toparlanmaydı ancak. Oysa senin ağırlığın, her vakit, çok daha büyük bir güçle beni aşağılara çekip alıyordu."*

Bu mektup, ana babaların ötesinde herkesi ilgilendirmeli. Arkadaşımıza, eşimize, sevgilimize nasıl davranmamız gerektiğini, doğru bir okumayla görebiliriz.

26 Ekim 2004

Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun kurulduğunu biliyordum. Ama bu kurul, nasıl kuruldu, kimler, bu kurula nasıl bir ölçütle üye yapıldı, bilmiyorum. Belki bu konuda bilgi verildi basında. Ben, Türkiye'de bu tür kurulların işlevsiz olacağına inandığım için, o bilgiyle ilgilenmemiş olabilirim.

Türkiye'de insan hakları açısından neyin eksik olduğu belli. Bunun için kurul kurmaya gerek yok. *"Şiddeti savunmadıkça her türlü düşüncenin söylenmesi, yazılması özgürdür"* dersin, olur biter. Ancak, ben, bununla da işin bitmeyeceğine inanıyorum.

Neden buna inanıyorum. Bizde özgürlük bilinci yok da ondan.

Özgürlük, içi boş bir kelime bizde.

İnsan hakları da böyle. İçi boş bir kelime o.

Yıllar önce, 1979'larda olacak, *Politika* gazetesinde bir yazım yayımlanmıştı. Orda şunu söylemiştim. İnsan hakları bildirileri, insan haklarını kısıtlayan, arslanlara, kaplanlara, kurtlara karşı yayımlanmıyor. İnsan hakları bildirileri, yine insanlara karşı yayımlanıyor. İşi burda bırakırsak, insan, insana karşı bildiri yayımlıyormuş gibi yabansı bir durum çıkar ortaya. Bundan ötürü insan kavramını bölmek gerekir. İnsan kavramını bölünce karşımıza sınıflar çıkar. İlk insan hakları bildirisi de burjuva sınıfının bildirisidir.

Peki, *Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu,* hangi sınıfa karşı insan haklarını dillendiriyor. Belli değil bu.

Aslında söylemek istediklerim bu değildi, ama buraya geldi söz. Söylemek istediğim şu. *Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu,* bir bildiri yayımladı. Bunun üstüne, Kurul'un bir başka üyesi, yayımla-

nan bildiriye *"ihanet belgesi"* diyerek suç duyurusunda bulunuyor.

Suçlanan kişiler, Kurul Başkanı Prof. Dr. İbrahim Kabaoğlu'yla, Azınlık Hakları Komisyonu Başkanı Baskın Oran.

Şunu unutmayalım. Kabaoğlu'yla Oran için suç duyurusunda bulunan kişi de Kurul üyesi.

O üye, *"Gel, insan haklarını düzenle"* diye bir kurula çağrılıyor. O üye, düşünceye karşı suç duyurusunda bulunuyor.

Düşünce özgürlüğü insan hakkı değil mi.

Bu duruma canım sıkılıyor mu. Hayır. Peki, üzülüyor muyum. Hayır.

Yalnızca gülümsüyorum.

İnsan Hakları Kurulu'ndaki bir üyenin, yine İnsan Hakları Kurulu'ndaki iki üyeye, düşüncesinden ötürü suç duyurusunda bulunması, bize özgü bir durumdur.

Bu, gülümsetiyor beni.

27 Ekim Çarşamba

Şimdi, *Azınlık Hakları Bildirgesi* tartışılıyor. Bu tartışma tam bizim kültürümüze uygun. AKP milletvekili Süleyman Sarıbaş şöyle eleştirmiş bu bildirgeyi, *"Millet bunları tükürüyle boğar. Milliyetsiz devşirmelere Türk olarak çağrılmak belli ki zül geliyor. 1400 yıl Türk'ün ilini ve töresini kimse bozamadığı gibi, böyle çapulcuların da hiç gücü yetmez. Azınlık arayanlar, analarına, babalarının kim olduğunu bir kez daha sormalıdırlar." (Cumhuriyet)*

Türkiye Kamu-Sen Genel Bşakanı Bircan Akyıldız şöyle eleştirmiş bildirgeyi, *"Türkiye'de gayrimüslimler dışında azınlık yoktur. Bu raporu bir daha gündeme getirmeyin. Raporun adını bile edenlerin başına bela oluruz. Vatan pahasına bu hareket yapılmaz. Toprağın bedeli kandır. Gerekirse kan dökülür." (Birgün)*

Kimileri, *"Bu tartışma mı"* diyebilir. Deneyimlerime dayanarak söylüyorum, Türkiye'de tartışma böyle olur.

Şimdi ben, dünya merkezli evren tasarımı sarsılırken yaşananları düşünüyorum. Dünya merkezli evren tasarımı, insanlar için bir dayanaktı. Evrenin merkezinde yaşıyorsun. Sonra biri çıkıyor, *"Dünya evrenin merkezi değil"* diyor. Senin dayanağına saldırıyor. Nadaslı Abdurrahman'ı, Bruno'yu bu dayanağı yıktıkları için katlettiler.

İlerleme, gelişme bir anlamda düşsel dayanakların yıkılmasıdır.

Ortaçağ felsefesinden modern felsefeye geçilirken, kimbilir, ne sıkıntılar yaşandı.

Hep böyle olur, düşsel dayanaklar yıkılırken sesler yükselir. İnsanın anasını babasını bile işe karıştırırlar. Böylesi saldırılar olağandır. Kızmamak gerekir.

Düşsel dayanakları kıranlar sıkıntı çeker hep. Ama gelecek kuşaklar, onları saygıyla anar. Düşsel dayanaklar gelecek kuşaklarda da oluşursa, yine sıkıntı başlar.

Bütün düşsel dayanaklar kırılana kadar bu oluşum, bu mücadele sürer.

Peki, bütün düşsel dayanaklar bir gün kırılacak mı. Evet, kırılacak.

İnsanlık tarihine baktıkta, nice düşsel dayanakların yıkıldığını, açık-seçik görürüz. Ben, umutluyum, bundan ötürü.

Bir örnek vereyim. Engels, *Köylüler Savaşı* (Çev. Kenan Somer, Sol Yayınlar, Ankara, 1990.) adlı eserinde Rottweil imparatorluk mahkemesinden söz eder. Eserin *Açıklayıcı Notlar* bölümünde bu mahkemeyle ilgili şöyle bilgi verilir. *"Rottweil mahkemesi altı imparatorluk yargılama alanından biriydi. (...) Yargıçlar soylulardan oluşuyordu ve yargıçlık görevi kalıtımla babadan oğula geçiyordu."*

Halk bu mahkemenin kaldırılmasını istiyor. Bu amaçla bir dernek kuruluyor. Engels, derneğin toplantılarını şöyle anlatıyor. *"Gizli dernek üyeleri, toplantıları, hep geceleyin ıssız Hungerberg tepesinde yapma alışkanlığındaydılar."*

Derneğe giriş çok zor. Yine de ortaya çıkarıyorlar derneği. Şöyle anlatır Engels, *"Üyelerden çoğu yakalandı ve işkenceye uğratıldı. Kimileri ya parçalandı ya da kafası kesildi, öbürlerinin de elleri ya da parmakları koparıldı ve ülkeden kovuldu."*

Bugün yagrıçlık bir sınıfa özgü değil. Yargıçlık, babadan oğula da geçmiyor. Tek bu bile bize şunu gösterir. İnsanlığın önü açıktır.

29 Ekim Cuma

Cumhuriyet'in kuruluşunun 81. yılı bugün. Daha önce birkaç kez söylemiştim. Cumhuriyet, insanlık için bir kazanımdır. Bunu, hiçbir zaman unutmamalı. Türkiye'de bu kazanımı anlamayanlar var. Olabilir. Yöneticilerin eksikliklerini Cumhuriyet kavramına yüklememek gerekir Bu noktada işin doğrusu şudur. Cumhuriyet yönetimini demokrasiyle pekiştirmek. Bizde temel eksiklik bu.

81 yılda bu noktaya niye gelemedik sorusunun doğru yanıtını Yakup Kadri'nin *Panorama* adlı eserinde bulabilirsiniz.

Cumhuriyet'in 81 yılında birçok kavram tartışılıyor. Bundan korkmamalı. Toplumlarda düşünce dinginliği iyi değildir. Tartışmalar düşünceyi hareketе geçirir. Tabii sövenler olacak. Sövenlere de dava açmayı doğru bulmam. Bana çok sövüldü. Çok aşağılayıcı yazılar yazıldı. Hiç kimseyi mahkemeye vermedim. Söven, sövdüğüyle kaldı.

Tartışma sürecinde savcıların, yargıçların tutumu da önemli. Şiddet içermedikçe hiçbir düşünceye ceza verilmemeli.

İnsanlar düşüncelerini söylesinler.

Bu tartışmalar demokrasiyi ilerletecek. Bakın, Baskın Oran, neden Türkiyeli kimliğini önerdiğini kimseye sövmeden açıklıyor.

Bir başkası hayır mı diyor. Türk kimliğini mi savunuyor. Olabilir. O da hiç kimseye sövmeden bunu açıklasın.

Birileri *"Kürtler, kurucu öğe sayılsın"* mı diyor. Desin, görüşlerini temellendirsin. Bir başkası, *"Hayır, Kürtler kurucu öğe değil"* mi diyor. Desin, görüşlerini temellendirsin.

Kimse, kimseye, *"Sen sus, yanlış düşünüyorsun"* demesin.

Peki, ben ne diyorum. Ben, bunlar tartışılırken, Sümerler, Hititler nerde diyorum. Bir zamanlar, hiç kuşku yok, sıkı sıkı sarılılan bu kimlikler buhar mı oldu.

Romalılar nerde, Osmanlılar nerde.

Geleceğin sınıfsız toplumunda bireyler, insan kimliğinde kardeşçe yaşayacaklar. Hiç kuşku yok, bugünün tartışmalarını çok zor anlayacaklar.

Şimdi ben *"Hititliyim. Bu topraklar bizim"* desem, gülmez misiniz bana.

Peki, biz niye kavga ediyoruz şimdi. Kendimize insanız diyoruz, ama insan kimliğini beğenmiyoruz. İlle de Türk, Kürt, Rum, Alman kimliğini taşımak istiyoruz.

Tekerleği bulan, şimdi var olan uluslardan hangisiydi. İnsandı o, insan.

Yeniden insana dönüş felsefesini başlatmalıyız. Bireye yakışan kimliğin, insan kimliği olduğunu anımsatmalıyız.

Birey-kişi bir türdür. Bu türün adı da insandır. Farabi yüzyıllar önce söylemiş bunu. Bakın ne diyor Farabi, *"Varlıklar arasındaki mücadele sadece farklı türler arasındadır. Bir aynı türün içine giren varlıklara gelince, bunlarda türün kendisi, onları birbirine bağlayan bir bağdır ve onların bu türden dolayı barış içinde yaşamaları gerekir. O halde insanlar söz konusu olduğunda onlar arasındaki insanlık, bağlayıcı bağdır."* (Farabi, *İdeal Devlet*, Açıklamalı Çeviri, Prof. Dr. Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.)

Neymiş, insanlık, insan olma, insanlar arasında bağlayıcı bağmış. Bundan ötürü barış içinde yaşamaları gerekirmiş.

Peki, bu bağı kopartan, bu bağı unutturan kimler. Kimler durmadan savaş çıkartıyor.

Bunları düşünmeliyiz, bunları ortaya çıkartmalıyız, bunlarla mücadele etmeliyiz.

İnsan, güzel bir kimliğin var senin. Orda burda gerici kimlikler niye arıyorsun. İnsan kimliğinden utanıyor musun yoksa.

Utanma, sen, insansın.

30 Ekim Cumartesi

Kimlik tartışmasında sorulmayan bir soru var. Sözgelimi Alevilik... *"Alevi hakları kabul edilsin"* deniyor. O haklar kabul edilirse n'olacak. Aleviliği mi tam anlamıyla yaşayacaksın.

Peki, ama bunun evrensel açıdan anlamı ne.

Kürtlere, Türklere, Gürcülere, Lazlara, Azerilere... kim, kimliğini tam anlamıyla yaşamak istiyorsa bu soru sorulmalı. Tam anlamıyla kimliğini yaşamanın evrensel açıdan anlamı ne.

Bunu, şunun için soruyorum. İnsan türünün, kardeşçe yaşayacağı, sınıfsız, sömürüsüz bir dünya, bir kimliğin önderliğinde mi gerçekleşecek.

Bunu, Türkler, Kürtler, Aleviler, Gürcüler, Almanlar, Fransızlar mı yapacak.

Kimliklerini tam yaşamak isteyenlerin, öznelde böyle bir amaçları olsa bile, bu, nesnelde milliyetçi akımları pekiştirir.

İnsan türünün, sömürüsüz yaşayacağı dünyayı kurma görevi, herhangi bir kimliğin değildir.

Tartışmalarda bu soru, hiç gündeme getirilmiyor.

Aijaz Ahmad şöyle diyor, *"Burjuva ulusu, piyasanın evrenselliğiyle birlikte, tüm kapitalizm öncesi biçimlerin olumsuzlanmasından çıktı. Burjuva felsefesinin devrimci aşamasındaki teorik evrenselliği dünyanın ulus devletlere bölünmesiyle; insanlığı, emperyalist olanlar ve olmayanlar diye ikiye bölen emperyalizme; kapitalist köleciliğe eşlik eden ırksallıklarla; dünya kapitalizminin eşitsiz ve bileşik bir sistem olarak gelişmesiyle 'toplumsal insanlığın' parçalanması ve atomize edilmesiyle olumsuzlandı. / Peki bu olumsuzlanmayı ne olumsuzluyacaktı?"* (*Marksizm Tartışmaları - Manifesto'nun Güncelliği*, Der. Özgür Orhangazi, Çev. D. Duman-Ö. Orhangazi, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2003.)

Burjuvazi *"toplumsal insanlığı"* parçalaladı.

Bu saptamadan sonra soru çok açık. Bu olumsuzlamayı, kim olumsuzlayacak. Fransız, Alman, Ortodoks, Katolik, Alevi, Türk, Kürt, Gürcü kimliklerinden biri mi olumsuzluğu olumsuzlayacak.

Sözgelimi, insanın günlük kalori gereksinimi 2500. ABD'li 3500 kalori alıyor. Dnüyanın birçok ülkesinde 1500 kaloride kalıyor insan.

Hangi kimliğin gündeminde, kalori gereksinmesinin 2500'e eşitlenmesi var.

Ahmad, burjuvazinin olumsuzluğunu, kimin olumsuzlayacağını şöyle söyler, *"Ancak Manifesto'da 'toplumsal insanlığın' evrensel piyasa ve meta fetişizmi tarafından olumsuzlanması yalnızca tek biçimde olabilir. 'Toplumsal insanlığın' mücadelesi 'kendi ulusal burjuvazisiyle hesaplaşır'ken hem 'ulus' hem de evrensel kurtuluşun sınıfı olarak, toplumun ve aslında insanlığın bütünü kurtarmaksızın*

ERGUVAN

Laciverdi bir gülüştür kutup
gözlerimde zaman
Erir bitevi erir, sonsuzluk damıtarak
Ve bir ebabil kuşu ağzında taşla gelir
Savrulur müsvedde dünya
Yıkılır sessiz se(v)dasız.

Kardelen tebessümle bir çiçek açar
Mavi bir ağıt gibi
Boy atar hâlâ yüreklerin göğüne
Ben duydum kimse görmedi
Ürkünç gözlerini ölümün.

Ey şuh gülüşlü hayat, ey sarışın .rospu
Her biri bir tarafta ağlar meftunlarının
Nerededir görmedik, bulamadık şeftalin
En derinlerinde gizli
Diye oyaladığın.

Enli uzun bir hüzün verilen elimize
Aş(k)ımız da çalındı; plaklar bozuk
Yalan bayrağın dikmiş her kaleye her burca
Sınırsız yeniğiz yıkığız ve yitiğiz
Allah'tan ki şiir var-annemiz şiir-

İmgeni de çaldım gözlerinden kuşlarının
Ey sesini kalbime gömdüğüm nefes
Kesilir sanırım artık ayakların
Yerkürenin en naif noktasından
Başına bayramlar yağar...

Kaplan KOZANOĞLU

kendi kendini kurtaramayacak bir sınıf olarak inşa etmesi biçiminde olmak zorundadır. / Bu formülasyonlar bence meselenin tam kalbinde yatıyor."

İnsanlığın bütününü kim kurtaracak. Toprağa, taşa, hamura, madene biçim verenler.

Biz onları, ekmek yerken, çatal kullanırken, çay içerken, ayakkabı, giysi giyerken görmeyiz. Görmediğimiz için unuturuz. Unuttuğumuz için, temeli tarihi olan kategorilere dayanırız.

Eskiler *"Hafıza-i beşer, nisyan ile malüldür"* der. İnsan belleğinde unutma eksikliği vardır diye çevrilebilir bu söz.

Unutmamak için insan, belleğini hallaçlamalı arada sırada.

Kimlikçiler, *Marksizm Tartışmalarını* okuyuverin bir.

cengizgundogduinsancil@hotmail.com

Kendinize ya da Dostlarınıza Yeni Yıl Armağanı

İNSANCIL ABONELİĞİ
(12 Sayı 48 Milyon)

Abonelik karşılığında **İnsancıl** size iki eseri ücretsiz veriyor

1. Adnan ÖZYALÇINER
Tarihin Işıldağı

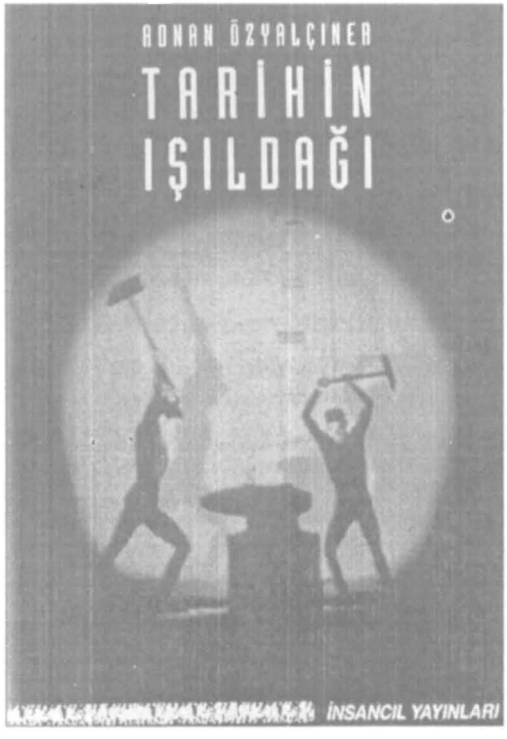

2. Attilla ERDEMLİ
Dağlarla

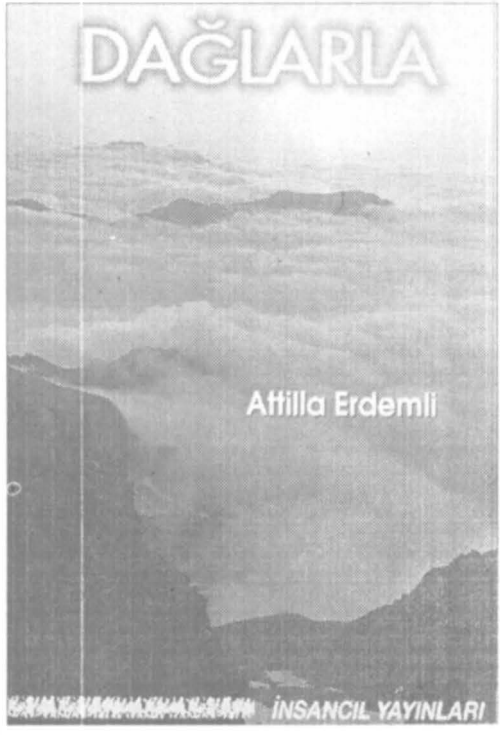

9.000.000 TL.

9.000.000 TL.

9.000.000 TL.

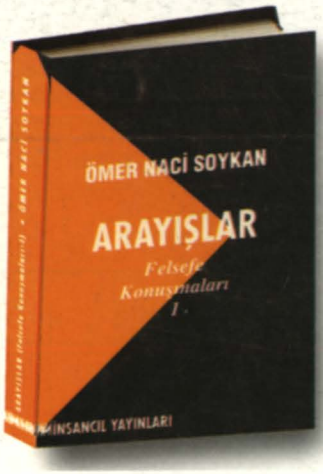

10.000.000 TL.

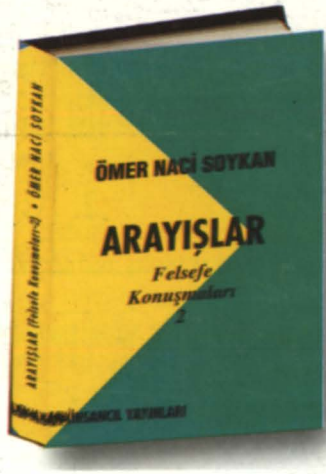

9.000.000 TL.

9.000.000 TL.

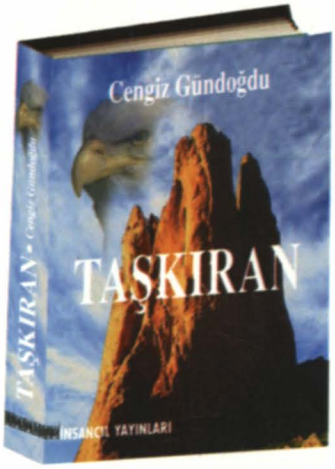

20.000.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI